

సత్యహరిశ్చంద్రనాటకము.

అనంత

గ్రంథకర్త :

కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులు

ప్రకాశకులు :

హితకారిణీసమాజము

రాజమహేంద్రవరము

1950

[వల 1-4-0

- ప్రహసనములు
- మొదటి సంపుటము
- 1 అపూర్వబ్రహ్మచర్య
  - 2 విచిత్రవివాహము
  - 3 మహాబధిర
  - 4 పునర్మరణము
  - 5 బలాత్కారగానవినోదం
  - 6 కలహప్రియా
  - 7 మహామహోపాధ్యాయ
  - 8 యోగనిద్రా
  - 9 మహానంచక
  - 10 అసహాయశూర
  - 11 కలిపురుషశనైశ్చరవిలాసము
  - 12 వేశ్యాప్రియా
  - 13 కొతుకవర్ధని
  - 14 వినోదతరంగిణి
  - 15 హాస్యసంజీవిని మొదటిభాగం
  - 16 ,, రెండవభాగం
  - 17 ,, మూడవభాగం

నాటకములు

రెండవ సంపుటము

- 1 బ్రాహ్మవివాహము
- 2 వ్యవహారధర్మబోధిని
- 3 తిర్యగ్విద్యన్మహాసభ
(మూషకాసురవిజయం)
- 4 గాధిపత్యము

- 6 సత్యహరిశ్చంద్ర
- 7 డక్షిణగోగ్రహణము
- 8 వివేకదీపిక

భాషాంతరీకృతకాలకములు

మూడవ సంపుటము

- 1 చమత్కార రత్నావళి
- 2 రాగమంజరి
- 3 కళ్యాణకల్పవల్లి
- 4 అభిజ్ఞాన శాకుంతలము
- 5 రత్నావళి
- 6 మాలవికాగ్నిమిత్రము
- 7 ప్రబోధచంద్రోదయము
- 8 వెనీసువర్తక చరిత్రము

వచన ప్రబంధములు

పద్యకావ్యములు

నాల్గవ సంపుటము

- 1 సత్యరాజాపూర్వదేశ
యాత్రలు (1, 2 భాగములు)
- 2 రాజశేఖర చరిత్రము
- 3 శుద్ధాంధ్రనిరోష్ఠ్యనిర్వచన
నైషధము
- 4 రసికజనమనోరంజనము
- 5 శుద్ధాంధ్రభారతసంగ్రహము
- 6 అభాగ్యోపాఖ్యానము
- 7 పథికవిలాసము
- 7 జాగిల్పిక్
- 9 నీతిదీపిక

శ్రీ

సత్యహరిశ్చంద్రనాటకము

గ్రంథకర్త :

కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులు

పదకొండవ కూర్పు

ప్రకాశకులు :

హితకారిణీసమాజము
రాజమహేంద్రవరము.

1950

కాఫీరెట్

ఈనాటకమునందు వచ్చుపాత్రలు.

ఇంద్రుడు— దేవరాజు

బృహస్పతి— దేవగురువు

జయంతుడు— దేవేంద్రుని కొమారుడు

వశిష్ఠుడు, విశ్వామిత్రుడు, అగస్త్యుడు, గౌతముడు,

అత్రి, కశ్యపుడు, వామనుడు

} మహర్షులు

జాబాలి— మార్కండేయుని శిష్యుడు

గాలవుడు— హరిశ్చంద్రుని నేడుక చెలికాడు

హరిశ్చంద్రుడు— అయోధ్యాపురాధీశుడు

చంద్రమతి— హరిశ్చంద్రుని భార్య

లోహితాస్యుడు— హరిశ్చంద్రుని కొమారుడు

సత్యకీర్తి— హరిశ్చంద్రునిమంత్రి

భద్రుడు, పాలకుడు— భటులు

మాలతలు— విశ్వామిత్రుని వనపాలకురాండ్రు

జనమిత్రుడు, కామపాలుడు— అయోధ్యాపురపాదులు

నక్షత్రకుడు— విశ్వామిత్రుని శిష్యుడు.

దంతఘాతకుడు— విశ్వామిత్రప్రేరితుడగురాక్షసుడు

కపాలకుండలుడు— పిశాచరాజు (భేతాళుడు)

కాలకౌశికుడు— చంద్రమతిని వెలకుగొన్న కాశీపురబ్రాహ్మణుడు

కలహకంటకి— కాలకౌశికుని భార్య

వీరబాహువు— ప్రేతభూమికధికారి

వీరదాసు— వీరబాహువు హరిశ్చంద్రుని కొసగిన మాణుపేరు

మధుదాసుడు— వీరదాసుని యనుచరుడు

భీషణుడు, తామ్రాక్షుడు— కాశీరాజుభటులు

ప్రతాపచంద్రదేవుడు— కాశీపురాధీశుడు

శివుడు— కైలాసపతి

పార్వతి— శివునిభార్య

శ్రీ

సత్యహరిశ్చంద్రనాటకము

ప్రథమాంకము

శా. శ్రీకళ్యాణగుణాకరుండు త్రిజటత్యేవ్యుండు నిత్యుండు సు
శ్లోకం డామ్యుఁ డతీంద్రియుండు పరమేశుం డప్రమేయుండు లో
కై కాధాడుండు సర్వశక్తుఁ డమలుండాద్యంత శూన్యుండు ప్రే
మైకస్థానుఁడనై నదేవుఁ డిడు మీకత్యంత సౌభాగ్యముల్.

సూత్ర—(తెరవంకజూచి) ఓయీ! స్థాపకా! మీయలంకా
రము పూర్ణమయినపక్షమున నీవొక్కసారి యిటురమ్ము.

నటు—ఇదిగోవచ్చినాడను. ఈ సేవకుని కేమియాజ్ఞ?

సూత్ర—ఈ రాత్రి మనమేమో వీరిని వినోదపెట్టుదుమని
విని యీసభవారందఱును మననాట్యశాలకు విజయంచేసి చకోరప
క్షులు వెన్నెలనిమిత్తమయి యాసపడి చూచుచున్నట్లు మనవంక
నెట్లుచూచుచున్నారోచూడు. ఈ వేసవికాలపు సెలవులలో నొక
యపూర్వనాటక మాడి పురజనులను సంతోషపెట్టెదమని యీ
వరకే ప్రకటన చేసి యున్నాము గనుక, మనమిప్పుడాలస్యము
చేయక యీనూతన హరిశ్చంద్ర నాటకమును ప్రయోగించి వేడుక
చూడవచ్చిన వీరి డెందముల నానందింపఁజేయుదము.

నటు—సరిసరి! చక్కగాఁ జెప్పినారు. నాటకప్రయోగము
నందు బాలప్రాయులమయిన మనమొక్కడ? స్తనశల్య పరీక్షచేసెడి
యీమహాసభ్యులహృదయరంజన మొక్కడ? ఈమహాసభను సంతోష
పెట్టగలవా రెంతటి శక్తివంతులు కావలెను?

సూత్ర—గుణగ్రహణైకపారీణులైన వీరికడ మన మొంత మాత్రమును భయపడవలసిన పనిలేదు. ఆటపాటలయందు మన యొద్ద నెన్నిలోపములున్నను వానిని పాటింపక ముగ్ధజనసమాదరణ పరాయణులయిన వీరు మనయందలి వాత్సల్యాధిక్యముచేత మన గుణలేకములనే మెచ్చి సంతోషపడుదురు నుమా. అట్లుగాక వీణొకవేళ మన లోపములను జూపినను మన కది శ్రేయస్కరమేయగును. ఎట్లన—

క. రసికులు కానిమనుష్యులు

పాసఁ గన్వీక్షించి మెచ్చి పొగడుటకంటె

రసికు లగువార లారసి

పసలేదని తెగడుటెంతో వాసియొసంగున్.

2

నటు—అదిసరేకాని కాళిదాసాది మహాకవులచేత రసవంతములయిన మృదు మధురవాగ్గుంభనలతో రచియింపబడిన రమ్యతరములయిన ప్రాచీన గీర్వాణనాటకము లనేకము లుండగా, దేట తెలుగు మాటలతోఁ గూర్చబడిన యీ నవీననాటక మిప్పుడు వీరి మనసుల కెట్లెక్కగలదు!

సూత్ర—మనమీవిషయమునను శంకింపవలసినపనిలేదు.

ప్రౌఢకావ్యములగుచి మరఁగిన నవరసరసికులకు సహితము బాలుర ముద్దుమాటలు హృదయ రంజకములు కాకుండవునుమా! అదిగాక, యభిజ్ఞతనవారెప్పుడును సారస్య మెందున్నను గ్రహించి యాదరింతురుగాని యిదిపురాతన మనియు న్నాలోచింపరు. అందుచేతనే కవికులసార్యభాముఁడయిన కాళిదాసుఁడు మాళవి కాగ్నిమిత్రమును నాటకరాజము నందుఁ బూర్వము,

ఉ. ప్రాతది యన్నకారణముఁ బట్టియెసర్వము మేల్మిజెందునే?
 నూతనమన్న హేతువున న్యూనతఁజెందు నెక్రోత్తవన్నియున్

ఖ్యాతిగనుత్తు ముల్గుణము నారసి మంచి గ్రహింతు రెప్పుడుకా
 బ్రాతవె మంచి వందు రవిమర్శితఁ గేవల మూఢమానవులకి
 అని చెప్పియుండలేదా? ఇది కాళిదాసాదుల మహా నాటకరత్నముల
 వలె నంత మనోహారముగా నుండకపోయినను నిత్యసత్యవ్రతము
 చేతఁ బ్రఖ్యాతి చెందిన శ్రీహరిశ్చంద్ర మహారాజచంద్రుని పవిత్ర
 చరిత్రమగుటచేతఁ దత్కథామృతపానమునందలి యపేక్ష చేతనై
 నను సభవారు దీనినంగీకరించి యాదరింపకపోదు. లోకములో
 సత్పురుషుల కర్ణములకు నీతికథాశ్రవణముకంటె మధురమయినది
 మఱియొకటి యుండదుగదా?

నటు—మీరిప్పు డెప్పటిదో కృతయుగవార్త సెలవిచ్చు
 చున్నారు. మీరన్నది పూర్వకాలపుమాట గాని యీకలికాలము
 లో నీతివాక్యములయందు బద్ధాదరులగువారెవ్వరున్నాడు!

సూత్ర—నీవు బుద్ధిమంతుఁడవే కాని యీవిషయములో
 నీబుద్ధిభ్రమసిపోయినది. ఇదియెంత కలికాలమయినను నీతి యిప్పటి
 కిని మొదలంటఁజావలేదు. ధర్మస్వరూపుఁడయిన భగవంతుఁడు
 పయినుండి పరిపాలించు చున్నంత పఱకును లోకములో నీతియెప్పు
 డును నిర్మూలము కానేరదు. దుర్నీతియెంతప్రబలముగా నున్నను
 నీతియే యెల్లప్పుడు బ్రజల యుల్లములమీఁద రాజ్యము చెల్లించు
 చుండును. అవివేక ప్రేరణముచేత నీతివర్తనమును గొండలు విడిచి
 నంత మాత్రమున దానిమహిమ యెక్కడపోవును.

ఉ. తామిల నీతిమార్గమును దప్పిచరించెడువారుకూడ నీ
 భూమిజనంబు తమ్మెప్పుడు ప్రోజ్వలనీతిపథానువర్తులం
 చేమొయినెంచునట్లునటియింతురు వేషముపూనిభూమిలో
 నోమహితాత్మ! చాలదెయిదొక్కటె నీతిబలంబుచాటఁగన్ . 4

నటు—మీరు నీతిమూర్త్యుప్రభావము నెంతగావర్ణించుచున్నను, సామ్రాజ్యక్షానుభవమునుబట్టి చూడఁగా లోకములో దుర్నీతియే యధికసంఖ్యాకుల మనస్సులను లోక బలముకొని యధికారము చెల్లించుచున్నట్లు కనఁ బడుచున్నది.

సూత్ర—నీవన్నట్లు దుర్నీతి యెంతదూరము వ్యాపించి యెందఱిని శానిమూర్త్యు పట్టించుచున్నను, అది దొంగవలె నడఁగి యుండి చాటునఁ బనిచేయ వలసినదేకాని బహిరంగముగాఁ దల యెత్తుకొని యెప్పుడును నిర్భయముగాఁ జరింపనేరదు.

చ. వినుపగలీశ్వరం డిడిన వెల్తురులోఁ దలమాపనోడి మా
లనడఁగి రాత్రిఁ జీకటిమెలంగెడుకూరమ్మగంబుకై వడిక
దనజయ వేళయందు సహితమ్ముబయల్పడ లేకచాటునన్
బనియొనరించుఁ జూ వెభయభావముతో నవిసీతియెప్పుడున్. 5

ఇంకొక్కవింగవినుము. అంతరంగమున దుర్నీతికి దాసులయి దాని కనవరత శుశ్రూష చేయువారు సహితము బహిరంగముగా దుర్నీ తిని నేవింపనొల్లక నీతినే గౌరవించి భూషించుచు, తమ్మెవ్వరయిన నీతిమూలిన వారని పలికినంత మాత్రమున వారిమీఁద మండిపడు చుండురు. ఇందువలననే నీతియొక్క పూజ్యతయు గౌరవాధిక్య మును నీకు వెల్లడి యగుచుండలేదా? అదిగాక యెంతటి నీతిమూలిన పరమ నీచులకయినను నీతియందును నీతిమంతుల యందును గౌరవ మును ప్రేమయును బరమాదరమును నుంచుట సహజ గుణముగా నున్నది.

సీ. ఆగౌరవాదుల కారయ ధర్మంబెకారణంబియ్యలఁగాదెయేని
దీర్ఘ కాలముక్రిందదివి కేగియున్నట్టిరామునినాధర్మరాజునిపుడు

దేవసన్నిభులఁగ భావించి పూజింప వారినచ్చరితల గారవింప
మహిమీఁదవారలుమనకు జేసిన యట్టియతులోపకార మేదైన
మనము రావణు దుర్యోధనునిఁగరంబు [గలదె?

దూషణమొనరించి ద్వేషింపఁ దొల్లివాడు
మనకు నపకార మిమ్ముహీనుండలమున

నెప్పుడైనను జేసిరే యించుకైన? 6

ఉ. సీతవిపత్తులంబారలి చేడ్పడెనన్నపు డార్తి చెందగా,
సీతమహోపకారమిటఁ జేసినదేది జగజ్జనాళికిఁ?

క్షౌతలమందు శూర్పణఖ కష్టపరంపర చెందెనన్నచోఁ
జేతములంజెలంగ నదిచేసినదేది మహోపకారము? 7

లోకములో నెప్పుడును స్థిరమయిన గౌర వాదరములకు జనుల
నుగుణ సుచరితలు పాత్రములగునుగాని యవిలేని కేవలధనాధి కార
సంపదలు కావుసుమా !

గీ. గుణవిహీనుఁడు సామ్రాజ్య గురుతఁగన్న

నసుధవానికి స్థిరగౌరవంబురాదు;

ధరణిలోపలదారిద్ర్య దశగన్నఁ

గలుగు గుణవంతునకె స్థిరగౌరవంబు. 8

నలు—మీరిప్పుడువచ్చిన కార్యమును మఱచి ధర్మోపన్యా
సములు చేయుచున్నాడు. ఈసభవారో, కాలహరణమున కోర్వలేక
త్వరపడుచున్నాడు. నన్నిప్పుడు పిలిచిన కార్యమునంగతి తలఁపున
నిలుపుఁడు.

సూత్ర—ఓహో! నేనిప్పుడు ధర్మప్రసంగాదర పగవశుఁడ
నయి ప్రస్తుతకరణీయమును మరచిపోయితినిగదా! ఇదిగోమాడుము.

ఉ. ఇంద్రసమానభోగులు కవీంద్రులు విత్తపతుల్లుడు ల్బుధుల్
సాంద్ర యశస్కులై యిచటసభ్యులునిండి చెలంగఁగాహరి

శ్చంద్రుని గూర్చి వింతగఁ బ్రసంగము చేయుచు నుండినట్టి దే
వేంద్ర సభాగృహంబుగతి నీసభ శోభిలుచున్న దెంతయు. 9

ఇక వేగిరము పోయి మన యపూర్వ నాటక ప్రయోగముచేత
మన మీ సభారంజన ప్రయత్నము చేయుదమురమ్ము.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇదిప్రస్తావన.

రంగము—ఇంద్రసభ.

[సుధర్మాసనంబునఁగూరుచుండి దేవేంద్రుఁడును, జతుంత బృహస్పతి
ప్రభృతి ప్రకృతివర్గమును, వరుణ కుబేరాది దిక్పాలకులును,
అత్రిగౌతమాగస్త్య వశిష్ట వామదేవ కశ్యప నారద
విశ్వామిత్రాది మహర్షులును బ్రవేశించు
చున్నారు.]

ఇంద్రు— (బృహస్పతివంకఁజూచి) ఓయాచార్యోత్తమా!
ఏమి యీమధుర్యము! రచియించినప్పుడు మీరెంత యానందము
పొందియుండురోకాని మే మిప్పుడివాచస్పత్య నీతిశాస్త్రమును గర్ణ
రసాయనముగా వినుచున్నకొలఁదిని క్రొత్తచవుఁపుట్టి మాకర్ణములు
చరితార్థములగుచున్నవి.

ఉ. భూతలమంకు స్త్రీలయెడ, బుణ్యవివాహములందు బ్రాణమున్
భూతియు మానము జెడెడుసొందున, గోద్విజరక్షణార్థమున్
నీతియుటంచుబొంకుమని నేర్పినశుక్రుని నీతినవ్వి, స

న్నీతిగ మెచ్చిరిమ్మునులు నీకృతిలోని విశుద్ధనీతినిన్. 10

చెవులొగ్గి ఈమహర్షులు మహాదరముతో వినవేచి యున్నారు. ఏదీ
తరువాత పద్యమును జదువుఁడు.

బృహ—ఓమహేంద్రా! ఇటువంటి యపూర్వదివ్యసభలోఁ
ద్రిలోకాధినాథులైన దేవరవాకును, కేవలధర్మశాస్త్రకారులయిన
జడదారులును విని యీప్రకారముగా శ్లాఘించుటచేత నాగ్రంథ
మిప్పుడుగదా పావన మయినది! ఇక నేను నీతిశాస్త్రప్రణేతలలో
ధన్యతముఁడను. ఇదె యీపై పద్యమును జిత్తగింపుఁడు.

చ. కులసతిబాసినన్, సుతుఁడుకూలిన, నాపదలెన్నిచచ్చిత

న్నలమిన, మానభంగమయినన్, సిరిపోయిన, రాజ్యమూడినం

జెలులుత్యజించినా, మద కసింగొని ప్రాణముతీయవచ్చినం,
బలుకఁగ రాదుచూ వెఅణుమాత్ర మసత్యము సుర్వ్యుడెప్పుడున్ 11

వశి—ఓహో! ఈనీతివాక్యము జేవతా శ్రేణులును శిరసా
వహించి శ్లాఘింపఁ దగియున్నదిగదా! మేలు! ఇట్టి నీతివాక్య రత్న
ముల కాకరమైన యుత్తమశాస్త్రమును రచించిన మహానుభావు
డు దేవగురుఁడనిపించుకొనుటకుఁ దగినవాఁడే.

విశ్వా—(తనలో) ఏమీ! ఈముదిబ్రాహ్మణుఁడు బ్రహ్మ
సృష్టికి ప్రతిసృష్టి చేయఁజాలిన నేనును, అఖండ తపోమహిమచేత
నొక్కొక్కడే యీలోకముల నాకులపలుపఁ జాలిన యీమహర్షి
సత్తములును, ఉండఁగా మమ్మెవ్వరిని గణనచేయక తపోగర్వము
చేత తానేఘనుఁడయినట్లు సభలోముందుగా మాటాడి మాయెడ
దిరస్కారభావము చూపుచున్నాఁడు! మాపూర్వవైరమునుబట్టి
యీతని మాటయన్న నాదేహము భగ్గునమండుచుండును. ఈసభ
చాలించెడి లోపల నేనేదో మిషకల్పించి యీతని గర్వభంగము
చేసెదను. (అని తలయూచుచున్నాఁడు)

ఇంద్రు—జయంతా! ఏమి యీబృహస్పతిపుణ్యము! అధ్యాత్మ
విద్యాగరిష్టుఁడైన యీవశిష్ఠుడును సకల మహర్షి సమక్షమ్మున
నీతని నిట్లుశ్లాఘించు చున్నాఁడు. ఏదీ నీవిందాఁకమందాకిని యందలి
పొందామరాకులోఁ బొదివి తెచ్చిన యాసుందర మందార ప్రసూన
దామ మిటుతెమ్ము. నేనది యీబృహస్పతి కంఠమునవైచి దానిని
సార్థకపఠిచెదను.

జయ—ఇదిగో మందారమాల, ఈతనిమెడ నలంకరింపఁ
గలుగుటకిది తప్పక యేవో గొప్పసుకృతము చేసికొన్నది. (అని
పుష్పమాల తండ్రిచేతి కిచ్చుచున్నాఁడు.)

ఇందు—(పుచ్చుకొని బృహస్పతి మెడలో వేయుచు)
 ఓగురుసార్వభౌమా! మీ రిప్పుడు చదివినపద్యమునకుఁ ద్రిలోకాధి
 పత్యము నిచ్చినను మీ యోగ్యతకుఁ జాలినదిగానుండదు. అయినను
 భక్తిపూర్వకముగా నిచ్చెడి యీపుష్పదామమును శిష్యవాత్సల్య
 ముతో నంగీకరించి యీ గ్రంథరచనచే మీ కాచంద్రార్కముగాఁ
 గలుగఁజోయెడు ధవళకీర్తికి సూచకముగాఁ గంఠమున ధరింపుడు.

బృహ—త్రిలోకాధిపతులయిన దేవరయంతటివారు సమస్త
 లోక పాలదత్తోప సిరగ్రహణ ప్రశస్తములయిన దివ్యహస్తముల
 తో స్వయముగాఁ బుష్పమాల మెడనువేసి సేవించెడి యసాధారణ
 గౌరవమునే నేనిప్పుడు పొందుచుండఁగా నాకుఁ ద్రిలోకాధిపత్యమేల
 కావలెను? నా యందలి మీ నిర్హేతుకజాయమాసకలాక్షముచేత
 నేను జరితార్థుఁడ నయినాను.

ఇందు—ఎదుటజెప్పిన ముఖస్తుతిగాఁ దోచునేమో కాని
 యేసత్కారము జేసిన మీయర్హతకుఁ దగియుండునో నేనూహింప
 జాలకున్నాను. మీరు చెప్పిననీతి వాక్యము సర్వజన సమాదరణీయ
 మయిన దేకాని దాని నాదరించుట మాత్ర మెవ్వరికిని పూర్ణముగా
 సాధ్యముకాదని నాకుం దోచుచున్నది.

బృహ—లోకములో నసాధ్యమయిన నీతిని విధించుటవలనఁ
 బ్రయోజనమేలేదు. శాస్త్రమున విధింపఁబడు ధర్మ మెప్పుడును
 సర్వజనాదరణ సాధ్యముగానే యుండవలయును. దేవరవారు సెల
 విచ్చునట్లుగా లోకములో నీతు లుపదేశించు వారివలె ననుష్ఠించు
 పారంతగాఁ గానరాక పోవుచుండుటనుబట్టి తమ కట్టి సందేహము
 పుట్టుటకు హేతువయినది. కాని, విమర్శతోఁ జూడఁగా నేనిప్పుడు
 సత్యవిషయమున విధించిననీతి యాచరింప మనసుగలవారి కందరికిని
 బరమసాధ్యమే కాని యసాధ్యమొంతమాత్రమునుగాదు. అయినను

నీతులు చెప్పటవలె సదుచుకొనుమాత్ర మంత సులభముకాదని నేనె యొప్పుకొనెదను.

చ. పడులకు నీతులం గఱపువారలు లక్షలుఁ గోల్లు నుందు; రెం దరసినలక్షలొక బదువురైనను నుండకు చెప్పినట్ల యా చరణమొనర్చువాడు; బలశాసన అయ్యుపదేశముట్ల యా చరణయఁ దేలికై తగిన, స్వర్గముకాదె సమస్త భూమియు? 12
ఇంద్రు—ఓగురువర్యా! నాచిన్న విన్నపంబొకటి చిత్త గింపుడు.

చ. పదువురుకాడు, భూతములపై మఱిలక్షకు నొక్కఁడె ననుకొ
వెదకఁగ గప్తముల్తోడరు వేశను సత్యముతప్పకుండువాఁ
డొదవునొ బొత్తి గానొదవఁడో యని సంశయమయ్యెడిస్మదికొ
వదలకసత్యమేయెపుడుఁ బల్కుట దుష్కరముండు నెంచెదకొ. 13

ఓమహర్షులారా! మీయభిప్రాయమేమి? నాయభిప్రాయము సరి కాదని తోచినపక్షమున త్రికాలవేదలయిన మీ రెఱుంగనివారు ముల్లోకములయందును లేరుగాన వెనుక చన్నవారిలోఁ గాని యిప్పు డున్న వారిలోఁ గాని నిరంతరసత్యవాక్య ధురీణుడయిన నీతివిద్యా పారీణుడెవ్వఁడయిన మీ బుద్ధికి గోచరుడగునేని వ్రేలు నుడఁచి యొక్కని పేరు చెప్పుడు.

అగ—(కి)ందచూచుచు నేలవ్రాయుచున్నాడు)

గౌత—(మీఁదుచూచుచు నాలోచించుచున్నాడు.)

అత్రి—కశ్యపునిముఖమువంకఁ జూచుచున్నాడు)

కశ్య—వామ దేవునికి కనుసై గచేయుచున్నాడు)

వామ—(నారదునిగోఁతుచున్నాడు.)

నార—(వశిష్ఠునితోఁజూపి) నీవుత్తరమిమ్ము (అని తలయెగుర వేయుచున్నాడు)

వశి—(ముందునకు జరుగుచున్నాడు.)

విశ్వా—(తనలో) ఏమి యీతని సాహసము! తపోమహిమ చేత ముల్లోకముల నల్లలనాడింపఁగల మేమందఱును నిటనుండఁగా మరల నితఁడేయిప్పుడును దానేమో చెప్పవలెనని ముందుకు జరుగుచున్నాఁడు.

నార—(ఋషులవంకఁజూచి) ఈమహేంద్రుఁడు మీవలనఁ దనప్రశ్నకుత్తరము గాఁక తనాతహా పడుచున్నాఁడు. ఓవశిష్ఠా! తక్కినవీరివలె నీభృవములక జపసమయమునందు మాత్రమేకాక యీసభ యందునుమానముద్ర ధరియించియున్న వీరి కందఱికిని సిగ్గు వచ్చునట్లుగా నీవే వేగిర మేదోచెప్పు.

విశ్వా—(తనలో) ఏమి యీనారదుఁడు మమ్మెత్తిపొడుచుచున్నాఁడు!

వశి—ఓ దేవాధీశ్వరా! నీవడిగినరీతి జగన్నుతుఁ డయిన నిత్య సత్యవ్రతుడొక్కఁ డిప్పుడు నాకన్నులకుఁ గట్టినట్టు పొడకట్టుచున్నాఁడు. ఎప్పటివానినో యిప్పుడు చెప్పనేల? ఈవర్తమాన కాలమందున్న మహాత్మునినే చెప్పెదను వినుము.

వామ—(ఋషులలో రహస్యముగా) ఇప్పుడితఁడు మనలో నెవ్వరిపేరె నఁ జెప్పనేమో!

గౌత—(తనలో) నాపేరు చెప్పిన బాగుండును.

ఇంద్ర—వశిష్ఠా! అట్టియాడితప్పని పురుషరత్నముపేరుగా నోచినపుణ్యాక్షరములేవో నాచెవుల వేసి గణ్ణోత్సవముచేయుము.

వశి—భూకాంత కలంకారమన సౌందర్యరాశియై సమస్త ప్రశస్త వస్తుసంపదల చేతులనునిస్తులఁబయి యోధజనాసాధ్య మయిన యయోధ్యానగరము ముక్తిదాయకములయిన సప్తపురములలో నగ్రగణ్యమయి భూలోకమున నున్నసంగతిమీరెఱిగిన దేకదా!

ఇంద్ర—మేమది యెఱుఁడుము. అదిమాకాపులయినకోసల దేశాధీశ్వరులకురాజధాని.

వశి—అపుణ్యపురమున కధీశ్వరుడయి, అనన్యసామాన్య విక్రమధురంధరుడై, సకలస్సంబంధుడుడయియున్న హరిశ్చంద్రుడనుసార్వభౌముడు తన యవార్య శౌర్యముచేత సప్త ద్వీపములను జయించి, రాజాధిరాజయి, అవక్రిపరాక్రమంబున భూచక్రిమెల్ల నేకచ్ఛత్రముగాఁ జాలించుచున్నాడు. అతడుస్వచ్ఛకీర్తులయిన మత్స్యక్రవర్తులలోను బ్రథమ గణ్యుడు. అగణ్యపుణ్యుడు ఆటల యందును బొంకెఱుఁగని పరమసత్యనిరతుడన్న లోకములో నతఁ డొక్కఁడే.

విశ్వా—(తనలో) ఆహా! మాక్షత్రీయ వర్ణములో వర్ణనీ యుడయిన యటువంటిసత్యశీలుఁ డున్నాడని యింద్రసభలో వర్ణించుటచేత నేనిప్పుడు గర్వపడుచున్నాను. అట్టిసత్యవ్రతావరణ పరాయణులు మాక్షత్రీయకులమునందుఁ గాక మఱి యెందుండురు? బ్రహ్మారీనయినను దొంటికులాభిమానము నన్నిప్పటికిని విడువకున్నది గదా! ఈచక్రివర్తి మూలమున మారాజవంశముకీర్తి కెక్కినదని లోపలనే నెంతపరమానందభరితుడనై యున్నను, బ్రహ్మ విద్యాధురంధకుల మయిన మేమిందఱ మిక్కడనుండఁగా మమ్మెవ్వరిని లక్ష్యము చేయక యీతఁడు స్వతంత్రమువహించి మేమందఱమును జేతకాని వార మయినట్లు తాను ముంసునిలిచి పలికిన యవమానముకూడ నా మనస్సు నొకమూల వేధించుచున్నది. ఇప్పు డీతని గర్వసంహారముచేసి నాపూర్వవైరమును సాధించుటకు సాధనమేమున్నది?

నార—ఓవశిష్ఠా! నీవే నామనస్సువచ్చిన వాడవు. తామీ సర్వజ్ఞులమని విఱ్ఱవీఁగుచుండెడి యీవిశ్వావిత్రాదుల గర్వమంతయు నడఁగి వీరికి సిగ్గువచ్చునట్లుగాఁ జెప్పినావు.

విశ్వా—(తనలో) ఏమీ! ఈనారదుడు కూడ మొదల నా పీఠే యెత్తుచున్నాడు! ఇంతకు వచ్చినతరువాత నీకే మారకుండఁ

గూడదు. ఈవారముని కుటిలవాక్యముకన్నను నాపూర్వవైరమే యీబ్రాహ్మణుని బరాభవింపుమని నన్ను వేయివిధములఁ బ్రేరేపించుచున్నది. కాని నా కపాయముమాత్రము తోపఁకున్నది.

ఇంద్రు—ఓవశిష్ఠా! ఆరాజు కొంతవఱకు సత్యసంధుఁడే కావచ్చునుగాని నీ విప్పుడతని సత్యధికముగా వర్ణించుచున్నావేమో యని నాకు సందియము తోచుచున్నది.

వశి—నేజేసిన దతివర్ణనకాదు. ఆమహారాజయొక్క సత్య సంధతకు నావర్ణనము చాలనిదయ్యెను గదాయని నాకు సిగ్గుగుచున్నది.

విశ్వా—(తనలో) ఇప్పు డీయింద్రుఁడొక యుపాయము తోపించి నాకుమార్గదర్శియగుచున్నాఁడు. నేనాహరిశ్చంద్రుఁడు సత్యసంధుఁడు కాఁడని వివాదము పెట్టుకొని యీతనిని బరాభ వించెదను. అదిగాక నేనిప్పుడీతని వచనమును బూర్వపక్షముచేసి చెర్చిపెంచుటచేతఁ గూడ హరిశ్చంద్రుని సత్య నిత్యతయే సిద్ధాంత మయి మారాజవంశమున కంతకును మఱింత వన్నెయు రావచ్చును. కాబట్టి నేనిప్పుడు సంకోచింపవలసిన పనిలేదు. (ప్రకాశముగా) వశిష్ఠా! ఇంతకుమున్ను నీవీపురందరుని ముందఱ నేమన్నావు? పరాకుగావిన్నాను. నీవిప్పు డెవ్వనినో నిత్యసత్యవ్రతుఁడని కై వారము చేసినావే వానిపేరేదీ, యింకొకసారి చెప్పుము.

వశి—విననిష్టమున్నచో నామహామహునిపేరు మనపాపపరిహార మగునట్లుగా నిక వేయిమాఱులు చెప్పుమున్నను చెప్పెదను. జగద్విశ్రాంతయశస్సాంద్రుఁడగు నారాజచంద్రునిపేరు హరిశ్చంద్రుఁడు, హరిశ్చంద్రుఁడు, హరిశ్చంద్రుఁడు.

నార—ఓవిశ్వామిత్రా! మునిజనవరిష్టుఁడయిన యీవశిష్ఠుఁడు దేవసభామధ్యమున నిర్భయముగా ముమ్మాటికిని హరి

శ్చంద్రుఁ డని చెప్పుచున్నాఁడు. ఇక నీచేత నగు నీని హరిశ్చంద్ర సార్యభాముఁడు సత్యవాక్య ధౌరేయుఁడు కాఁడని సాధింపుము.

ఇంద్రు—(తనలో) ఓహో! ఇతఁ డెప్పుడును గలహప్రియుఁ డుకదా! కలహ విద్యావిశారదుఁ డయిన యీనారదుఁడు వీరికి కోపమెక్కించి యొండొరులను బురికొల్పుచున్నాఁడు. ఇతనికిఁ గలహ మున్నపక్షమున వేతే భోజన మక్కరలేదు. అందుచేతనే కలహ భోజనుఁ డన్న పేరితనికి సార్థకముగాఁ జెల్లుచున్నది.

విశ్వా—ఏమేమీ! ఆఖర్వరాజ్య గర్వాంధుఁడయి కన్ను గానకున్న యాహరిశ్చంద్రునా యీమునులెల్ల వినుచుండ జంకులేక నీవు నాముందఱ సత్యసంధుఁడని పేర్కొనుచున్నావు? ఇంద్రుని యెదుట మహాసభలోఁ బ్రజ్ఞలకయి యీరీతిగాఁ గల్గలేలయాడెదవు? ఉగ్రుపాలనుండియుఁ బరవంచనమే కులవిద్యగా నభ్యసించెడి రాజు లెక్కడ? సత్యవాక్యము లెక్కడ? చాలు ఇంతట సూరకుండుము. ఈమాట లెవ్వరయిన విన్న నవ్విపోదురు. మారాజవంశమునఁ బుట్టిన హరిశ్చంద్ర మహీకళత్రుని చరిత్రమును నాకంటెను నీ వెక్కువ యెఱుఁగుదువా? (అని కన్నులెఱచేసి చూచుచున్నాఁడు)

ఇంద్రు—(తనలో) అయ్యో! ఇతఁడు కోపమునే ప్రధాన ముగాఁ జూచుకొనుచున్నాఁడు కాని మఱియేమియు నాలోచింప కున్నాఁడు.

వశి—తాటాకుల చప్పుళ్ళకుఁ దోడేళ్లు బెదరవు. సూర్య వంశపు రాజులకెల్లను కులగురువైన వశిష్ఠముందఱనా నీబింకములు కనఁబఱిచెదవు? ఇకనీబెదరింపు లటుండనిచ్చి న్యాయమునకురమ్ము. ఆడితప్పనివాఁడన్న లోకములో నాహరిశ్చంద్రుఁ డొక్కడే. నీవీ తనినొక్క రాజసామాన్యుఁ డనుకొను చున్నావేకాని సాధుకీర్తి యైన యాచక్రవర్తి మహాత్వము నించుకంతయు నెఱుఁగకున్నావు.

విశ్వా—కొలువులో నీవిచ్చకములకయి కల్లలాడుటయే కాక
 మొఱుగమని మాయందజ్ఞానమును గూడ నారోపించుచున్నావుగా!
 సరిసరి! నీమాటలవలననే యిక్కడ నీగుట్టంతయు బట్టబయలయినది.
 నీవు మొదటినుండియు సూర్యవంశపు రాజులకెల్లను బురోహితుడ
 వయి వారినొమ్ము తినుచుండుటచేతనే చీమకుఁ జేవకల్పించి నీవిప్పు
 డాతనిని బట్టువలెఁ బొగడుచున్నావు. ఇందున్నవారితో నీస్తోత్రపాఠ
 ములు విని మోసపోవు వారెవ్వరును లేరు. ఇంతటివాఁడులేడని
 యీమహాసభలో నిన్నందఱును మెప్పుకొందురని కాఁబోలు, నీవీ
 కల్లప్రజ్ఞలు ప్రకటించుచున్నావు. పిలువని పేరంటముగ నీకీకంఠ
 శోషణమెందుకు? నీవే ప్రత్యుత్తరము చెప్పుమని నన్నీపురందరుఁ
 డేమయిన బొట్టును గాటుకయుఁ బెట్టి పిలిచి ప్రార్థించినాడా? మహా
 తపోధనులైన యీమునులందఱు మారకుండఁగా ముందువచ్చి
 చెప్పటకు నీ కీయహంకారమేల? నీపలుకు లీ శచీధవుని చెవులకుఁ
 జవిగానుండిన నుండనిమ్ము. మాకుమాత్రము హాస్యాస్పదములుగా
 నగపడుచున్నవి. పురోహితత్వముచేయు నీవే కాని యారాజును మే
 మొఱుగమా! నీవూరక గోరంతలు కొండంతలుచేసి యేల కొని
 యాడెదవు?

ఉ. చిక్కనిపాలుఁ బానుసముఁ జేరల నిండ ఘృతంబు, జుట్టుచున్
 జక్కెర దుచ్చభక్ష్యములె సారవుమాంసపుఁ గూరలున్ సదా
 మొక్కుచుఁ గ్రొవ్వి సంపదల మిక్కిలి త్రుళ్లెడు మేదినీపతుల్
 నిక్కముతప్పరంట ధరణింబరిహాసపుమాట యోఁజుమీ.

వశి—(కోపదృష్టితో, జూచుచు) ఓయీ! విశ్వామిత్రా!
 వినుము. సభలో నెవ్వరయిన నొకధర్మసంజేహ మడిగినప్పుడు
 తెలిసినవాడుండి సదుత్తరమిఱుకుండుట ధర్మము కాదుగనుక,
 ఇప్పు డీయంద్రుఁ డడిగిన ప్రశ్నకు మీఱుచెప్పక మొకరిమొగము

లోకరు చూచుకొనుచు మీరందఱు నూరకుండఁగా నెఱిగినవాడ
 నగుటచేత నే నుచితో త్తరము నిచ్చినాడను. పైత్యరోగిజిహ్వాకుఁ
 బంచదారయుఁ జేదయినట్లు నిన్నిమి త్తద్వేష వివశుడ వయియున్న
 నీదృష్టికి నేను త్తరము చెప్పటయందప్పిదముగానే కనఁబడుచున్నది.
 ఈవిధముగా వ్యర్థప్రలాపము లేలప్రేతెదవు? సముద్రము లంఘించిన
 హనుమంతుని ముందరనా కుప్పిగంతులు? నీప్రతాపములు నాముందు
 సాగిరావు. గరుత్మంతునితో నూరఁబిచ్చుకలను సాటి తెచ్చునట్లు
 నీవిప్పు డాసంతత సన్తారవర్తి యయిన హరిశ్చంద్రచక్రవర్తిని
 సామాన్య రాజన్యాధములతో సరిపోల్చుచున్నావు. లోకములోని
 రాజలోకము నెల్లను గైకొన్నను వారి నందఱిని కలిసి యాతని
 సత్యములో సహస్రాంశ మయిన నుండునా?

ఉ. సందియ మింత లేక బలశాసన దివ్యసభాంతరంబునం
 దందఱు నాలకింప విన వర్ణముకాని యసత్యవాక్కులకొ
 నిందయొనర్చె దీవు ధరణీధవచంద్రుని; నింతమాత్రనే
 యిందలివారు మెచ్చునురె యిప్పుడు నిన్నిటఁ? దాపసాధమా! 15

ఉ. ఎంతయుఁ బాతకం బొదవు నిట్టిదురుక్తులు వించు నున్న; నే
 డింతటతో నె యాన్యపకులేశ్వరు సూన్యతవాఙ్మహాత్వ మా
 వంతయులోపముం గనునె? యారయ వించుక యైన; దీననొ
 క్కింత త్వదీయనై జగుణమే యిట వీరి కెఱుంగవచ్చెడుకొ. 16

విశ్వా—(పటపట పండ్లుకొరుకుచు)

ఉ. శ్రోవ్వి, వశిష్ఠ! యేమిటికిఁ గొవ్వున నోరికివచ్చినట్లుగా
 నివ్వకిఁ బ్రేతెదీవు? వినుమే నల గాఢసుతుండఁ జుమ్ము; న
 న్నెవ్వనిఁగాఁ దలంచి తపుడే మఱపొందితె నన్ను? పంతమే
 యివ్వడి వచ్చెనేని, చెలియించునె కౌశికుఁ డల్లబ్రహ్మకున్? 17

ఓవశిష్టా! తొల్లిపంతము వచ్చినప్పుడు నీసుతశతమును గృ
 తాంత నిశాంతమునకుఁ బంచిన విశ్వామిత్రునిగా న న్నెఱుంగుము.
 మ, ఒకరాజాధము నిప్పుడి విచట నెఱోపెద్దగా జేసి మా
 నకవర్ణించెడు సత్యసంధు డనుచున్నామ్రోల; చాల్పాలు; నూ
 రకయాయాస పడంగ బోకు, మిక విశ్రాంతిం దగంబొందుమా;
 యకటా! స్తోత్రము చేయ లే కలసి తత్యంతంబు నీ వియ్యోడన్.

చ. జలనిధి గ్రుక్కగొన్న మునిస త్తము డల్లయగస్త్యు డుండ, న
 తులు హరికిన్ సహస్ర మొడగూర్చిన గౌతము డీతడుండ, ని
 ర్మలమతి నేను నుండ, నిట మమ్ము గణింపక నీవువజ్రతో
 బలుకఁగనేల? మేటివె తపంబున నందరకన్న నీవిటకా? 19

(సభవారివంక దిరిగి)

శా. సంజేహం బాకయింత లేను వినుఁడి చర్చింప గాలోకమం
 దెందున్; లేడు విశుద్ధసత్యనిరతుం డీనూట ముమ్మాటి కే
 నందున్; కాదనఁ జాలుమేటిమగఁ డెందైనం గలండేని, నా
 ముంనేఁడి యిట నిల్చి పల్కు మనుడి ప్రోద్దామధైర్యంబునన్.

వశి—(లేచి ముందుకువచ్చి పండ్లుకొఱకుచు) ఓసభాసదు
 లాతా! వినుండ. ఆత్మస్తుతియు బరనిందయుఁ ననర్హములేయైనను
 నేనిప్పు డీబాలీశుని మూలమున నన్ను నే నించుక చెప్పకోవలసి
 వచ్చినది. తపశ్శక్తియందలి మాయిద్దరి తారతమ్యములను మీ
 రందఱు నెఱుగఁ బూర్వమాబ్రహ్మదేవుడే నిర్ధారణ చేసియున్నాడు
 గాన దానధికుడ నని యిప్పుడెంత త్రుళ్ళిపడుచున్నను జగత్ప్రఖ్యాత
 మయిన యా విషయమయి నేనిక్కడ జెప్పవలసిన పనిలేదు. ఈ
 దురాత్ముడు సభలో నన్ను నిష్కారణముగా నపహసించి నూషిం
 చుచు ధర్మదేవతాపరావతాదు డని చెప్పదగిన యాహరిశ్చంద్రుని

నెక్కసక్కెములాడి నిందించుచున్నాడు. ఆబోతు అంకె వేసినదని సింహ మెప్పుడయిన బెదరునా?

మ. వినుండి, సభ్యులు! మీరు నాపలుకు లీ విశ్వంబు తార్కాణుగా జనినకొ సూర్యుడు సగ్ని చల్లపడినన్, సంద్రంబు లొక్కుమ్మడికొ జనముల్ భీతిల నెందిపోయిన, హరిశ్చంద్రుండు సత్యంబు పేర్చిని దప్పం డని నిల్చి పల్కెద నిజే మీరంద తాలింపగన్.

చ. పరసతులెల్ల తల్లులు, స్వభావ గుణంబులు ధర్మవర్తనల్ పరమసుహృత్తు సూన్యతము, బంధుచయంబు జగజ్జనంబు సత్కరుణ విభూషణంబు, గముదంచిత శాంతత విత్త, మట్టియా నరపతి స్వప్నమందయిన నవ్వుల కయినను గల్లలాడునే?

ఇంద్రు—(నారదునితో రహస్యముగా) ఓ దేవమునివుంగవా? నీవంతకంతకు గోపములరూపములు చాల్చినట్లు రాద్రమాంతులయి మత్సరము హెచ్చనొకరినొకరు నిందించుకొనుచున్నారు. వీరియా కారములు చూడఁగా నాకు భయ మగుచున్నది. నీ వేలాగుననైన వీరి నిప్పుడు వారించి శాంతచిత్తులంజేయుము.

నార—(ఇంద్రునితో రహస్యముగా) మనము వారించినను వీరిప్పుడుప్రశాంతులగువాడు కాదు. ఈమునివృషభు లిద్దఱును గోపా వేశముచేత దేహములు తెలియక బలిసి క్రొవ్వియున్న యాబోతు లవలె అంకెలు వేయుచు నొకరిమీఁద కొకరు దుముకుచు, గయ్య మునకుఁ గాలు ద్రవ్యుచున్నప్పుడు మనము వలదన్న మరలుదురా? ఎవ్వరికో యొకరికిం బరాభవము సంభవించినతరువాత మనప్రార్థన మక్కఱలేక తమంతనే వీరూరకుండురు. అయినను గమయము చూచి యీవిశ్వామిత్రుని శాంతస్వాంతునిఁజేసెదను.

విశ్వా—(వసిష్ఠునివంకఁ దిరిగి) ఓరీ దురాత్మా! అతనిని బాగదుటకు నీకొక్క నాలుక చాలదు, నీ నాలుక లిప్పుడు వేయి కావలెను.

ఉ. చాలును జాలు డస్సితివి; సభ్యులు మెచ్చి రయారెనీదు వా
చాలత; యూరకుండు మిఁక; చప్పిడిమాట లివేల? నేను వే
లీలలఁ జిక్కువెట్టి యవలీలఁ ద్రిశంకునిపట్టిచేత వే
వేలు మృషోక్తు లెల్లి యనిపించెదఁ ; బన్నిద మేమి? చెప్పుమా.
మ. చని నీ విప్పుడు తిన్నగా నలహరిశ్చంద్ర క్షమాధీశునిం
గని ధైర్యాన్వితఁ జేయు మాతనిని నీ గర్వోక్తుల న్మాని, నీ
ఘనశక్తిం గొనియాడువాఁడ నటుపై క్షోభర్త ధైర్యంబుతో
నణుకూత్రంబును బొంకకుండిన మదీయానూనయత్నంబునన్.

వశి-మ. అవురా! యేమిప్రతాపవాక్యములు! మాయత్సేయు దే నీవుభూ
ధవునిం దేవుఁడె ధైర్యవంతునిగఁ దొల్తం జేసెఁ బుట్టించుచో;
నవనిం గ్రొత్తగ నొక్కఁడేల యిఁకఁ జేయం ధైర్యధౌరేయుగా
అవలీలం జని చేత నైన నన్యతం బాడింపుమా యాతనిన్. 25

ఉ. నీవును నిన్నువంటియవినీతులు వేటొకకోటి కూడి యీ
భూవలయంబునం గలుగుబూటకముల్ మటుమాయ లింద్రజా
లావళు లెన్ని పన్నిన, మహాపద లెన్ని ఘటించినన్, సృష్టన్
గేవలమిథ్య యింత పలికింపఁగ మీతర మానె యెప్పుడున్? 26

శా. వేయేడు ల్తలక్రిందు లైన, విను మావిశ్వంభరాధీశ్వరున్
మాయ ల్పన్ని యసత్యమీవు పలికింప న్లేవు ; నిష్కారణం
బాయాసంపడ నేల? మానుకొనుమీ వ్యర్థప్రయత్నం బటుల్
సేయంగా మదికొల్ప దేని, త్వరలో సిద్ధించు నీ కోటముల్, 27

(సభవంకఁదిరిగి ఓ సభ్యులారా!

మ. వినుఁడి నాడుప్రతిజ్ఞ; యీతఁ డలయ్యుర్వీనాథు బొంకింఁపఁగ
ల్లినవో, నేను గులంబులోన వెలియై, లీలక శిరస్సంతయున్
మునుముట్ట న్నోటిగించుకొంచును, దపోముఖ్య క్రియ ల్మాని, లో
ననుమానింపక వీధులందు ఖరవాహనంబెక్కి యూ రేగెదన్. 28

విశ్వా—(సభవంక దృష్టి నిగిడించి)

ఉ. వింటిరె యీదుడకులను? వేలువులార? మునీంద్రులార! నా
వంటిమహాతపోధనుఁడు పంతము పట్టిన, నొక్కమర్దునిన్
బంటుతనంబు మానిచి యబద్ధములం బలికించు టెంత? నేఁ
గంటున నాన్యపాధమునిఁ గష్టముపెట్టి, కలంతు స్వాంతమున్.
చ. అతఁడొకపట్టునన్ మృషల నాడక యుండిన, రాజ్యమంతయుం
జతురతఁ గోలుపుచ్చి, ఘనసంతదల న్నర్చించి నెయ్యపున్
గుతి నెడఁబాపి పుత్రకునిఁ జావఁగ, జేసి, కులంబు కూల్చి, పె
స్వతలును బెట్టి ధైర్యమును వేయివిధంబుల రూపు మాపెదన్.
ఉ. ఇంచొకయేనతండు చలియింపక బాధల కోర్చి నిల్చినన్
మంచుమలన్ జలాశనతిమై బహుకాలము నిష్ఠ నిల్చి యా
ర్జించిన యాతపస్సున నరేంద్రునకర్థము ధారపోసెదన్?
వంచనకాదు; నేఁ బ్రతిన పట్టితి నిండఱ సమ్ముఖంబునన్. 31

నార — ఓ విశ్వామిత్రా! కోప ముపసంహరింపుము. ఆఁబో
తును ఆఁబోతును గుఱిమ్ములాడి నడుమ లేగ కాళ్లు విఱుగ గొట్టినట్లు
మీలో మీరు పంతములుపట్టి నిష్కారణముగా హరిశ్చంద్రుని
బాధింపఁ బూనినారేమి? ఇది మీకు బుద్ధికాదని చెప్పి యీ మహేం
ద్రుఁడు మీ యిరువుర కలహములను వారింపు మనుచున్నాఁడు.

విశ్వా—(కోపముతో) ఏమేమీ! ఈ యింద్రుఁడు శరీరము
నిండ వేయికన్ను లున్నను స్వపర తారతమ్యమునుగానఁజాలకున్నాడు!

నన్ను శాంతింపుమని చెప్పట కీ శచీకాంతుఁ డెంతటివాఁడు? ఈతని యాజ్ఞకు లోఁబడుటకు నేనీతని సేవకుఁడను గాను, స్వర్గముచుట్టును దిరిగి నిత్యమును వీణవాయింపుచు ననుసరించెడు నీవును ఎల్లప్పుడు నిల్లుకాచుకొని దీవించి యాశ్రయించు బృహస్పతియును, ఈతని యాజ్ఞ వినవలెను గాని స్వచ్ఛందవిహారుల మయిన మే మేలవిన వలెను? ఈ వెడఁగు మును లందఱును తన్నొక పెద్దఁ జేసి వెఱ్ఱిస్తుతులు చేయుటచే నింతలోనే తలక్రొవ్వి యితఁడు తారతమ్యపరిజ్ఞాన మెఱుఁగఁ జాలకున్నాఁడుగా! తనభార్యయెడ మహాపరాధముచేసినను సహించి యూరకుండుటకు నే నానోరుమూలిన గౌతముఁడ నను కొన్నాఁడేమో? కానని చెప్పుము. వెనుక నేను స్వర్గమునకుఁ బంపిన త్రిశంకు నీతఁడుదుర్విసీతుఁడయి క్రిందికిఁ బడవ్రొబ్బినప్పుడు క్షమించి యూరకున్నదాని కిది ఫలము కాఁబోలును? ఆ యవమానశల్యము నామనస్సున నాటియున్నది. మఱివిపోలేదని యింద్రునకు నీవు స్మరణకుఁ దెమ్ము.

గౌత—నేనిక నిట నిలువఁగూడదు. (అని చిహాలున లేచి పోవుచున్నాఁడు)

కశ్య—(మునులను సైగచేసిపిలిచి) ఓతాపసోత్తములారా! ఈతామసుఁడు వెడఁగులమని మనలనందఱును నిందించుచున్నాఁడు. దుష్టున కెప్పుడును దూరముగాఁ దొలఁగవలెను. మన మీచోటు పాయక మన మొకటియు నీతఁడొకటియు ననుచున్న పక్షమున వివాదము పెరిగి యన్యోన్యశాపములవఱునును వచ్చును.

వామ—అవును. మీరు సెలవిచ్చినది సత్యము. వేగముగా మనమిక్కడనుండి తరలుటయే మంచిది. ఈతనికిఁ దగిన వాఁడొక్క మనదుర్వాసుఁడే. ఆతఁడిప్పు డిక్కడలేడు. పోదమురండు.

(అని ఋషులు నిష్క్రమించుచున్నాడు)

వశి—(తనలో) ఈమునులందఱు లేచిపోయిన తరువాతఁ గూడ నేనిక్కడనుండి యీమూఢుని కోపవచనములు వినుచున్న బాప మొదవును. నేనును మా యాశ్రమమునకుఁ బోయెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

ఇంద్రు—(తనలో) ఇతఁ డతిమూఢుఁడు; పరమకోపి నన్నిప్పుడు శపించినను శపింపవచ్చును. మూఢుల కెప్పుడును గోపము ముక్కమీఁదనే యుండును. ఈతని కోపమునకు వెఱచి మునులందఱును లేచిపోవుచున్నాఁడు. ఇక్కడ నేనొక్కఁడను జిక్కుపడినాను. మంచిమాటలతో నేలాగునైనను నేనీతని నిప్పుడు మెల్లఁగా నదల్చుకోఁ గలిగితినా తలతడవి చూచుకొనెదను. (ప్రకాశముగా) స్వామీ! నారదుడు దేవరవారి ప్రభావమెఱుఁగక యేమో విన్నవించినాఁడు. మిమ్మాజ్ఞాపించుటకు నేనేపాటివాఁడను? దేవర యీ సేవకున కేదయిన నాజ్ఞయిచ్చినపక్షమున, శిరసావహించిచేయుట కిదిగో సిద్ధముగా నున్నాఁడను. దేవరవారు హరిశ్చంద్రుని సత్య సంధతకు మెచ్చి మీ తపస్సులో సగమాతని కనుగ్రహించినయెడల దేవరవారికిఁ బ్రీతికరముగా నుండునేని నేనును యథాశక్తికి హరిశ్చంద్రునిఁ బదునాలుగు మన్వంతరములు నాయర్థాసనంబున నిలిపి దేవరయనుగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడ నయ్యెదను.

విశ్వా—విశ్వామిత్రుఁ డొక్కనిజక్కఁగాఁ బరిశోధించి మెచ్చి సత్యసంధుఁడని నిర్ధాగణము చేసినప్పుడర్హసత్కారమాతఁడే చేయవలెనుగా సత్కరించుటకుఁ బదులెంతవారు? ఈ దేవతాధము లెంతవారు? వీరికి నాధుఁడవైన నీవెంతవాఁడవు? ఏబహుమానము చేసినను నేనే చేయవలెను. కాఁబట్టి నీ విప్పుడు చెప్పిన పదునాల్గు మన్వంతరములును నేనే యాతనిని భూమినేలించి మఱి పదునాలుగు మన్వంతరములు కూడ నేనే నీయర్థాసనమునం దారాజును నిలిపె

దను, నీవు నీగర్వమును విడిచి దాసుడ ననుచున్నందున నిన్ను
క్షమించివాడను. ఇక నీవు నీచింతామణిపీఠమును సిద్ధముగానుంచి
మాయాజ్ఞను వేచియుండుము.

దేవతలు—ఉన్నట్టుండి యీతనికోప మిప్పుడు మనవంకఁ
దిరుగుచున్నది. మనముకూడ శీఘ్రముగా మునులు చూపినమార్గ
మునే పట్టుదము. (అని నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇంద్రు—(తనలో) ఈమూర్ఖుఁ డిక్కడనుండి మనల శపింప
కుండ లేచిపోవువఱకును, ఈతఁ డేమిచెప్పినను నొనని తలఁచుఁచు
చుండవలెను. (ప్రకాశముగా) స్వామీ! దేవరయాజ్ఞను శిరసా
వహించి చేసెదను. నేను తెలియనివాడను; మూఁడుమాఱులు
కాఱుతప్పులువచ్చెను. అజ్ఞానమువేత నేనన్నదానిని మఱచిపోయి,
మీయిచ్చవచ్చినన్నాళ్ళు హరిశ్చంద్రుని స్వర్గమున నిలుపుఁడు.

నార—ఓవిశ్వామిత్రా! చూచినావా? భూలోకమున హరి
శ్చంద్రుఁడు చేయఁబోవుచున్న రాజసూయయాగములో హవిర్భాగ
ములు తెచ్చుకొనుటకై కాఱులును సభలోనున్న దేవత లంద
ఱును విజయం చేయుచున్నారు. ఇక నింద్రుఁడు నక్కడకే పోఁ
దలఁచినట్టున్నది. అధ్వర్యులును, ఉద్దాతలును, హోతలును, బ్రహ్మ
లును గాఁగోరి కాఱులును మనతోఁ జెప్పకయే ఋషులందఱును
దేవతలకంటె ముందుఁగా బరుగెత్తుచున్నారు.

విశ్వా—నారదా! నీవుచక్కఁగా స్మరణకుఁ దెచ్చినావు. నే
నిప్పుడాయజ్ఞమునకుఁ బోయి హరిశ్చంద్రుని విశేషవిత్రమడిగివుచ్చు
కొని మాయచేసి బొంకింపఁదగు ప్రయత్నములో నుండవలెను.
(చూపునలుఁగడలఁబఱపి) అరుగో దూరమున దర్భాసనములు మ
డఁచి చంకఁబెట్టుకొని యొకరుపోయినత్రోవ నొకరుపోక మును
లెట్లుపరుగెత్తుచున్నారోచూడు. వారివెనుక దేవతలును భక్తులు

చేత మాటిమాటికి వెనుకతిరిగి చూచుచు, బరుగెత్త కాళ్ళురాక మెల్లగా నడుచుచున్నాడు. ఈపిటికిపందలందలు నాకు వెఱచి పారిపోవుచున్నారని యజ్ఞమునిమిత్తము కాదు; నాకోపమునకు దిక్పాలకులును దేవతలును మునీంద్రులునే యిట్లు వడవడవడకుచు నిలువలేక పాటిపోవుచుండగా నీక మనుష్యమాత్రుడైన హరిశ్చంద్రుడెంతవాడు? గేనిప్పడ మర్తలోకమునకుఁబోయి హరిశ్చంద్రుని బొంకించి నాచిర కాలశత్రువైన వశిష్ఠుని పరాభవముచు శీఘ్రముగాఁ జూడవలెను పోదము రమ్ము.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నాడు.)

ద్వితీయాంకము

[రాతిపైఁగూర్చుండి మార్కండేయశిష్యుఁడు జాబాలి కనఁబడుచున్నాఁడు.]

జాబాలి—(తనలో) మాగురువుగారు నన్ను సారోదనరస్సునకుఁబోమ్మని పంపినారు. నేనిక్కడను వచ్చునప్పటి కెదుట రెండు దారులు కనఁబడుదున్నవి. ఇం దేవారి సారోదమునకుఁ బోవునో తెలిసికొనఁజాలకున్నాను. ఏవుణ్యాత్మునినైన నడుగుదునంటినా యీనట్టడవిలో మనుష్యసంచారమే కానరాదు. ఏమిబుద్ధి? (ముందు వంక చూపు నిగిడించి) అదిగో దూరమున నెవ్వఁడో బ్రాహ్మణుఁడు కుంటుచు వచ్చుచున్నాఁడు? అతని నడిగి తెలిసికొనెదను.

(అప్పుడు రాజయొక్క వేడుక చెలికాఁడయిన గాలవుఁడు, కఱ్ఱచేతఁ బట్టుకొని మెల్లగా నడచుచు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

గాల—(నిట్టూర్పువిడిచి తనలో) అయ్యో! వేటగాండ్ర
 మాటలు నమ్మి మోసపోతినిగదా! మొదలే నానీడను జూచి నేను
 జడిసికొనెను ధైర్యశాలిని; ఆమీఁద రాజుగా రీతితోఁ బొడిచి
 చంపినపులిని జూచి హృదయము చెదరియున్నాను. అట్టి నన్ను దిగ
 విడిచి యాకిరాతులు రాజగుఱ్ఱమువెంట ముండుపరుగెత్తుటచేత
 పాండ్రను కలిసికోలేక వెనుకపడి దారితప్పి యీ ప్రకారముగా
 వనచరుఁడనయి యిందుఁ దిరుగుచున్నాను. ఈ రాళ్ళలో నడచుట
 చేత కాళ్ళు బొబ్బలెక్కినవి. అంతేకాక కురువుమీఁద తేలుకుట్టి
 నట్లు కుడికాలిలో ముల్లుకూడఁ గ్రుచ్చుకొని వేధించుచున్నది.
 బ్రాహ్మణుఁడ ననియైనఁజూడక భక్తిచూలిన ఘాతుకస్మృగ మేది
 యేపొదలోనుండి వచ్చి పాపముకట్టుకొనిపోవునో యని నాకు భయ
 మగుచున్నది. జన్మ మెత్తినతరువాత జ్వరమువచ్చినప్పుడైన నొక
 పూట భోజనము మానియెఱుఁగని సుఖమారుఁడనైన నేను రాత్రి
 నుండి తిండిలేక శుష్కోపవాసముచేయుచున్నాను; కడుపువెన్నంటు
 కొనిపోయినది; కన్నులు గుంటలుపడినవి. నాయురణ్యరోదనము విని
 నాకిక్కడ సమాచారము చెప్పు వారెవ్వరున్నార? నాపుణ్యవశము
 చేతఁ బూర్వముచూచియున్న సారోదసరోవరమార్గమునకు వచ్చి
 యున్నాను. ఈయడవిలో నిడుచులుగుడుచుచు పరిభ్రమించుచుండుట
 కంటె రాజుజూడ తెలియకపోయినయెడల సారోదముమీఁదుగా
 దిన్నగ మాయూరికి దారితీసి యింటికిఁబోయి నాభార్యతో నాకష్ట
 ములు చెప్పుకొని మరలఁ బ్రజలలోనైన బడెదను. అదిగో ముం
 దెవ్వఁడో ఋషికుమారుఁడొకఁ డా శిలాతలముమీఁదఁ గూచుచుండి
 నావంకఁ జూచుచున్నాఁడు. అతనికి రాజుజూడ యేమయినఁ దెలియు
 నేమో పోయి యడిగెదను.

జాబా—ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! నమస్కారము, నీవెఱిగిన పక్షమున సారోదసరస్సునకు దారిచూపి నాకు మాగురువుగారివలని చీవాట్లు తొలగించి పుణ్యముకట్టుకొమ్ము.

గాల—ఓముషికుమారా! నమస్కారము, నాకు హరిశ్చంద్ర మహారాజుగారి జాడ కొంచెము చెప్పినపక్షమున నీకు సారోదము నకు దారిచూపెదను. మీగురువులెవరు? సారోదమునకు మిమ్ముఁ బంపినపని యేమి?

జాబా—నీవెవరిజాడ నన్నడిగితివో వారిపనిమీఁదనే బోవు చున్నాను. నేను మార్కండేయశిష్యుఁడను. నన్నందఱు జాబాలి యందురు. మా తపోవనమిక్కడకు మిక్కిలి సమీపముననున్నది. ఇంతకుముందే హరిశ్చంద్రమహారాజుగారు మారముగా నశ్వమును దిగి పాదచారులయి నూయాశ్రమమును బ్రవేశించి మాగురువుగారి వలన నతిథిసత్కారమును బొందినారు. వారిరువురును మాటాడుచో గురువుగారు నన్నుబిలిచి, యీరాజుగారు వేటతమకముచేతఁ బరివారమును వెనుకవిడిచి వరాహమువెంట నొంటిగా ముందునచ్చి నారు. నీవుపోయి సారోదమునద్ద నీకు నిలువనియమించివచ్చిన చంద్రమతి మొదలయినవారిని సపరివారముగా సిద్ధపటమునకు వెంటఁ బెట్టుకొని రమ్మని సత్యకీర్తికోఁ జెప్పమని చెప్పినారు. నీవేల హరి శ్చంద్రుని వెదకుచున్నావు?

గాల—నేనాహరిశ్చంద్రమహారాజుగారి చెలికాఁడను. నా పేరు గాలవుఁడు. నేనును రాజువెంటనే బయలుదేటి దారితప్పి యుదుగులజాడనుబట్టి యింతవఱకు వచ్చినాను. ఇక్కడ రాళ్ళలో జాడ తెలియరానందున నెటుపోవుటకును దోచక నాకు దారి చెప్పెడు పుణ్యాత్ము లెవ్వరయిన దొరకుదురాయని చింతించు చుండఁగా, వెదకఁబోయిన తీఁగ కాళ్ళకు జుట్టుకొన్నట్లు భాగ్య

వశముచేత నీవు నాకంటఁ బడినావు. నాపాలిటి భాగ్యదేవతయే నిన్నిక్కడకుఁ బంపినది కాఁబోలును.

జాబా—ఆహా ! ఏమి యారాజురూపరేఖావిలాసములు ! అతనిని జూచినప్పుడు విలాసార్థముగా భూమిమీఁద విహరింప వచ్చిన యింద్రుఁడో చంద్రుఁడో యని నేను భ్రమపడినాను.

గాల—ఆయన దర్శనమువలనఁ గృతార్థుడవై నీకు బతి వ్రతాశిరోమణియైన చంద్రమతి సౌందర్యమును సందర్శించుభాగ్య మెప్పుడయిన లభించినదా?

జాబా—అట్టిభాగ్యమింకను నాకన్నులకు లభింపలేదుగాని, సృష్టియారంభించినతరువాత నేటికాలమున కిట్టి యనన్యసామాన్య లావణ్యమూర్తులయిన యీదంపతులను సృజింపఁ గలిగితినిగదాయని బ్రహ్మదేవుఁడు తననిర్మాణచాతుర్యమునకుఁ దానే గర్వపడుచున్నాఁ డని మాగురువుగారు చెప్పుచుండఁగా వినెడుభాగ్యము నాకర్ణము లకునూత్రము లభించినది. అందొకరూపమును జూడనోచి నాకన్ను లింతకుమునుపే సగము పావనములయినవి కాని యింకొక నిమిష ములో నీసాయముచేత రెండవరూపము నగూడఁ గాంచిపూర్ణముగా ధన్యములు కావచ్చును.

గాల—అందుకు సందేహములేదు. అందఱును మహాసౌంద ర్యశాలులని చెప్పుకొను రతీమన్మధు లొక వేళసరివచ్చిన వత్తురేమో కాని నేను జూచినంతవఱ కీలోకములోఁ జక్కనిచుక్కలని పేరుపొం దిన వారెవ్వరును మారాజదంపతుల కాలిగోరునైనను బోలరు.

జాబా—సరిసరి! ఈరాజసౌందర్య మెక్కడ? కందర్పా ను ల సౌం ద ర్య మె క్క డ ? ఈ య న రూ ప ము న కు మన్మధునిరూపమునకును హస్తీమ శ కాం త ర ము న్న డ ట ! చిరకాలజీవు లగుటచేత మాగురువుగా రా రతీమన్మధులను శివుని నేత్రాగ్ని వెలువడని కాలమునుండి యెఱుఁగుదురు, మాయాశ్రమ

మునకు వచ్చినవా రెవ్వరైనఁ జంద్రమతీ హరిశ్చంద్రులను రతీమన్మధులతోఁ బోల్చునప్పుడు మాగురువుగారు కోపపడి రూపమునుబట్టి చూడఁగా రతీమన్మధులు వీరిపాదములకు దాస్యముచేయుటకై న నద్దులు కారని యానతిచ్చుచుందురు.

గాల—అట్లయిన నిక నిశ్చయముగా జయంతవసం తామలకు సౌందర్యగర్వభంగ మగును.

జాబా—సం దేహ మేమి? వీరిమూలమునఁ దాము సౌందర్య వంతులన్న భ్యాతిపోయినదని సిగ్గుపడి రతీమన్మధు లిప్పు డెవ్వరికంటను బడకున్నాడు. చంద్రమతి సోయగమును విని రంభ యంతటిది తలవంచుకొన్నదట! ఇక్కడక్కిన యప్పరస స్త్రీలమాట చెప్పనేటికి?

గాల—అవును వారిచక్కఁదన మచ్చరలనైనఁ జిన్నపుచ్చఁ దగినదే. కాని నేనిప్పుడు వారిని శరీరసౌందర్యమున కంటెను గుణ సౌందర్యముకొఱ కధికముగా గౌరవించెదను. ఈదంపతు లిరువుడను కేవలరూపముచేతనే కాక గుణములచేతఁ గూడ నిరుపమాన శోభాపరిపూర్ణులునుమా.

జాబా—నీవురూపమునకంటె మీరాజుగారి సద్గుణములనే హెచ్చుగా మెచ్చుకొనుచున్నందున మీరాజుసత్కార్య మేదియైన నేను వినఁగోరెదను.

గాల—మొన్న మారాజుగారుచేసిన రాజసూయయాగము నకుమీగురువులను వేంచేసి యుండిరిగదా?

జాబా—అవును మాగురువుగారాయజ్ఞవైభవమంతయు వే నోళ్ళఁబొగడినారు. దేశ దేశములనుండి దక్షిణలనిమిత్తమై రాకపోకలుచేసెడు బ్రాహ్మణులకప్పుడురాత్రిందివములు మానవమార్గములే రాజమార్గములయినవి. నీవు దాతృత్వవిషయమును జెప్పబోవుచు

న్నావు గాఁబోలును. అది చెప్పినక్కర లేదు. అప్పటి దానధారాప) వాహములచేత నూరిబయలుఁ జిన్నయేదులు పాటినవని కన్నులారా జూచిన ఋషులే నెలవిచ్చినారు. అతఁడర్థుల కిచ్చిన ధనకనకరత్న రాసులనుజూచి యీభూమిలో నింతధనమున్నదాయని మునులందఱు నత్యాశ్చర్యపడినారు.

గాల—యజ్ఞ కాలముమూట యటుండనిమ్ము. యజ్ఞానంతర మునగూడ విశ్వామిత్రుడువచ్చి యజ్ఞార్థము యాచింపఁగా విశేష విత్తములేని యసమయమయినను వచ్చినయర్థివుంగవుని సంతృప్తాంత రంగునిఁ జేయక యూరకపంపుట కిష్టములేక యేనుగుమీఁద నెక్కి మనుష్యుఁడు నిలుచుండి రత్న మెగమీఁతినంతయెత్తు ధన మాతనికి దానమిచ్చిరి.

జాబా—ఆహా! ఏమి యాదాత్యత్వము! అంత ధనము విశ్వా మిత్రుఁడును శిష్యులును మోచుకొని పోఁగలిగిరా?

గాల—వా రాధనమును దీసికొనిపోనేలేదు. కావలసినప్పుడు వచ్చి పుచ్చుకొందునని చెప్పి విశ్వామిత్రుఁ డాధనరక్షణభారమును మారాజుమీఁదనే మోపిపోయినాఁడు.

జాబా—సరిసరి. ఇప్పుడునీవలన విన్నదానికిని మాగురువుగా రన్నదానికిని సరిపోయినది. ఏదోకపటోపాయముచేత మీ రాజుగారి ని మోసపుచ్చుటకయి విశ్వామిత్రుఁ డీ తంత్రము పన్నినాఁడుకాని నిజముగా ధనముకావలసి యీపనిని చేయలేదు. అతనికి ధనమే కా వలసియుండినయెడల యజ్ఞదినములలో సమయమున కేలరాకుండును? ఇచ్చినప్పుడే యేల తీసుకొనిపోకుండును? అతఁడు మీరాజు నేలాగు నైన బొంకింతునని ప్రతిజ్ఞ పట్టియున్నాఁడట! ఇది యాతనికృషి కఠోరార్పణము.

గాల—విశ్వామిత్రుడు కాడుకదా వేవురువిశ్వామిత్రు లొక్కసారిగా వచ్చి వేయేండ్లు తలక్రిందుగాఁ దపస్సు చేసినను మారాజు నొక్కయసత్యమును బలికింపలేదు. విశ్వామిత్రుడు మ హాతపశ్శాలియనివిందుమే. యట్టివాడు తనకు ధనమిచ్చినదాత యెడల సంతటిదోహము తలంచునా?

చ. తన కుపకారమున్ సలుపుదాతయెడం గరముం గృతఘ్నుడై ముని యతఁ డెగుచేసినను, భూమిపయింగడు డస్సియాఁకటన్ వనరుచుఁ జెట్టు చేరఁ జని బాగుగ నీడను విశ్రమించి పం డ్లను దిని యమ్మహీజ మొకటం దెగఁగొట్టు కిరాతుఁ బోలఁడే. దయారసవిశిష్టలయిన ముని శ్రేష్ఠు లంతటిపనికి సాహసింఱురా?

జాబా—మనబ్రాహ్మణోత్తము లెంతటికై నను సాహసికులే. పూర్వము బ్రాహ్మణులు నృగమహారాజువద్ద దానముగొని యాత నినే యూగురవల్లివగుమని శపింపలేదా? ఆసంగతి యటుండనిమ్ము. మీరాజు సకలసద్గుణ సంపన్నుడని చెప్పచున్నావుగదా సప్తవ్యస నములలో నొక్కతైన యీ వేటయందేల యాస క్తుడయ్యెను?

గాల—మారాజు కేవలవినోదార్థముగా వేటకు రాలేదు. భూమి యీనినట్లాకస్మికముగా లెక్కలేని జంతువు లొక్కసారిగాఁ బుట్టి యెల్లయెడలను దామే యయితోటలు దొడ్లు పయిదులు పంటలు పాడుచేయుచున్నవని కాపులువచ్చి మొట్టపెట్టుకోఁగా ఘాతుకమృగబాధ తొలగించి ప్రజాసంరక్షణముచేసెట రాజ ధర్మమగుటచే మారాజుగా రిప్పుడు జనక్షేమముకొఱకే వేట తలపెట్టినారు.

జాబా—ఇటువంటి సమయములకుందు వేట దుర్వ్యసన మని నేను నిందింపను గాని యిన్నిజంతువు లొకస్మికముగాఁబుట్టుట చూడఁగా నాకిది విశ్వామిత్రస్మృతిగాఁ దోచుచున్నది.

గాల—నేనట్లు భావింపను. మనుష్యమాత్రుడయిన యొక ఋషి యెక్కడ? జంతుసృజనయెక్కడ? ఈనూట నమ్మనర్హముగా నుండలేదు.

జాబా—పూర్వమొకసారి బ్రహ్మతో బ్రతిఘటించి సృష్టికి బ్రతిస్పృష్టి చేయగలిగిన మహానుభావుఁ డీజంతుసృష్టి చేసినాడన్న వింతయేమున్నది? (పయినంకఁజూచి) అయ్యో! మనము మాటల పరాకున వచ్చిన కార్యమును మరచి యాలస్యము చేయుచున్నాము గదా! అంతకంత కెండ యెక్కుచున్నది. నాకు శిష్యుముగా సారోదమునకు దారిచూపి పుణ్యమునఁ బొమ్ము.

గాల—ఇదేమార్గము. నీవు తిన్నగాఁ బొమ్ము. నే నీమార్గమునఁ బోయి మారాజును గలిసికొనెదను. ఇదేమి యీమార్గమున కడ్డముగాఁ జమురొలికియున్నది! దొప్పలతో నెయ్యికోసిపోవునప్పుడు మీ తాపగుమారు లెవ్వరో దారిపొదుగుననొలుకఁబోసియుందురు.

జాబా—ఇది చమురొలుకటకాదు, రాజుగారి యీ టెపోటు తిని సాటిపోయిన యడవిపంది కడుపుకోనుండి కాతినక్రొవ్వు. నీకా పందియదుగులు కనఁబడుచుండలేదా? ఇదియేమి? ఆముందు చూడుము. దారికడ్డముగా రక్తప్రవాహములు కాఱఁగా నేటుతిన్న వ్యాఘ్ర మెట్లు కాలీడ్చుకొనుచు మెల్లఁగా నడిచి ప్రక్కయడవిలో దూతినజాడ కనఁబడుచున్నదో! నీవు పోయినకొలఁదిని గుప్పలుగాఁ గూలియున్న క్రూరమృగములను జూచి మీరాజుగారి మృగయా విహార సామర్థ్యమునకు సంతోషించెదవు.

గాల—చాలును. నాకిప్పు డామృగములపేరు చెప్పిన దేహము కంపమెత్తుచున్నది. నేనాదారిని నిక నొంటిగాఁ బోలేను. నేనును నీతోడ నేవచ్చి తరువాత రాజుగారినిగలిసికొనెదను. పోదమురమ్ము.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాడు)

ఇది విష్కంభము

రంగము—విశ్వామిత్రాశ్రమోపాంతపనము

[హరిశ్చంద్రుడును, చంద్రమతియు, లోహితాస్యుడును, సత్య కీర్తియు, గాలవుడును, భటులగు భద్రుడును పాలకుడును

[ప్రవేశించుచున్నారు]

లోహి—(చేయి చాపి ప్రవేలితోఁ జూపుచు) నాన్నగారూ! ముద్దులమాటకట్టుచున్న యాలేడిని నా కాడుకొనుట కయి పట్టి తెచ్చిపెట్టరా?

హరి—కుమారా! సర్వవిధముల నేను దానిని నీకిప్పుడు జీవముతో నే పట్టియిచ్చుటకుఁ బ్రయత్నించెదనుగాని, అది యొక వేళ పట్టుపడకపోయినయెడల నావాఁడిబాణముతో దానిప్రాణమునుగొని నీ వాడుకొనుటకయి దానిచర్మమునై నను దెచ్చియిచ్చెదను. ఓ గాలవా! నాధనుర్బాణముల నిటుతెమ్ము.

చంద్ర—ఓప్రాణేశ! వేఁటాడియాడి యలసియున్న మీ రిప్పు డీపిల్లవాని మాటలనుబట్టి యీలేడివెంట మరల న్యర్థప్రయాస మేల పడెదరు? కొంచెముసేపిట విశ్రమింపుడు.

హరి—ఓప్రాణేశ్వరీ! అట్లుకాదు. ఎంతో ముచ్చటపడి బాలకుఁ డింతచిన్నకోరికను గోరినప్పుడు చేతిలోనున్న యీపనిచేసి నేను వీనిముద్దెట్లు చెల్లింపకుండఁగలను? నేను దీని నింతలోఁ బట్టి తెచ్చి, అనాయాసముగా వీనికోరిక తీర్చెదను.

లోహి—మీరలసియున్నయెడల నేనే యీలేడిని బట్టుకొనె దను లెండి. మీరిక్కడ నుంచుడు. (అని ముందుకు నడువఁబోవు చున్నాడు)

సత్య—ఓలోహితాస్యా! నిన్ను ముచ్చవచ్చును. నీవీతండ్రి బిడ్డ వగుటకుఁ దగినమాట చెప్పినావు. లోకములోఁ బువ్వు పుట్టిన తోడనే పరిమళము తెలియవచ్చునుగదా!

క. ఘనపంచాస్యముకడుపున

జనియించినపిల్ల కూడ నమదగజంబున్

గనుఁగొన్న బయికి దుముకఁగఁ

జనఁ జూచును గాదె సహజసాహస గరిమన్.

హరి—(చేయి పట్టుకొనిలాగుచు) కుమార కా! ఈసాహసము చాలును, నీవీక నిలువుము, నేనుబోయి యీ కురంగమును గొని వచ్చెదను. (అని గాలవునివంకఁ జూచుచున్నాఁడు)

గాల—మీశరశ రాసనము లిప్పుడే యిచ్చెదనుగాని, పేద బ్రాహ్మణుఁడను నన్నమాత్ర మొక కంటఁజూచి మఱిబాణమును విడుపుము. నా ఋణఫణములను నేను వచ్చునప్పుడింటివద్ద నా భార్యతోఁ జెప్పియైనను రాలేకు.

హరి—ఓయీ! మహాశూరుఁడా! భయపడఁబోకు. లేడి యా సుందర మాకందపాదపసమీపమునముందు వైపున నున్నది కాని నీవైపున లేదు. అదిగో—

ఉ. కెంపులచాయ మేనఁ దులకింపఁగ, చాఱలు వజ్రకాంతులన్
నింపఁగ, డెక్కచాలుహరి నీలములన్ హసించుపఁగా, మిడన్
సొంపుగఁ ద్రిప్పి యీకడనె చూచుచు, పచ్చిక నల్లమేయుచున్
బెంపుడులేడియో యనఁగ భీతిలకున్నది చూడు గాలవా?

గాల—అట్లయిన నివిగో బాణములనుబాణాసనమునుబుచ్చు కొని యాదిక్కున నీ మనసువచ్చునన్ని మృగములను వేటాడుము. నేనిప్పు డన్నమాట మిత్రోత్తముఁడవైన నీకు బ్రహ్మహత్యామహా పాతకము వచ్చునన్న గుంకోచముచేతనే కాని నా ప్రాణభీతిచేతఁ గాదునుమా, ఏమి యీ లేడి మనలను జూచియు బెదరిపాఱక నిశ్శంకముగా నిలుచున్నది. ఇక నీవు పోయి చేయిచాచి దానిని బట్టుకోవచ్చును. ఇది మాంసభక్షణముచేయని మావంటి జీవదయాపరు

లయిన బ్రాహ్మణులుండుచోటు కాబోలును! కాకున్న నీపిల్లలేడి యిట్లు నిర్భయముగా మనమాటలు వినుచు నిలువబడదు.

హరి—నీవన్నది సత్యమే, అదిగో చూడుమా పయిదేదో తప్పక యొక ఋష్యాశ్రమమే. [దున్;

మ, అదె యాలింపుము దూరమందు శ్రుతివాక్యంబుల్ విన స్వచ్ఛ జదలం దోచెడు హోవధూమచయమాచాయఁదగంజూడుమీ; యిదె యీవంకనుమోదుగుల్పమిధతెంతేద్రుంపమ్రోశ్యయ్యె;నల్లదె దర్భల్ కడుఁగోయ నిప్పుడిపుడె యానేల మోసెత్తెదున్. కానిమ్ము, ఈహరిణము నన్ను దూర మలయించి తీసికొనిపోకుండ నేనిప్పుడే మెల్లగాఁబోయి పట్టకొనెదను. (అని పొంచితాఱుచు ముందువంక మెల్లఁగానడుగు లిడుచున్నాఁడు.) గాలవా! చూడు మనమిప్పుడు తన్నుఁ బట్టవచ్చుచున్నామని తెలిసికొని కాఁబోలును చెంగుచెంగున దాఱుచు నడుమనడుమ మనవంకఁ దిరిగి బెదరి చూచుచు లేడి యెల్లు పరుగెత్తుచున్నదో?

నీ, పేరెముల్ వాఱుచుఁ బెద్దదాఱుల బయల్ కాళ్లుజూడించెడుఁ గరముఁజూడు | ఖరములనుదరంబు గోఱుకొంచును బ్రక్కతెగ యరోజుచునిల్చెనిపుడుచూడు | మెఱుఁగు మెఱసినట్లు మీఁదఁ దళుక్కని పల్లమున నడంగెఁబయిని జూడు | మరలమిట్టకు నిక్కి మనవంక మెడత్రిప్పి బెదరి చూచెడులేడి యదిగొచూడు

గీ. నోట గడ్డిపోచలతోడ నురుఁగు జాఱి
మింటఁ గొమ్ములు చిమ్మెడు మీఁదఁ జూడు
తోఁక జూడించి క్రమ్మఱి వీక తోడఁ
బరుగువారెడుఁ గనుఁగొమ్ము బయలిమీఁద.

ఆలేడి మనము చూచుచుండఁగానే యింతలోనే యెంతదూరము పాటిపోయినదో! నేనిప్పుడు శీఘ్రముగా వెంబడించి యింఱుకనేపు

లోన చాని నలయించి పట్టి తెచ్చి యి బాలకుని సంతోష పెట్టెదను.
(అని విల్లును బాణములను చేతఁబూని పరుగెత్తుచున్నాఁడు.)

గల—అమ్మా! రాజుగారు నన్నిక్కడ దిగవిడచియేగుటచే,
వాడు భూతదయాపరులన్నమాట నేటికి సత్యమయినది. వారిక
నన్నితేళ్ళను జంపినను జంపనిండు. నే నదృష్టవంతుఁడను. మిట్ట
మధ్యాహ్న వేళ నేనీయెండలోఁబడి కాళ్లుమండ నోరెండ నెత్తిమాడ
దైర్యమువీడ హృదయమేడ్వ కాళ్ళు వెనుకకీడ్వ బరుగెత్తి పచ్చి
నెత్తురు త్రావెడి యేవులివాతను బడక నాతల్లికడుపు చలువచేతను
నాభార్యమంగళసూత్రబలముచేతను నేటికీ దప్పించుకొని వచ్చి
నాను.

చంద్ర—ఓభూసురోత్తమా! నీహూరాలాపములు కొంచెము
చాలింపుము. మారమున రాజుగారి కంఠస్వరమువలె వినఁబడు
చున్నది.

హరి—(తెరలో)

చ. కరమును డస్పినాఁడ; కనుగందెను దేహము జిహ్వాయెండెడుకొః
చరణము లెఱవాలె; వదనమ్మునఁ జెమ్మట క్రమ్మె; నింతలో
దొరకదు జింక; యింకఁ గడుదూరము నేఁ బరుగెత్తఁజాల; నీ
శరమునఁ గూల్చువాఁడ నిమిషంబున నీహరిణంబు నియ్యెడన్.

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) ఓసత్యకీర్తి! అలసితినన్న ప్రాణ
వల్లభుని బలుకులు ములుకులవలె జెవులకు సోకి తామరాకులోని
నీరువలె నానుల్లము తల్లడిల్లుచున్నది. నన్నిప్పుడు కొనిపోయి
హృదయేశ్వరుని చరణసన్నిధానమానఁ జేర్చుము. (అని కన్నీరు
విడుచుచున్నది)

సత్య—అమ్మా! కన్నీరు తుడుచుకొని నీహృదయము పదిల
పఱచుకొమ్ము. నీవు కేవల స్త్రీస్వభావముచేతను భర్తగారియెడలఁ

గలప్రేమా వేశముచేతను మనసుచెదరి దిగులొందుచున్నావే కాని యిప్పుడు ప్రభువువారికి వచ్చినభయమేదియులేదు. అత డీపాటికి లేడిని యనుపురికిఁబుచ్చి మరల వచ్చుచుండును.

గాల—అదిగో మరల నామిత్రునిమాట వినవచ్చుచున్నది. మీసంఘడిచాలించి వినుండి.

హరి—(తెరలో) ఆహా! మనుష్యుఁడెంతటి క్రూరకర్తుఁడు! కలలోను బయలకెన్నఁడును కీడుతలఁచి యెఱుఁగక మహారణ్యముల యందు మునులవలె నాకలములుతీసి కేవల వన్యాహారములతోనే శరీరధారణము చేసికొనుచు దినములు పుచ్చెడిలేళ్ళ యంతటి సాధుమృగములనుగూడ వేడుకకయి నిష్కారణముగా మారణము నొందించుచున్నాఁడు!

ఉ. నాదుశరంబులేడితోడ నాటినయట్ల తదార్తనాదమున్

నాదుహృదంతరంబునను నాటిశరంబయి, నన్ గలంచెడున్;

పీడమృగంబు కన్గొనలవెంబడిఁ బాతెడు బాష్పబిందువుల్

భేదముపెంచి నాకనుల క్రేవల సశ్రుల జాలుకొల్పెడున్. 7

చంద్ర—ఇప్పుడు నాహృదయము కుదుటఁబడినవి. నా హృదయ వల్లభుఁడు ప్రజాపీడాకరములయిన ఘాతుక మృగోత్కరములనేకాని యీవఱకెన్నఁడును మృగయాసక్తుడయి వినోదార్థముగా దయనీయములయిన సాధుమృగములను బాణముపూనివేసి యెఱుఁగనివాఁడగుటచేతఁ నానీయేణమును బాణముపాలుచేసినందుకుఁ జింతనొందుచున్నాఁడు. ఆహా! నాప్రాణేశ్వరుని హృదయ మెప్పుడును నవనీతకోమలముకదా.

గాల—తాళుఁడు నాచెవులకెవ్వరిదో మఱియొకమాట వినఁబడుచున్నది!

(తెరలో విశ్వామిత్రశిష్యుఁడు.)

ఓరజా! తప్పించుకొని పోతిననుకోకడ రాజ్యగర్వముచేత
దేహముక్రోధి నీ పాశ్రమమృగమును కొట్టినమాట నేనిప్పుడేపోయి
యనుష్ఠాన వయిన తరువాత మాగుడువులయిన విశ్వామిత్రుల
వారితో నివేదించి నిన్నేమిచేయించెదనో చూడు.

చంద్ర—(భయముతో) ఈమాటలు విన్నను విశ్వామిత్రుని
దలంచుకొన్నను నాచిత్తము స్వాయత్తముకాక తత్తరెల్లుచున్నది.
ఈవిశ్వామిత్రుడు కోపులలో బరమకోపి. ఆశ్రమమృగమును
గొట్టినందున కేమిశపించునో! అన్నిటికి నీశ్వరుడేయున్నాడు.
కానున్నదికాకమానదు. మించినదానికి వగచిన ప్రయోజనమేమి?

సత్య—(ఆలకించి) ప్రభువువారు వేంచేయుచున్నారు. వారి
మాట యీచేరువనే వినబడుచున్నది.

హరి—(ప్రవేశించి) దెబ్బతినిపడక లేడియుఁ దపోవనమునా
దూతీ యదృశ్యమయినది. మునికుమారుఁడును నేనెంతబతి
మాలుచు వెంబడించినను నామాటవినిపించుకోక కోపముతోఁ
దొలగిపోయినాడు. నిష్కారణముగాఁ జేజేత ద్రాచుపాము
నలగించి గొడవ తెచ్చుకొన్నాడను. ఏమికీడు మూడునో, ఆశ్రితా
భయప్రదాతయైన యీశ్వరునిమీఁదనే భారమువేసి యాతనినే
సర్వమునకు నమ్ముకొనియుండెదను. (అనుకొనుచు వచ్చుచున్నాడు)

చంద్ర—(ఎదురుగాఁబోయి) ఓప్రాణేశ్వరా! మీరు సుఖ
ముగావచ్చి మరల నాకన్నులు చల్లపఱచితిరా! మీరెంతోవడదాఁకి
బడలి లేతతోటకూర కాడవలె వాడుపాటి యున్నాడు. మొగము
కండగడ్డవలె గందిపోయినది. క్షణకాల మీ చిగురాకుసెజ్జను విశ్ర
మింతుడుగాని రండి (అని చేయిపట్టుకొని తెచ్చుచున్నది)

హరి—(స్వర్ణసుఖము నభినయించుచు) ఓమనోనాయకీ!
ఆహా! ఏమి యీ స్వర్ణసుఖము! నీకరసంస్వర్ణనముచేత మంత్రించి

నట్లుగా నాయాయానమంతయు క్షణములోఁ బోయినది! నీకర
పల్లవమే యిటుసోకి నామేను చల్లపఱచి యిపూర్వసుఖము నిచ్చు
చుండఁగా నిక నాకీచిగురాకు పానుపేల?

చంద్ర—అయ్యో! నాపాణవల్లభులదేహమున కెంతచెమట
పట్టినది! హృదయేశ్వరా! మీచూపులును ముఖభావమునుజూడఁగా
మీస్వాంతమందేదోచింతగదిరి యున్నట్లున్నది. మీ రేలాగుననో
కనఁబడుచున్నాడు. వాడియున్న మీ యంగముల నొక్కింతసేపీ
మొత్తవిపాన్పుపయిఁ జేర్చుఁడు.

హరి—ఓప్రియురాలా! నీహస్తస్పర్శనముచేత నాశరీరతాప
మడఁగినట్లేనీవచ నామృతవర్షముచేత నాహృదయతాపమును
శాంతించుచున్నది. నీమాట దాటరాదు గనుకఁ కొంతసేపీ పల్లవ
తల్పమునందు నామేనువాలెదను. (అని కూరుచున్నాఁడు.)

చంద్ర—మీ దేహమునందలి యీ చెమ్మటసోనలు చూడఁగా
నెండకాకచేత మీ దేహసువర్ణము కరఁగి పాఱుచున్నదో యన్నట్లు
కనఁబడుచున్నది. ఈపైటచెఱగుతోఁ గొంచెమువిసరుదునా? (అని
విసరుచు) ఏమి! పద్మగంధ మిప్పుడు గుప్పున ముక్కునకు గొట్టి
ఘ్రాణేంద్రియమునకు విందుగొలుపుచున్నది! ఈగాలియెక్కడనుండి
వచ్చియుండును?

హరి—ఈమందమారుతమా తామరకొలఁకునుండివచ్చినది.
ఆహా! చెమ్మటలోఁ దొప్పతోఁగియున్న యీయంగముల కెంత
చల్లఁగా సోకి, యపారసుఖము నిచ్చుచున్నది! మనము మాణి
మందిరములలో హంసతూలికాతల్పములయందు శయనించి ఁన్నీరు
చిలికివట్టి కేశ్యవీవనలతో విసరించుకొనుచున్నను మధ్యాహ్నవేళ
నెప్పుడయిన గాలి మినకింతహాయిగా సోకినదా? ఇట్టిగాలి ననవ
రతము ననుభవించెడి యీవనచరులు చేసికొన్నభాగ్యమేభాగ్యము.

ఉ. రాజులు దివ్యసాధముల రమ్యసుశయ్యలఁ బండి తామె య
వ్యాజసుఖోన్నతుల్ గనుదు మంచును గర్వముపొందుచుండినన్,
సాజముగాఁ బనుల్ సలిపి సల్పి శ్రమంపడుబీడ లొంచుని
ర్వాజపు గాలిసౌఖ్యమున నబ్బునె వారికి షోడశాంశమున్? 8
చంద్ర—వారివలె నేఁడు మనసును గట్టజీవులమయితిమి

గాన మన కీసుఖము లభించినది.

హరి—గుం దేహా మేమి? కష్టపడినతరువాత ననుభవించుసుఖ
మెప్పుడు నధికసంతోషజనకముగా నుండును. దానికి దే నిదర్శనము.

ఉ. ఎండను మూర్ఛము న్నడిచి యెంతయు డస్సినయట్టిపాంథుడే
నిండుసుఖంబు పొందఁగను నేర్చును జల్లని చెల్లనీడలన్
మెండుగఁ గాయకష్టపడి మేనను జెమ్మట పట్టియున్న యా
తం డొకఁడే కనం గలుగు ధారుణిలోపల గాలిసౌఖ్యమున్. 9

చంద్ర—ఓప్రాణేశ్వరా! ఈప్రకారముగానే భూమిలో నాప
దల తరువాతవచ్చు సుఖములు గూడ నధికానుభవయోగ్యములుగా
నుండునేమో?

హరి—(కొంచెము భయపడినవానివలె నగపడుచు గద్గద
స్వరముతో) సుఖాధిక్యము నిమిత్తమయి బుద్ధిపూర్వకముగా నాపద
లెవ్వరును గోఱకొనకుండురుగాక! (అనితీర్చిపడి చూచుచున్నాఁడు)

చంద్ర—ఓప్రాణవల్లభా! అదియేమి? ఆపదయనుపేరు నా
నోటినుండి వెడలఁగానే మీరు భయపీడితులవలెఁ గంపించినారు?
మీచూపులేమో యిప్పుడు వింతగా నున్నవి. మీమనసు చెదరి
యున్నట్లు మీ ముఖచిహ్నములు చెప్పక చెప్పుచున్నవి. మీభయ
హేతువేమో నేనెంచుక యడుగవచ్చునా?

హరి—ఓప్రాణేశ్వరీ! నాహృదయము తెలిపెదనినుము. నే
నిప్పుడు తఱుముకొనిపోయినది విశ్వామిత్రునియాశ్రమ మృగమట!

నీవిప్పు డాపదముని పేర్కొనఁగానే నాకామృగవార్త మనస్సునఁ దట్టి నేను దానిని గొట్టినందునకయి చిచ్చులేక మండిపడెడి యా తాపసుఁ డేమియాపదలఁ బెట్టునోయి నాహృదయమున బెదరు గదిరినది.

చంద్ర—మీకు భయపడవలసిన పనిలేదు. ఎఱుఁగకచేసిన దానికి విశ్వామిత్రుఁడుమాత్ర మేమిచేయును? విశ్వామిత్రుఁడు మహాతపస్వికాఁడా? నాయెడ నపరాధము వచ్చినదని యున్నది యున్నట్లుచెప్పి క్షమింపవేడినప్పుడే సైరణ వహింపఁడేని, ఇక నాతపస్వితన మెందుకు?

హరి—కొర్చిచ్చువచ్చి చుట్టుకొన నున్నప్పుడు నిప్పు నీళ్ళ వలెఁ జల్లగానుండునని చెప్పిన నెవ్వరికూరట కలుగును? నీవుచెప్పెడి యాశాంతిపరులయిన ఋషులు వేరు; విశ్వామిత్రుఁడు వేరు. నిప్పు యినను జల్లపడవచ్చునుగాని విశ్వామిత్రుఁడుమాత్ర మెప్పుడు శాంతుఁడుకాఁడు. అతఁడు చండకోపి. అతనిపేరు విన్న ఫాలాక్షుఁడును సంచలించును. నీవీతని కోపస్వభావ మెఱుఁగని ముగ్ధురాల వౌటచే ధైర్యము వహించుచున్నావుగాని యెఱిఁగి యెఱిఁగి నేనెట్లు మన స్థయిర్యము నిలుపుకోగలను!

సత్య—ఓరాజేంద్రా! దేవరవారు మిన్నువితీగి మీఁదబడి నను జలింపని ధైర్యశాలులే. ఇప్పుడిట్టి పేదమాటలేల యాడెదరు? ఇట్టి సమయములోఁ పిఱికిగుండెగల యబలలకు ధైర్యము చెప్పవల సిన మీరే వారికిదిగులు పుట్టించినచో నిక మాకుదిటము చెప్పవారెవ్వరు? మీకు మీసహజధైర్యమును మరలఁ దెచ్చుకొనుఁడు. ఋషుల వచనములే కఠినములుగాని మనస్సు లెప్పుడును మృదువులు గానే యుండును. ఒక వేళవిశ్వామిత్రుఁడు కఠినదిత్తుఁడై కోపమెత్తి నిర్భీమి త్రముగా మిమ్మువిపత్తులపాలు చేయుననుకొన్నను, మీరప్పుడే

కదా ధైర్య మవలంబింపవలెను! దైవమాయ యేమోకాని యీ
లోకములో జనుల కాపదలు వచ్చుననుకొనుచుండునప్పు డుండుభయ
ములో సహస్రాంశమునను నిజముగా విపత్తు వచ్చినప్పు డుండదు.

గీ. అందుచేతనె జగతిలో సఖిలజనులు

నాపదలచేతఁ బొందెడు వ్యధలకన్న

నాపదలువచ్చు నన్నభయంబుచేత

శతగుణములెక్కువగఁ గాంతు వెతలనెపుడు.

10

హరి—మీ రిప్పుడేమో యీబయలితో మాటాడుచున్నా
రు. మీమాటలను వేనిని నావీనులు వినకున్నవి. నాకన్నులు
మూతలుబడుచున్నవి. నాయింద్రియములు నాకు వశములుగాక
యొక్కడికో పరుగువాలుచున్నట్టున్నవి. విశ్వామిత్రుఁడు వచ్చి
కోపము చూపకమునుపే యీయింద్రియములవలెనే మనమును
సాటిపోదమా?

చంద్ర—నిద్రచేతను గాఁబోలును మీరు జోగుచున్నారు.
ఎండలో బడలివచ్చిన మీయవయవములు విశ్రాంతిఁగోరుచున్నవి.
మీరు విశ్వామిత్రునిమాట మఱచిపోయి క్షణకాలము నాతోడ
తలగడఁగాఁ జేసికొని యీశయ్యమీఁద శయనింపుడు. (అని పాస్పు
మీఁదఁ జేర్చుచున్నది)

హరి—హృదయము కలఁగియున్నవారికి నిద్రరాదని చెప్పు
దురు. నాకంటి కిప్పుడేమో నిద్ర కూడుకొనివచ్చుచున్నది. నన్ను
జోకొట్టి నిద్రపుచ్చుటకోయనఁ గోయిలలును దుమ్మెదలును మధుర
స్వరముతో జోలలు పాడుచున్నవి. నాచిత్తశాంతికయి యీశ్వరుఁ
డంపిన దూతవలెవచ్చి యిప్పుడేనిద్ర నన్నోదార్పఁ జూచుచున్నది.
నేనొక్కసమిషము నిద్రించి యామనో వేదనను మఱచిపోయెదను.
(అని చంద్రమతి తొడమీఁద శిరస్సిడి పరుండి నిద్రపోవుచున్నాడు)

చంద్ర—ఓహో! నిద్రయెంతదొడ్డది! నాప్రాణనాధుఁడు మహావ్యాకులదశలోనుండ మాపాలిఁటి భాగ్యదేవతవలె బ్రసన్నమయి దుఃఖోపశమనము చేయుచున్నది. ఏమి యీ యాశ్చర్యము! దివ్యభవనముల యందు బంగారు తూగుటుయ్యలలో హంసతూలికా తల్పముమీఁద బరుండినప్పుడును రాజకార్యచింతాపరత్వముచేత నేవేళక్షణము గన్ను మూయుకుండునా మనోవల్లభుఁ డిప్పు డీ చెట్టునీడలో గటికి నేలను జగురాకులమీఁద నెంతలో గన్నుమూసినాఁడు!

సత్య—అమ్మా! నిద్రసుఖ మెఱుగ దన్నమాట మీరు వినియుండలేదా?

గీ. ధనికుల గృహంబులందు నిద్రాపఘాటి
హంసతూలికాతల్పంబులందుఁ దాను
నిలువనొల్లక బీదలనెలవు చేరి
కటికి నేలనె సుఖయింపఁగనమె మనము?

గాల—అమ్మా! నాకితఁడు చెప్పినది స్వానుభవసిద్ధము. ధనికులైన మా పొరుగువారు పట్టెమంచములమీఁదను పట్టుపదుపుల మీఁదను బరుండి చోరభీతిచేత నిద్రపట్టక పొరలుచుండగా, ధనము లేని నేను మా నులకమంచముమీఁద మేనుచేర్చుటయే తడవుగా గుఱుపట్టి హాయిగా నాదమఱచి నిద్రపోవుచుండును. ఆవల నాచెవిలో నూఱుభేరులు మ్రోగుచున్నను నాకు మెలఁకువరాదు. నాగుఱు మీరెప్పుడును వినలేదుగదా! ఏల వినకుండురు? మంచమెక్కి మాయింట గుఱుపట్టితినా మాయింట మీరు నిద్రమేలుకొనవలసినదే.

చంద్ర—ఓయీ! నీయతిభాషిత్వము కొంతసేపు కట్టిపెట్టుము. ఓ సత్యకీర్తి! అదియేమో కాని నాచిత్తము చేయిపెట్టి కలఁచినట్లు వ్యాకుల పడుచున్నది. ఈ నట్టడవిలో మా కేమికిడు మూడనున్ననో!

సత్య—అమ్మా! దంపతులు మీరిరువురను భగవదనుగ్రహము కలవారు. మీరితరుల కెప్పుడును గీడుచేసి యెఱుగరు. మీకే కీడును రాదు. విశ్వామిత్రుఁడు మీకొక యెగ్గుతలఁచినను, చిరకాలముండక మీకది యీశ్వరకటాక్షమువలన సూర్యనిముందు మంచు విడి పోవునట్లు విడిపోవును.

హరి—(ఉలికిపడిలేచి) ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! నా కిరీటము తన్నకు తన్నకు. నే నపరాధిని గాను (అని వడఁకుచున్నాఁడు)

చంద్ర—(వీపుచఱచి) ఓ ప్రాణనాయకా! భయపడకుము. మీకేదో పీడకల వచ్చినది కాఁబోలును. ఈశ్వరుఁడు మీకీదుస్వప్న ఫలము కలుగకుండఁ జేయునుగాక.

హరి—బౌరా! బ్రాహ్మణుఁడు నన్నెంత తన్ను తన్నెను. నాతలయంతయు నొచ్చుచున్నది. ఈబ్రాహ్మణుఁడు నన్ను సింహాసనమునుండి పడఁద్రోచి రాజ్యమంతయు నపహరించి, పురమువెడల నడఁచి, ఈ యడవిలో నన్నెంతలేసిబాధలు పెట్టినాఁడు! ఓయీశ్వరా! నీవే దిక్కు నన్ను రక్షింపుము.

చంద్ర—ప్రాణేశ్వరా! ఇందుఁ బరులెవ్వరునులేరు. భయపడఁబోకుము. ఇది కలకాని సత్యముకాదు. కలలోఁదోచినయర్థము లెప్పుడయిన సత్యమగునా? మీరు తెలివి తెచ్చుకొని మా మొగముల వంకఁ గన్నులువిచ్చిచూడుఁడు. నేను మీ ధర్మపత్నిని జంద్రమతిని. వీఁడు లోహితాస్యుఁడు. ఈతఁడు మీమంత్రి సత్యకీర్తి. మేనుండఱమును మీ యొద్దనే యున్నాము.

హరి—(కన్నులువిచ్చిచూచి) స్వప్నములు సత్యములు కావు గాని యిప్పుడు ప్రత్యక్షముగా జరిగిన యిదిమాత్రము స్వప్నము కాదు. అతఁడు తన్నిన తన్నుచేత శిరస్సింకను నొచ్చుచున్నది. మీ రండఱు నిక్కడ నుండఁగనే యెంతలో నయోధ్యకుబోయి సింహా

సనమును గోలుపోయి, అడవులలో నిడుమలుకుడిచి మరల మిమ్ముం
డఱిని గలసి కొన్నాను! ఆ బ్రాహ్మణుడు కోపముతో నన్నిన్నియాప
దలఁ బెట్టియుఁ గట్టఁకడపట నా సింహాసనము నాకు విడిచియే పోయి
నాఁడు.

సత్య—ఓమహారాజా! మీ రిప్పుడు చెప్పినదంతయు మీరు
కలలోఁగన్నవార్త. ఇంత యల్పకాలములో మీకెంత పెద్దకలవచ్చి
నది! ఇక మీరీకలను మఱచిపోండి. దీనినే మరల మగలఁ ద్రవి
తలపోయిచున్నయెడల, మీ మనస్సునకు తేనిపోని చింతకలుగును.

హరి—ఇది స్వప్నమా? నిజముగా జరిగినట్టే యున్నదే!
(తలతడవుకొనుచు) నన్నతఁడు తన్నతేదా? ఇదికల కాదు. నిజము
గానే యతఁడు నా కిరీటమును తన్నినాడు.

చంద్ర—అయ్యో! నా హృదయేశ్వరుని హృదయము చెదిరి
పోయినది. ఈ మనోవ్యధ మాన్పుట కేదియిపాయము? ఇందెవ్వ
రయినఁ గర్ణరసాయనముగా సంగీతము పాడఁగలవారయిన నున్న
యెడల, నా ప్రాణవల్లభుని మనస్సు కలంక కొంత దీరునుగదా?

సత్య—ఇది మహారణ్యము. శ్రావ్యముగా ఝంకారములు
చేయు మధుసాంగనలుతక్క నిక్కడ సంగీతము పాడువా రెవ్వరుం
దురు? మన యాస్థానమందలి గాయకు లెవ్వరును మనవెంట రాలేదు.

గాల—ఎవ్వడను రాకపోనేల? సంగీతశాస్త్ర ప్రవీణుడను
నేనే వచ్చియున్నాను. నే నిప్పుడు నా యపూర్వ సంగీతముచేత
మనస్సు కలంకతీర్చి నా మిత్రుని దేర్చెదను. గాంధర్వస్వరమును
పరిహసింపఁ జాలిన నాగాత్ర మాధుర్యమును జిత్తగింపుఁడు. (అని
పాడుచున్నాఁడు.)

క. కలలో గాంచిన యర్థము

లిలలో సత్యములుకావు హితమిదివినుమా

కలలోన వరుకులాడినఁ

గలుగునె గాయంబు లెందుఁ గాయమునఁడున్?

ఓ సభ్యులారా! నా గాత్రమెట్లున్నది?

సత్య—ఎట్లుండవలెనో యట్లున్నది. అర్ధాంతరముచేత నీ తన్నట్లు గాంధర్వస్వరమే.

హరి—ఈగాలవుని పాటవలన మనస్తాపముపోయి నాకిప్పుడు కొంత స్వస్థత గలిగినది. ఇంతవఱకును మీరు చెప్పినమాటలు నా చెవిని చొరనే లేదు. ఓహృదయేశ్వరీ! మీరింతకు ముందేదో యన్నారే, అదియేమి?

చంద్ర—ను రేమియును లేదు. దేవర వారిమనస్సు కలతఁ దీర్చుటకు హృదయరంజకముగా గానముచేయువారెవ్వరయిననుండిన బాగుండుననుకొన్నాము.

హరి—ఓమధురభాషిణీ! నీవుచెంతనుండి మాటాడుచుండఁగా వేఱుగసంగీత మేలకావలెను? నాకు నీమాటలేసంగీతము. ఆపయిని పాటపాడి నవ్వించుటకు సంగీతశాస్త్రపండితుఁడు గాలవుఁ డొకఁడు మనయొద్ద నున్నాఁడు.

గాల—అట్లయిన నిప్పుడిక్కడ నిద్దఱుపాటకు లున్నారు.

పాల—ఓమహాప్రభూ! శుభమగుగాక! మాతంగాంగ నలఁట! ఇద్దరుముద్దియలు యాచనార్థమువచ్చి, యిచ్చట చెట్టునీడను నిలిచి పాటలుపాడి వినోదింపఁ జేయఁగలమని విన్నవింపుమను చున్నారు. సెలవయ్యేనేని వారిని గొనివచ్చెదను.

హరి—వారిపాటలచేతనైన నా మనసులోని యారాటము తొలగునేమో! పాడింతము తీసికొనిరమ్ము.

[ఇద్దఱు మా లెతలు ప్రవేశించుచున్నారు.]

మాలె—(చేతులుజోడించి మ్రొక్కి) ఓరాజసార్వభౌమా! దేవరవారికి మేలగునుగాక! ఇంతకుముందప్పుడప్పు డేలినవారిసుగుణ

సురూపాదులను శ్రవణానందముగావిని సంతోషించుచుండుటయే
కాని కన్నులపండువుగా సందర్శించి యానందించు భాగ్యమీవట
కెన్నఁడును లభింపలేదు. మీదివ్యసుందరవిగ్రహముకు మాకన్నుల
నిండఁ గూడఁ గాంచుటచే నేఁడు కదా మేము భూమిమీఁద జన్మ
మెత్తినఫలము పొందఁగలిగితిమి! మాకన్ను లిప్పుడు ధన్యము లయి
నవి. మేము చేసినపుణ్యము మఱి యెవ్వరును జేయలేదు.

హరి—(సత్యకీర్తితో రహస్యముగా) ఓమంత్రిపుంగవా!
దృష్టి మిఱుమిట్లు కొలువుచున్న యీమందయానలసుందరాకార
మును జూచినను వీనులకు విందులుకొలుపు మృదుమధురవచోర
చనా చమత్కారములు నిన్నను వీరు విహారార్థముగా ధారుణి
కవతరించిన లక్ష్మీసరస్వతులలో, గానకళాకౌశలమును జూపవచ్చిన
రంభోర్వశులలో, రూపముధరించి సంచరించుచున్న పంచసాయకుని
సమ్మోహనవిద్యలో యన్నట్లున్నాడు గాని మాతంగకాంతలుగా
నెంతమాత్రమును లేరు.

ఉ. వా తెఱ లల్లకెంపులకు వన్నియ వెట్టగ, ముద్దుమోములుం
బ్రాఁతిగఁ బూర్ణి మాశశికి వంకలు దిద్దఁగ, నవ్వు చంద్రికా
వ్రాతము తెల్విఁ బెంపఁ, గనుపట్టెద రింతులు నల్లరూపునన్
జేతన చాల్చి క్రుమ్మరెడు చెల్వపు నీలపు బొమ్మలో యనన్. 13

మానవజాతిలో నిట్టిలావణ్యవతులను మన మెన్నఁడయినఁ జూచి
యెఱుఁగుదుమా?

సత్య—ఒక్కమానవజాతిలోనే కాదు గంధర్వకామిను
లలోఁ గూడ వీరిని బోలిన యందకత్తెలుండుట దుర్లభము. వీ రలం
కారములు లేకయే నిసర్గమనోహరాకారములతో నెట్లు ప్రకాశించు
చున్నారో!

హరి—స్వభావచారుమనోహరశరీరముల కలంకారము లక్క
టయే లేను.

చ. తళుకు మెఱుంగు సోయగపుఁదావిశరీర మలంకరింపఁగా

వలయు నె రత్నభూష లవి వట్టి వికారము తాను గాక? మిం

చులకు మెఱుం గిడ న్వలెనె? శుద్ధసువర్ణము పూతఁ గోరునే?

యిలపయి రం గిడక వలెనె యింద్రధనస్సునకింతయేనియు? 14

ఓసత్యకీర్తి! సర్వసుంగపరిత్యాగు లయినయోగులకును భ్రమలు
పుట్టించు వీరి యసమానరూపకళావిభ్రమములు చూడఁగా విశ్వా
మిత్రుఁడే తనతపోబలముచేత వీరిని సృజించి మనలను వంచించుట
కయి యిట్లు పంచి యుండునేమో యని యించుకసంశయ మంకు
రించుచున్నది. ఇది యాసంయమి చేసినమాయ యయియుండదు
కదా?

సత్య—ఓరాజేంద్రా! మీ రింక విశ్వామిత్రునిపేరు మఱచి
పోవలెను. అప్పుడు లేడిని గొట్టినప్పటినుండియు విశ్వామిత్రుఁ డేమి
చేయునో యన్నభయము మీమనస్సునబట్టి విడువక యన్యచింత
పోఁగొట్టినందున మీకిప్పుడు సర్వమును విశ్వామిత్రమయముగానే
తోచుచున్నది. మీరింతకుముందు నిద్రయందును విశ్వామిత్రునే
చూచి యదరిపడి లేచితిరి. ఇప్పుడు మేలుకొని యుండియు విశ్వా
మిత్రునే పలువరించుచున్నారు. మీరొక్కసారి యిటు తిరిగి
యించుక సేపు వీరిపాట యాలకింపుఁడు.

మాతె—ఓభూలోక దేవేంద్రా! అర్థు లడిగిన దానిని
లేదనక యిచ్చెడుదొడ్డదాత లని దేవరవారి నెల్లవారునువేయినోళ్ళ
శ్లాఘింపఁగా జెవులు చల్లఁగావిని, మీవలన మాయభిమతార్థసిద్ధి
యగు నన్నయాశతో మిమ్మిట వేడవచ్చినారము. మేము సృత
గానవిద్యలయం దించుక ప్రవీణురాండ్రము, రసికజనశిఖాము

లయిన యేలినవారు మావిద్య కొంచెము చిత్తగించి మాయభీష్ట
మును దీర్చి మమ్ము సంతోషపెట్టి పంప ననుగ్రహింపవలెను.

హరి—లోకములో గానరసమునంచాబాలవృద్ధమునాదరము
లేనివారెవరుదురు? భువిలో సంగీతశ్రవణమునందుఁ జవిలేనివారొక్క
చెవిలేనివారే. ఏదీమీరొక్కమంచిరాగము గాలాపన చేసి మీకు వచ్చి
నగీతము నొకదానిని వీణెమీఁద జక్కఁగాఁ బాడి మాకు గర్జోత్సవము
చేయుఁడు.

మాలె—(వీణెలు శ్రుతిచేసి మీటుచుఁ గంఠ మెత్తి
పాడుచున్నారు.)

ద్విపద. నాయక! నీమీఁద నాదుచిత్తంబు
పాయక యెప్పుడుఁ బగలునురాత్రి
చిరకాలమందుంటి చిక్కి వేరూని
మరలించుకొన్నను మరల దే మందు?
కనికర మొదనుంచి కావుము నన్ను;
నను నిట్లు కలఁచుట న్యాయంబుకాదు.
మనుజులు కొందఱు మహిమీఁదఁ దమకె
ధన మున్న దనియు సౌధము లున్న వనియు
సిద లున్న వనియును జెలు వున్న దనియుఁ
బరువ మున్న దనియుఁ బట్టరానట్టి
గర్వాతిశయమునఁ గన్గాన లేక
యూర్విపై మావంటియువతీడనంబు
వెతపెట్టుదురు వారి వేడికో ల్విసక
ఎల్లరు భూమిలో నేడుజేనల్కై
యల్లపు డధికాదు లంత్యకాలమున,
తలఁ గట్టుకొని పోము ధరణిలో దేది;

యిలమీఁద నటువెన్క నెల్లవారలము
 సములమే యశాదుము సత్యగబుసుమ్ము,
 సమయంబు మించినఁ జాలఁ జింతించు
 కార్య మేమియు లేదు; కావున వేగ,
 ధైర్యంబు విడనాడి తాళంగ లేక
 ఘనసాహసమునకుఁ గడఁగకమున్న
 ననుఁ బ్రోవు మోప్రాణనాయక! నీవు,
 కడసారి ప్రార్థింతుఁ గాంక్షతో నిన్ను;
 విడువకు విడువకు విడువకునన్ను.
 ఆఁడువా రును రన్న నవనిలోపలను
 గీ డెంతవారికిఁ గెరలక కల్లు.
 చెప్పితి ముమ్మాఱు చేయు మేదైనఁ
 దప్పిక నామీఁదఁ దగదు త్రోయంగ.

హరి—ఓహో! వీరిపాట యెంత ముచ్చటగా నున్నది!
 చ. జిలిబిలిపాట లంగుళులఁ జిమ్మెడుతంత్రులసుస్వరంబుతోఁ
 గలసి చెలంగె; హస్తముల గాజులచప్పుడు తాళమానమై
 చెలఁగెను; లోచనాభినయచిహ్నము గీతములోని భావముం
 దెలిపె; మనోజ్ఞమై లయను దెల్పె బదాభినయంబు చక్కగఁ 16
 ఈగానరస ముచ్చటి మోళ్యను జిగురింపఁ జేయుచున్నను సంతో
 షాంకురము లేక మోడుపాటియున్న నాయుల్లమును బల్లవింపఁ
 జేయలేకున్నది.

సత్య—(తనలో) ఏమి! రాళ్ళుకరఁగెడి యీమనోహర
 సంగీతమువలనను రాజుగారి మనస్సు మఃఖమును మఱదిపోతున్నది!
 ఇఁక నే నిందలి కథాంశమునకు దింపి మఱపించెదను. (ప్రకాశముగా)
 ఓరాజేంద్రా! ఈగీతమునందలి నాయక వాక్యములను జిత్త గించినారా!

హరి—ఇవి చాతుర్యముచాలని ముగ్ధనాయికయొక్కయప్రౌఢవాక్యములుగానున్నవి. ఈనాయికయొక్క యీప్రార్థన నాకుఁ జూడఁగాఁ బ్రయుని మరులు కొల్పుటకంటె నిట్టితుచ్ఛసుఖములనుండి మరలుకొని ధర్మమునే చూచుకొమ్మని నాయకునకు వై గాగ్యములు బోధించుచున్నట్టు కనఁబడుచున్నది. తనువులు శాశ్వతములుకావన్న యీ హెచ్చరిక విశ్వామిత్రుఁ డెన్ని బామాలు పెట్టినను ధర్మమును మాత్రము విడువవలదని నాకును హితబోధ చేయుచున్నది. ఇప్పుడు నామనస్సు వీరి పాటనుండి విముఖమగుచున్నది. ఓసత్యకీర్తి! తగిన సత్కారముచేసి వీరిని బంపివేయుము.

సత్య—మనస్సులో దీర్ఘవిచారమున్నప్పుడు సర్వమునసహ్యముగానే తోఁచుచు.

హరి—అవు నది సత్యమే. నామనస్సులోపలనే పరితాపముండి నన్ను బాధించుచున్నప్పుడు బాహ్యము లయినవస్తువులు నా కెట్లు సంతోషమును బుట్టింపఁగలవు? దుఃఖమునందు వస్తుగుణములను వ్యత్యస్త పఱిచెడు యద్భుతశక్తియేదో యున్నది సుమా! అట్లు లేక పోయినయెడల నాకింతవఱకును వ్యాదయరంజకముగానున్న యీవస్తుజాలమంతయు నిప్పడింతలోనే యేల యసహ్యమగును? కర్ణరసాయనమయిన గానరసమేల చెవులకు రుచియింపక పోవును? ఆహా! దుఃఖము బ్రహ్మశృష్టిని మార్చి నాకుఁ గ్రొత్త సృష్టిని జేయుచున్నది! ఓసత్యకీర్తి! వీరికి రత్నపాషణాదులు బహుమానమిచ్చి వేగిరము పంపివేయుము.

మొదటిమాతె—ఓసీ! ఈవీరిత చూచినావా? ఈరాజు గూఢమునుజూచినప్పటినుండియు నామనస్సు నాకు వశముగాక సంచలించుచున్నది. అందుచేతనే చేతనముల నచేతనములను జేయవలసిన నాపాట యిప్పు డీరాజుమనస్సున కెక్కినదికాదు.

రెండవమా లె-నీమనస్సుచలించినదే కాని నిన్ను విడిచిపోయి నదికాదు. ఇక నామనస్సో నన్నప్పుడే విడిచి నాలోపల నిలువక పరుగుపాటి పాటపాడినంతసేపును రాజుమీఁదనే యున్నది. నేనిప్పు డేమి పాడితినో యే నెఱుగను.

సత్య—ఓగోసంగిపడుచులారా ! ఇవిగో కాంచనాంబరా భరణములు రాజుగారనుగ్రహించి దయచేయుచున్నారు. వీరిని బుచ్చుకొనుడు.

మా లె—ఓమంత్రిచందా! మేమీభూషణముల నొల్లము. ఈమండు వేసవికాలములో దుస్సహమయిన యాతపముచేత మా దేహమంతయు లోపలను వెలుపలనుగూడ దహించుకొనిపోవు చుండఁగా మాకిప్పుడియలంకారములెందుకు? బాహ్యతాపమయిన నించుక శాంతించుటకు మీ రాజుగారి శ్వేతచ్ఛత్రము నిచ్చినను గొంత తలదాఁచుకొని సంతోషించెదము.

సత్య—ఓరాజేంద్రా! ఈమూలపడుచు లిప్పుడు కోరరాని కోరికలను గోరుచున్నారు. ఏమి చేయుదము?

గాల—మంత్రివైన నీకాలోచన తోఁపనిపక్షమాన వీరిని నాకప్పగింపుము. చెఱినాలుగు లెంపకాయలు బహుమాన మిప్పించి, వీరు ముం దెవ్వరి నిట్టికోరకలు కోరకుండఁ జక్కచేసి సాగనంపె దను. వీరికి బాహ్యతాప మడఁగవలెనట! నేను జేసెడి యుప చారముచేత బాష్పవర్షము కురిసి యన్నితాపములును దీఱును. అయ్యో! నేను వీరిని దాఁకగూడని బ్రాహ్మణుఁడ నయిపోతినిగాని, కాకపోయినయెడల వీ రీపాటి యిల్లాండ్ర కేశఖండనమహోత్సవము నాటి రాగములు తీయుచుఁ బరుగెత్తి యిల్లు త్రొక్కిచూడరా?

హరి—ఓయి వెఱ్ఱిబ్రాహ్మణుఁడా! తప్పుచేసినప్పటికిని స్త్రీల యెడలఁ గోపముచూపరాదుసుమా. నీ వూరకుండుము, నేను యుంచి

మాటలతో వీరిని సమాధానపఱచి సంతోష పెట్టి పంపివేసెదను.
(అని మాతెలవంకఁ దిరిగి) ఓకాంతలారా! మీరజ్ఞానముచేత
నడుగరాని వస్తువడుగుచున్నాడు. యాచకులెప్పుడును రాజులను
చత్రచామరము లడుగరాదు. ఇయ్యఁదగిన మఱి యేవస్తువునయిన
వేఁడుఁ దిప్పించెదను.

మాతె—అట్లయిన మేము మఱియొక వస్తువునే వేఁడెదము
లెండి. ఈపయితాపమును మే మేశీతలవస్తువులచేత నయినను
బావుఁకోగలము. అడఁచుకొన్నను నడఁగక 'పయికిఁ' బొంగివచ్చెడి
మాయంతస్తాపమును నీదయారసవృష్టిచేతఁ గాక మఱియెట్లు
వారించుకోనేర్తుము? నిన్నుఁ జూచినప్పటి నుండియు మాహృద
యములలో బెరుఁగుచున్న దురాపమయిన మన్మథతాపము పోవు
నట్లుగా మాకొక్కసారి నీచల్లని కౌఁగిలిదయచేయము.

హరి—హరిహారా! (అని చెవులుమూసికొని) పాపము
శమించునుగాక! ఔరా! ఏమి వీరి కండ కావరము! ఈచండాలాంగ
నలు యశావనమదముచేతఁ గన్నుగానకకండక్రోవ్యున నోర నుడువ
రాని పాపపుఁ గోరికలను గోరుచున్నారు. వీ రసలేపర కాంతలు.
అమీఁద ముట్టను ముచ్చటింపను గూడని చండాలాంగనలు నా
మనస్సు స్వప్నమందయినఁ బరసుందరులమీదికిఁ బోవునా? ఇక
వీరితో మాటలాడినదోషమువచ్చును. పాకము మఱింత ముదుర
కమునుపే వీరిసిక్కడనుండి సాగనంపింపవలయును. ఓసత్యకీర్తి!
ఉచితానుచితపరజ్ఞానము లేక తప్పఁద్రాగి నోరికి వచ్చినట్లు కాదులు
ప్రేలుచున్న యీమదవతులను మనభటులచేత మాయెదుటనుండి
సాగఁ దోలింపుము.

సత్య—దేవరవారి సెలవుప్రకారము చేసెదను. ఓభద్రా!
ఓఫాలకా! మీరిద్దఱు నూరక చూచున్నారేమి? సురాపానవికార

ముచేత శరీరములు మఱచి యన్మత్ ప్రలాపములు చేయుచున్న యీక్షుద్ర)కాంతలను దత్తుణమావలికి గెంటివేయుడు.

పాల—మేమును దేవరవారి యాజ్ఞకొఱకే యెదురు చూచు చున్నాము. ఓ చండాలులారా! గుండెబెదరులేక రాజుగారి నిట్టి దుండగవుఁగోరికలు కోర మీకెట్లు నోరువచ్చినది? ఇక మీరిక్కడ నోరెత్తి నపక్షమున నేనీ కత్తితో మీనాలుకలు కోసెదను. లేచిపోండి. (అని కొట్టుచున్నాడు.)

భద్రు—గుంకోచము లేక వెట్టిపోకలు పోవుచున్న యీనీ చురాండ్ర)మదము నేనడఁచెదను. (అని కొట్టుచున్నాడు.)

చంద్ర—ఓసత్యకీర్తి! ఈ యబలలవీవులమీఁదబడిన దెబ్బలు నాహృదయము మీఁదఁ బడినట్టు తాకి నామనస్సు నొప్పించుచున్న వి. ఈ బాధ నేను సహింపలేను. భటులను వెంటనేవారించి యజ్ఞానముచేత ననరానిమాట లన్నయీకన్నియలను గొట్టకుండఁ జేయుము.

హరి—ఓమంత్రివరా! దిక్కుమాలిన యీయాఁడువారిని జేయిచేసికొని నొప్పించుట నేను జూడలేను. నేనువీరిని దృష్టిపథము నుండి తొలగింపు మంటినే కాని యిట్లు దయమాలి చబుకులపాలు చేయుమనలేదే. సమయమువచ్చినప్పుడు శత్రురాజులమీఁద మన ప్రతాపముఁ జూపవలెనుగాని యిట్టి యబలలమీఁదనా చూపుట? ఎదిరింపఁ జేత కాని మానవతులను మొత్తుటలో నీవీరభటుల కేమి పోరుషమున్నది?

ఉ. అర్ధులమీఁదఁ జూపనగునా? తనశూరత వీరుఁ డెందుఁ బ్ర త్యర్ధులమీఁద యుద్ధసమయంబునఁ జూపఁగఁ జెల్లుగాక! సం వర్ధితదీర్ఘవృక్షములపైఁ దనశక్తి మహాబలుండు తా నర్ధిని జూపుఁగాక యడుగంటినతీఁగెలమీఁదఁ జూపునే?

మ. అలుగం గాంతల యూరుగ్మములు మత్తారీభ హస్తంబులే?
 లలనాపాంగనిరీక్షణంబు లరిరాడ్పాతోగ్రబాణంబులే?
 తిలకింప నివ్విరిబోండ్లకన్బామలు శత్రుత్సాపచాపంబులే?
 వల దీక్రొవ్విరిబోండ్ల నంట; నిపు డీబంట్ల న్నివారింపునూ.

సత్య—ఓవీరభటులారా! వీరి నావలకు గెంటుడని నేను
 నియోగింపఁగా మీరు మీశూరత్వమంతయు నీయాఁడువారిమీఁదనే
 కనఁబఱుచుచున్నారేమి? ప్రభువువాడు కోపపడుచున్నాడు. వీరిని
 గొట్టక విడువుఁడు.

పాల—ఓమంత్రివుంగవా! రాజుగారిమనస్సు కలఁగియుండుట
 చేత వారికాగ్రహము తెప్పించి చిత్తుమును జింతనుండి మరలింప
 వలయునని యిట్లు చేసినారమేకాని యాఁడువారిని జేయిచేసికొని
 కొట్టుటకు హరిశ్చంద్రునిబంట్లమయిన మేముమాత్ర మంతక్రూర
 చిత్తులమా?

మాలె—(వచ్చుచు) ఓరాజధమా! నీవాఁడుతోడునఁ బుట్ట
 లేదా? కిరాతుఁడవా? యాచింపవచ్చిన మావంటిపుష్పకోమలాలను
 గొట్టుఁడని యాయమకింకరులవంటి క్రూరులను గరుణనూలి నియో
 గింప నీకు నోరెట్లు వచ్చినది? మామెత్తని దేహములు దెబ్బలచేత
 నెట్లు కందినవో చూడు. మాకొప్పులు వీడి యీనేలమీఁద, పువ్వు
 లెట్లు చిందినవోచూడు. ఓదయావిహీనా! ఇప్పుడయిన నీకన్నులు
 చల్లపడినవా? ఆఁడువా రనుకుసురని క్షోభపడినఁ దర్ఫలము కట్టి
 కుడుపక యూరకపోదు. మమ్ము బిడ్డలవలె జూచుకొనుచున్న విశ్వా
 మిత్రునికి నీదుర్ణయమును నివేదించి నిన్నేమిచేయించెడమోచూడు.
 ఇంకొక్కనిమిష మోపికపెట్టుము. (అని వెడలిపోవుచున్నాడు)

హరి—ఓసత్యకీర్తి!

ఉ. కొప్పులువీడ, మోములనుగ్రొంజెమరెంతయుఁగూడ, బాష్పముల్
కుప్పలు గూరి యూరి కనుఁగొల్కుల జాలుగ నోడ, నయ్యొడ
శొప్పు తొఱంగివాడ గవు నొక్కట నల్లల నాడఁ జేడెలా
చొప్పునఁ జూడు పోయెదరు శోకము రూపము తాల్చినట్లుగఁ.

నిష్కారణముగా స్త్రీలను గొట్టించి మనము పాపమునకొడి
గట్టుకొన్నాము. ఇట్లాడువారి నేడిపించిన తోభము మనకుఁదగులక
పోదు. వాడు విశ్వామిత్రునిగూడ బేర్కొనుచున్నాడు. నాకిదియం
తయు నేదో కపటనాటకముగాఁ గనఁబడుచున్నది. కాని సత్యము
వలె లేదు. ఋష్యాశ్రమములెక్కడ? చండాల స్త్రీలుండుటెక్కడ?

సత్య— దేవరవారూహించినది యథార్థము. తపోవనముల
యం దెక్కడను మాతంగాంగన లుండురని యీవఱకెన్నఁడును విని
యుండలేదు. నాకుఁ జూడఁగా వీరేదో కపటము మనస్సులో నుంచు
కొని యీప్రకారముగా వేషములు వేసికొని వచ్చినట్లుగాఁ దోచు
చున్నాడు కాని నిక్కంపుమాతెలుగాఁ దోచరు.

చంద్ర— ఇదియేమో నాకును మహేంద్రజాలముగానే యు
న్నది. మనము భూతభూముకి వచ్చియుండలేదుగదా? లేక విశ్వా
మిత్రుని మాయయై యుండునా? తాళుఁడు మేఘగర్జనమువలె దూర
మున నెవ్వరిదో గంభీరఘోషణము వినవచ్చుచున్నది.

హరి— (ఆలకించి) మాతెతలమాటలు విని దురాగ్రహము
చేత మండిపడుచు మనమీఁదికి వచ్చుచున్న విశ్వామిత్రుని శోప
పాక్యమువలెనున్నది వినుండి.

అందఱు— (చెవిలోగ్గి వినుచున్నాడు)
(తెరలో)

శా. ఏమేమీ! తనబంట్లచేత మిము రాజీరీతి మొత్తించెంగా?
యామూఢుండు తపఃప్రభావఘను నావం తేనియు న్నన్నువి

శ్యామిత్రుం దెలియం డింకం దెలియ నస్మచ్ఛండకోపాగ్నిచే;
భీమాద్యత్పశయాగ్నిమీద శలభం బేమాక నుంకించెనే? 20

సత్య—అవు నతఁడు విశ్వామిత్రుఁడే. మా లెతలుపోయి నేర
ములు చెప్పి యాతనిని దీసికొనివచ్చుచున్నాడు. ఓరాజేంద్రా! మీరు
దైర్యము వహింపవలసిన సమయమిది. దూరభీరుతయు నాసన్నధీర
తయు మహాత్ములకు సహజగుణములు.

చంద్ర—ఓప్రాణనాథా! గాధేయుఁ డెట్లుకోపప్రకంపమానుఁ
డయి మనదిక్కునకు వచ్చుచున్నాడో చూచితిరా? మీరించుకయు
సంచలింపఁగూడదు.

హరి—ఓసత్యకీర్తి! ఆవంకం జూచుము.

మ. కనులన్నిప్పలు రాల నలైసలు దూక్షప్రాధి నీక్షింపుచున్
ఘనదండాగ్రముతోడఁ బల్మలును వీక న్నల తాటింపుచున్
వనదంష్ట్రీక్రియఁ బండ్లు దీలుచు జబాభారంబు తూఁగాడ గ్ర
క్కువ నేతెంచెడుఁ జూచు మాతఁ డదిగోఁగోపంబు హాహందె

నాన్ 21

అతఁడు మనమీఁదఁ గోపము చూపకమునుపే మనమిప్పుడెదురుగాఁ
బోయి భక్తిఁజూపి శాంతచిత్తునిఁ జేయుదము. దుర్వారమయిన
కోపాగ్నిని శాంతిజలముచేతనే యార్పవలయును.

చంద్ర—సలసలఁగాఁగుచున్న చమురులోఁబోసిన చల్లని
నీరువలెనే మనశాంతవచనములు కోపపరవశుఁడయి యున్న యా
తాపసుని మఱింత మండఁజేయునేమో! అయినను మనము శాంతత
విడువరాదు. శాంతాత్ములయెడఁ గోపముచూపి యాతఁడే దుష్టుఁడు
కానిండు. మన మెదురుగాఁ బోయి సాదాక్రాంతుల మగుదము.

విశ్వా—(ప్ర)వేళించి పండ్లు పటపటకొలుకుచుఁ గన్ను
లెఱచేసి) నీతండ్రినిమిత్త మెంతో కష్టపడి నాతపస్సు ధారపోసి

క్రోత్తగా స్వర్గమును నిర్మించి నీజనకునికి బొందితో స్వర్గ మిప్పించిన
మేలునైన దలఁపక యిప్పు డెంతపని చేసితివిరా? ఓరికృతఘ్నుఁడా!
(అని చేతిలోని యక్షమాలను గ్రిందఁబడవైచి కాలునేలఁజఱచు
చున్నాడు)

హరి—(ఎదురుగాఁబోయి పయిబట్ట మొలకుఁజుట్టుకొని
సాష్టాంగపడి) ఓమునిసార్యభామా! నమస్కారము.

విశ్వా—(తల కాలితో తన్ని) ఓరిపాపీ! ఈవఱకుఁజేసినది
చాలక యిప్పుడు నీశిరస్సుమోపి నాపాదములనుగూడ నంటుచేయు
చున్నావేమిరా? తొందరపడకు, నీవుచేసిన పాపఫలమిప్పుడే యనుభ
వించెదవు.

హరి—స్వామీ! దేవరవా రింతయాగ్రహముచేయుటకు
దాసునియెడ నేమి తప్పువచ్చినది? నవరత్నఖచితమయిన యీకఠిన
కాంచనకిరీటము సోకి దేవరవారి మృదుపాదము నొచ్చినదేమో
యని చింతిల్లుచున్నాను.

విశ్వా—ఓరిద్రోహీ! ఇప్పు డొక్కపాదముమాత్రమేకాదు
నీదుశ్చరిత్రముచేత నాసర్వాంగములును నొచ్చుచున్నవి. నీవు మా
యాశ్రమమృగమును నొప్పించితివన్న దుఃఖముతోనే కోపాగ్నిరగుల
నీకిదిబుద్ధి కాదని చెప్పవచ్చుచుండఁగా నింతలో గోలుగోలున నేడ్చుచు
దారిలో వీరెనుడుపడి గోరుచుట్టుమీఁద రోకలిపోటు వేసినట్లు
తమ్ముఁగొట్టించితివన్న పిడుగునంటి దుర్వార్తను నాచెవులవేసి రాజు
చున్న నాకోపాగ్నిని భగ్గునమండఁజేసి నాకు. ఆశ్రమమృగముల
హింసించు దుశ్చిద్ధి నీకేలవుట్టినది? ఇట్లునోరులేని సాధుజంతువులను
తపోవనములునూటి సంహరింపునుని నీకునీగురుఁడుప దేశించినాఁడా?
ఉ. రాజులు మున్ను వేటలకురారె? మదించినదుష్టజంతులక

దేజముచూపి కానలను దీవ్రశరంబుల రూపు మాపరే?

యాజననాథు లేయెడల నాశ్రమభూములు చొచ్చినీవలె
నైజమదోద్ధతిన్ మునివనంబుల సాధున్ముగాళిఁ గూల్చిరే?

హరి—ఓతాపసోత్తమా! ఈవిషయమున నే నేపాపము
నెఱుగను. బాల్యచాపలముచేత వీఁ డాడుకొనుటకయి నన్నాలేడిని
బట్టియిమ్మని వేడఁగా సామాన్యకురంగ మనుకొని తఱిమితి నేకాని
నేనప్పుడది యాశ్రమమ్ముగ మని యెఱుగను. ఎఱుగక చేసిన
యీయపరాధమును క్షమింపుఁడు.

విశ్వా—మృగమును గొట్టుట మన్న నెఱుగక చేసితి నని
బొంకితివి. వేడవచ్చిన యీనిరపరాధిను లయినకన్నియలను గొట్టిం
చిన యపరాధము నేమని బొంకెదవురా? నీకీచక్రవర్తిత్వమువచ్చుట
యడవులలోఁ గందమూలాదుల నేఱుకొని తిని బ్రదుకు మావంటి
సాధులను బాధించుకొఱకా? శిరీషపుష్పకోమలు లయినయీముద్ద
రాండ్రను కఱకుకశలతో మోఁదు మన నీకు నోరెట్లువచ్చెను.

హరి—ఓమునీంద్రా! ఇక మాటలెందుకు? నేను జేసిన
వన్నియు నపరాధములే నేనపరాధములు లక్ష చేసినను శరణంటిని
గనుక నన్ను మన్నింపుఁడు. శరణన్నమాత్రమున శత్రువకై ననభయ
మియ్యవలెను. తన్నునఱకవచ్చినవారికిఁ గూడ వృక్షమునీడనియ్యదా?
ఓదయామయా! శాంతింపుము, శాంతింపుము.

విశ్వా—శాంతిపరు లయినయాముషులు వేరు; మేమువేరు.
మమ్ము వారివలెఁ దలంపకుము. నీవు చంకడుద్డును శరణార్థియు
ననుచున్నావు. ని విక లక్ష చెప్పినను నీమీఁద మాకు దయరాదు.
నాదుర్వారకోపాగ్నికి నిన్నిప్పుడు మిదుతనుజేసెదఁజూడు.

గాల—ఓబీదతాపసీ! మారాజు వెట్టివాఁడయి బతిమాలు
కొన్న కొలఁదిని నీవంతకంతకు బిట్టబిగిసి మిఱైక్కుచున్నావు. దయా

లేకములేని ఈ నీ తపమెందుకు? జప మెందుకు? చమవెందుకు? స్వాధ్యాయ మెందుకు? కాల్పనా.

చ. అరయఁగ నంతరాత్మను దురాగ్రహపాపమునుండి పాపి ను స్థిరమతి నిష్కళంకముగఁ జేసినఁ గాక, జపంబు వల్కలాంబరములు, మకానమున్, జడలు, వహ్నులుఁ, గృష్ణమృగాజినంబులున్

బురుషుఁ దపస్విచేయు నె? సమూలము వమ్మగుఁగాక యన్నియున్.

సత్య—ఓగాలవా! పెద్దల నట్లనరా దూరకుండుము. ఋషులు మాటలలోఁగాకను జూపినను గ్రియలలోఁ జల్లదనమునే కనఁబఱుతురు. వీరి పలుకులు వజ్రకఠినము లయినను హృదయములు నవనీతకోమలములు.

గీ. కఠినముఁగ ముందు కోపవాక్యంబు లన్న
ఋషులు మేలు నెచేయుదురు రెండుఁ బిదప;
మొదల మేఘంబు లుఱిమినఁ బిదప నవియె
వానకురిపించు గాదె యీవసుధమీద.

24

విశ్వా—ఓరీ! విశ్రాధమా! మమ్ము దయయెఱుఁగని క్రూరులమని చెప్పసాహసించుచున్నావుగా! మాకోపమునకు బ్రహ్మదుద్రాదులయినను దలంతుచుండఁగా నీవెంతనిర్భయముగా మమ్ము నిరాకరించుచున్నావురా? మాక్రోధవహ్నిని నీవును జవిచూతువు గాని నిమిషము తాళుము.

గాల—క్రౌర్యము మీవంటి మునివ్యాఘ్రులు చూపినప్పటివలె వ్యాఘ్రులు చూపినప్పుడంత బాధాకరముగా నుండకు, వేడుకొన్నను నిరపరాధులమీఁద దయరాదేని, నిర్దయుఁ డయిన యామనుష్యుఁడు కేవల క్రూరమృగమే. కాదు, కాదు. క్రూరమృగమే పానికంటెను సహస్రగుణములు శ్రేష్ఠమయినది. నీ బెడ

రింపులకు జడియుటకు నేనడవిలో ముక్కుమూసుకొని కూడుచుండెడు వశిష్ఠుడనుగాను, నన్నవ్వనిగా భావించుచున్నావు? నీకంటెను బది రెల్లెక్కువ నేర్పిన యాస్థాన పరిహాసకుడను జుమా నేను.

హరి—మునిచంద్రా! తాను బరిహాసకుడనని యీ బ్రాహ్మణుడే చెప్పుకొనుచున్నాడు. అట్టి పరిహాసకు నవ్వలూటమాటలను మీరు పాటిగా, బట్టిరోషము చూపడగదు. కాలకూటవిషాగ్నినిమించెడు మీరోపానలమునకు బ్రహ్మాండదులును దాళజాలరన, మేమేపాటివారము? మీవంటిఘుచులు పిచ్చుకమీఁద బ్రహ్మాస్త్రము వేయుదురా? కొడుకు లెప్పడయిన బుద్ధిలేక తప్పచేసినచో, తండ్రి శిక్షచేసి రక్షింపఁడా? ఇక మీకు దయవచ్చునందాక మీ పాదములనుండి లేవను, నన్ను నీటముంచినను శాలముంచినను దేవరదే భారము. (అని మరల పాదములమీఁదఁ బడుచున్నాడు.)

చంద్ర—ఓమహాత్మా! మారక్షణభారము మీది. ఈతప్పు బుద్ధిపూర్వకమైనదికాదు. ఎఱుగక చేసినతప్పును మీవంటినత్వగుణప్రధానులయిన మునిసత్తములే క్షమింపకపోయినయెడల మఱి యెవ్వరు క్షమింతురు?

విశ్వా—(శాంతతతో) ఓరాజేంద్రా! పాదములమీదనుండి లెమ్ము. ఋషులకెప్పుడును దీర్ఘరోషము గూడదు. నీవిప్పుడు పశ్చాత్తాపముగలవాడవయి భార్యాపుత్రులతో మాపాదములమీఁదఁ బడి యింతగాఁ బ్రార్థించుచున్నావు గాన నీదీనత్వమును జూచి కరుణించి నీయపరాధముల నన్నిటిని మఱవిపోవుచున్నాము. నీకు మా యెడల నిజమైనభక్తి యున్నయెడల, నీవుచేసిన యపరాధమునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తముగా మాకూతులైన యీమా లెతలను వరించి మాకు మనఃప్రీతిచేయుము. నిన్నిప్పుడు క్షమించెదమా.

హరి—(చేతులు జోడించి నిలిచి) సర్వధర్మవిధులయిన దేవ
రవారికి నేను ధర్మములు చెప్పనంతటివాడను గాను, ధర్మతత్త్వము
లన్నియు మీకుఁ గరతలామలకములయి యుండును. లోకములో
మీరెఱుఁగనిధర్మములు లేవు. అట్టి సకలధర్మనేత్రలయిన మీరే
ధర్మవిరుద్ధమయిన యీపని చేయుమని నియోగించుట యర్హమగునా
నామనసుకనిపెట్టవలెనని మీరిట్లాసతిచ్చి యుండుదు. కానివర్ణాశ్రమ
ధర్మపరిపాలన పదులయిన తమరిటు మానఃపూర్తిగాఁ బనిచియుండరు.

విశ్వా—ఏమి? నీవేమాకిప్పుడు ధర్మోపదేశముగా, గనఁబడు
తున్నావు! నీకుమాకంటెను ధర్మము లెక్కువ తెలియునుగా? నీవు
సుఖపడగోరువేని, అన్యచింతమాని వీరిని వరింపుము. మామాట
చాటక వీరి నిప్పుడు చేపట్టితివా, నీతండ్రికివలెనే నీకును బొందితోనే
స్వర్గలోకసుఖమును గలిగించెదము.

హరి—ఓమునివర్యా! ధర్మబాహ్యమయిన కార్యమును
గురువు విధించినను జేయఁగూడదని మీవంటిపెద్దలు చెప్పదురు.
ఇక నామనోనిశ్చయమును వినుఁడు, కులధర్మమును మీఱి పొందు
స్వర్గసుఖముకంటెను ధర్మమార్గము నవలంబించుట చేత లభించెడు
నరకదుఃఖమయినను నాకుఁ బరమప్రియము. నాకున్న రాజ్యమును
సర్వసంపదలను విడువుమన్నను విడుతునుగాని ధర్మముమాత్రము
నేనెన్నఁడును విడువఁగలవాడను గాను. మీరిక నన్నేమి చేసినను
జేయుఁడు. ఇవిగో నాయుర్ధమును దేహమును మీయధీనములు.

విశ్వా—నీప్రతిజ్ఞకు మేము సంతసించినారము. నీవు సత్య
సరస్వతివి. నీవిప్పుడన్నమాట తప్పఁగూడదు. ఏవీ నీరాజ్యమును
ధనమును సర్వమును మాకు ధారపోయుము. మేమింతటితోఁ దృప్తి
పొంది యాశ్రమమునకుఁ బోయి రాజ్యసుఖమునయిన ననుభవింపు
చుండెదము.

హరి—(చద్రునివంకజూచుచున్నాడు.)

చంద్ర—ఓపాణేశ్వరా! మీరనుమానింపక వెంటనే మీ రాజ్యమునుమిగిలిన సర్వస్వమును యాచకోత్తముడయిన యీముని సత్తమునకు ధారాదత్తముచేయుడు. మీధర్మపత్నినయి యుండి నేనుమాత్రము మీసత్యమునకు ధర్మమునకును భంగము గలిగింతునా?

హరి—ఓమునిచంద్రా! ఈభూమి మొన్నమొన్నటిదాక మీ కేలినిస్సారమని విడిచిపెట్టిన దేకాని క్రొత్తదికాదు. దీనినిమరల ననుభవింపవలెనని మీకుఁ గోరికపుట్టినయెడల మీరాజ్యమును మీరు మరల గ్రహించి నన్నుఁగృతార్థుని జేయుడు.

విశ్వా—నీ చమత్కార వాక్యము లింతటితోఁజాలును. ఈ తేనెమాటలకు మోసపోవువారిం దెవ్వరును లేరు. ఇక జాగు చేయక ముందుగా నీసర్వసామ్రాజ్యమును మాకు ధారపోసి తరువాత మఱి మాటాడుము.

హరి—పాత్రదానముచేత నేను ధన్యుడనగుచున్నాను. ఇదిగో స్వీకరింపుడు. గాలవా! ఆజలకలశ మిటు తెమ్ము.

గాల—(ఇచ్చుచున్నాడు)

హరి—(పుచ్చుకొని) అస్మత్కలసామ్రాజ్య ధనకనకవస్తు వాహనాని శ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థం ధారాపూర్వకం బ్రాహ్మణాయ తుభ్య మహం సంప్రదదే నమమ. (అని చేతిలో ధారపోయుచున్నాడు)

విశ్వా—(గ్రహించి) ఓరాజేంద్రా! నే నిప్పుడు కొంతవఱకు సంతృప్తాంతరంగుడయినాను. మీశరీరములయందున్న యీయాభరణములుకూడ నీవు మాకిప్పు డిచ్చిన సర్వస్వములోనివే గనుక నీయలంకారములును నీభార్యాపుత్రుల యలంకారములునుగూడ నిప్పించి మమ్ము సంపూర్ణసంతోషులంజేయుము.

హరి—నేను ధన్యుడ నగుచున్నాను. ఇవిగో బుచ్చుకొనుడు.
(అని తీసియిచ్చుచున్నాడు)

చంద్ర & లోహి—(తమనగ లిచ్చుచున్నారు)

విశ్వా—(పుచ్చుకొని) ఇది యంతయు సరేకాని మేమయో
ధ్యకుఁ బోయిన తరువాత నీమంత్రులు మొదలయినవారు మమ్ముఁ
జేరనీక తఱిమి రాజ్యమియ్యకపోయిన యెడల, మేమేమి చేయఁ
గలము? నీ విప్పుడు మాతోఁగూడ స్వయముగా వచ్చి రాజ్యము
మాకిప్పించి తరువాత నీయిచ్చవచ్చినచోటికిఁ బొమ్ము.

హరి—స్వామి! అంతకంటెను నాకుఁ గార్యమేమున్నది?
మీచి త్తమువచ్చినట్లు చేసెదను. పట్టణమునకుఁ బోవుదము విజయం
చేయుఁడు. (అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

తృ తీ యాం క ము

రంగము—అరణ్యమార్గము

[చంద్రమతీ లోహితాస్య సహితముగా హరిశ్చంద్రుఁడును,
జనమిత్రుఁడు కామపాలుఁడు మొదలయిన పౌరులును
ప్రవేశించుచున్నారు]

హరి—ఓపొగజనులారా! ఈయరణ్యమార్గములయం దింకను
మీరెంతదూరము నాతోవచ్చెదరు? నాప్రార్థన విన మీరిక్కడ
నుండి మరలుఁడు.

జన—(కన్నుల నీరు పెట్టుకొనుచు) ఓ మహారాజా! చిన్న
నాఁడు కన్న తల్లిదండ్రులను మఱచిపోయి తల్లియుఁ దండ్రీయు జుట్ట

ములును సమస్తమును మాకనీవే యనుకొని, కలలోను గప్టము
లన్నమాట యెఱుగక చిరకాలమునుండి మేము తల్లిచాటుబిడ్డల
వలె మీపాలఁబడి సుఖంపుచున్నాము, అట్టిమే మిప్పు డెట్లు మిమ్ము
విడిచి మరలి పోగలము? మేమును మీపాదసేవ చేయుచు మీవెం
టనే వచ్చెదము.

కామ—ఓసార్యభౌమా! అనాథులమయిన మమ్మెవ్వరికొప్ప
గించిపోయెదవు?

చ. తడవుగఁ జిల్కలం బెనిచి దాగుణలీలను గండు బిల్లికిన్
గడపట నప్పగించి చనుకై వడి, మమ్మిటు లింత కాలమున్
గొడుకులకన్న నెక్కుడుగఁ గూరిమి నారసి మీరిప్పుడీ
చెడుమునివాతఁద్రోచినఁ జెల్లునె నిర్దయవృత్తి నక్కటా!

చ. నిలువఁగ నీడయున్ గుడువనిచ్చలుఁ దియ్యవిపండ్లునిచ్చి, గా
డ్పులకును నెండవానలకుఁ బ్రోపయి ప్రాపయియున్నవృక్షమున్
దొలఁగినిమేషమేని ధృటిదూలక పక్షులు నిల్వఁ జాలునే?
పలుకు లిఁ కేల? దిక్కఱిన పక్షులమే యయినార మియ్యెడన్.

ఇన్ని నాళ్ళును గప్టపాటన్న నెట్టిదో యెఱుగక మీచాటున
బ్రతుకుచున్న గంగిగోవులవంటి మమ్మీదురాగ్రహశీలుఁ డయిన
మునిశార్దూలునిపాల విడిచిపోవ మామీఁద మీకింతకరుణయేల
లేకపోవలెను?

హరి—ఓపౌరజనులారా! మిమ్ము నేనుదయలేక విడుచు
చున్నానని మీరెప్పుడును స్వప్నమందును జింతింపఁబోకుఁడు. ఈ
విశ్వామిత్రుఁడు తపోధనులలో నెల్లను బరమపవిత్రుఁడు; విశుద్ధచరి
త్రుఁడు. ఈమునిసత్తమునిమహత్వ మెఱుగనివారగుటచే మీరీ
లాగునఁ దెలియనిమాటలుపలుకున్నారు. ఈతఁడుపూర్వముచిర కాలము
గుకలజనరంజకంబుగాఁ బ్రజాపాలనము చేసిన మహానుభావుఁడు. ఈయన

సత్పరిపాలనముచేత మీరును ముందత్యల్పకాలములోనే యనంత సౌఖ్యముననుభవింపుచు నన్ను మఱవఁగలరు. నిర్విచారముగా మీరు మీయిండ్లకుఁబొండు.

జన—అకారణముగా రాజ్యమంతయుఁబుచ్చుకొని, నగలపహరించి, కట్టుబట్టలతో నరణ్యములకు సాగనంపి, మీవంటిపరమ సాధువులకే యింతలేసియపకారములుచేసిన మహాత్ముఁడు మమ్ము మాత్రముసంరక్షించి మాకుపకారము చేయునన్న మే మెట్లునమ్మగలము? గోహింసకు సంకోచింపని క్రూరవ్యాఘ్రము మేకలనుమేపికాపాడునా! మాకీవట్టిభ్రమలు కల్పించి యడియాసలు పెట్టక మమ్ము మీవెంటఁ గొనిపొండు.

కావ—ఓ మహారాజా! సాధుభాధకు వెనుదీయని యీయన దయాగుణమును మావద్దఁ జెప్పఁబోకుము, మీధనకనక వస్తువాహనాదులకు క్రూరచిత్తుఁడయి కయికొన్న యీతనికి దయయెక్కడిది? సర్వసంగపరిత్యాగినని యడవులలోఁ దపస్సు చేసెడి యీతని కీ యిహలోకసంపద లేలకావలసి వచ్చెను?

చ. ఒనడుగ్మహాదిభోగములు యోగములే? ప్రతివృత్తివ్రేల్పు నింధనములె యాధనంబులు? రణస్మణిభూషలు వేదఘోషలే? మొనసినపూవుఁదోటలు తపోవనవాటలె? రాజ్యమాజ్యమే? మునికి నివేల భూవిభవముల్? వెత పెట్టఁగఁ గాక సాధులక.

హరి—ఓపౌడలారా! పెద్దలను మీరట్లనఁగూడదు, మహాత్ముల చిత్తవృత్తులు మనవంటివారికి విదితములు కావు, మమ్ముఁ కృతార్థులను జేయఁదలఁచియే వారీధనకనకాదిసంపదలు స్వీకరించిరి కాని, ముముక్షువులయిన తమకుఁగావలసికాదు.

క. జనకులు నగ లిడఁ గొడుకుల

కును జెవుల న్నొప్పి యెత్తఁ గుట్టించుగతిన్

నను ధన్యుని జేయ నె యీ

ఘనుఁడును గష్టములు నాకుఁ గల్పించుఁ జూడీ. 4

ధనముపోయినప్పుడేపురుషుని యోగ్యతలులోకములోఁ దెలియనగును. కాఁబట్టి నాధన మాతఁడు గ్రహించుట నామేలుకొఱకే. ఇకముందు నేను మీకందఱకును నాస్వచ్ఛగుణముతో వగపడుదును.

చ. వినుఁడు ధనంబు భీరులను వీరులఁ గాఁగను దోఁపఁ జేసెడున్ ;

ఘనతరబుద్ధిమంతులఁగఁ గన్పడఁ జేయును బుద్ధిహీనులన్ ;

బనుపడఁ దోఁపఁ జేయు గుణవంతులఁగా గుణహీనులన్ ; నదా

జనులను మోసవుచ్చి ధనసంపద చిత్తము మత్తుగొల్పెడున్ . 5

ఇట్లు మోసము చేయని దొక్కబీదతనమే.

చ. కనకము శుద్ధ మాటయును గల్మషమాషిత మాట తిన్నఁగా

ననలముచేతనే యెఱుఁగ నయ్యెడుకై వడి, భూమిలోపలన్

జనుఁడు విశుద్ధుఁడౌటయునిజంబుగఁ దాఁ గలుషాత్తుఁడౌటయున్

వినికిడి చేయు స్పష్టముగ బీదతనంబె జగజ్జనాళికిన్ . 6

జన—దేవరవారు సెలవిచ్చినట్లు పేదవారిని మంచివారినిగఁ జేయలేకపోయినను మంచివారినిసహితము చెడ్డవారినిగాఁదోఁపించెడి దుర్గుణ మొకటి బీదతనమునఁదుఁగూడ నున్నది. కాఁబట్టి బీదతన మెప్పుడును మంచిదనరాదు.

చ. సిరులు తొలంగినన్ సఖులు చేరరు; చేరువ రాదు బంధువుల్ ;

కరముఁ దిరస్కరించుఁ గులకాంతయు; లోకులు సద్గుణంబులన్

సారిదిని దుర్గుణంబులుగఁ జూతురు; పేదరికంబుకంటెఁ దా

మరణమిశ్రేయ మంచుఁ బలుమాఱును నేమదిలోఁదలంచెదన్ . 7

క. జీవించినంత కాలముఁ

దా వేదనలన్ ఘటించు దారిద్ర్యమిలన్ ;

చా వన్న నొక్కనిమిషమె

యా వేళను బాధ పెట్టు నవనీజనులన్ . 8

హాని—నీవన్నమాట కొంతపాటకు సత్యమే కాని పామర జనులవలన గౌరవము పోవు నని బీదతనము వచ్చినంతమాత్రముచేత నెవ్వరును సిగ్గు పడవలసిన పని లేదు. లోకములో ధనికుఁ డన్న స్థిరమయిననీతిసంపద గలవాఁడే కాని చంచల మయిన కాంచన సంపద యున్నవాఁడు కాఁడు. బీదవానియొద్దనున్నను ధనికునియొద్ద నున్నను నీతి యెప్పుడును నీతియే. దానిగౌరవముదానిదే.

ఉ. నీతికి హేమభూషణమణిప్రకరంబుల వన్నె రాదిలఁ;
 నీతికి వన్నె పోదు ధరణిఁ వెలమాలినచింపిగుడ్డలఁ;
 నీతికి గౌరవం బెప్పుడు నిల్పుఁ జూచి సహజంబుగానె; వి

ఖ్యాతిగ నీతివర్తనము నందఱు మానక యుండఁగానలెన్. 9
 ఈరీతిగా బీదతనము వచ్చినందుకు నేను లేశమును జింతపడనుగాని ఇఁక నతిథులును నభ్యాగతులును మునుపటినలె నావలన సత్కారమును గానక . శూన్యమయిన నాగృహమును జూచి యుస్సురని పోవలసినవారగుదురుగదా యని మాత్రము విచారపడుచున్నాను.

జన—ద్యూతాదులచేతఁ గాక యోగ్యదానముచేత ధనము కోలుపోయిన మీరంతగాఁ జింతిల్లవలసిన పనిలేదు.

క. సరి లేని దానమహిమఁ
 సిరులం బోఁగొట్టుకొన్న శ్రీమంతుఁడొగిఁ
 ధరలోన సానఁ బట్టిన
 వరరత్నముఁ బోలి మిగుల వన్నెకు నెక్కుఁ.

10

అయినను దారిద్ర్యము మిక్కిలి దుస్సహమయినదే. అందు లోను గష్టపడి సుఖపడవచ్చునుగాని సుఖపడి కష్టపడుట మిక్కిలి దుర్భరము. కటకటా! మహారాజపదవినుండి నిరుపేదతనము నొంది మీరీకష్టముల కెట్లు సహింపఁగలుగుదురు? ఋషి వేషముననున్న క్రూరచిత్తుఁ డయిన యాకిరాతుఁడు నిర్నిమిత్తముగా మీకిట్టిపాట్లు తెచ్చిపెట్టెనుగదా?

హరి—ఓజనమిత్రా! నీవు విశ్వామిత్రుని బరోక్షమున నిందింపఁ బోకుము. ఆమహర్షి యే యిప్పుడిక్కడఁ బ్రత్యక్షమయిన పక్షమున మీ గతి యేమి గావలసియుండును?

(తెరలో విశ్వామిత్రుఁడు)

ఉ. పోకుర పోకు మెచ్చటికిఁ బోయెను మమ్మిటు మోసపుచ్చి? నీ వోకలుషాత్మ! నిల్వ మిట నొక్కనిమేషము; పోయినంత నే నీకణువైన దక్కఁగను నేర్చునె బ్రాహ్మణవిత్రమోరి దో షాకర! విప్రవిత్ర మపహర్తలఁ జంపుఁ జుమీ విషాభమై. 11

జన—విశ్వామిత్రుఁడు రాద్రాకారముతో నిక్కడ కే వచ్చుచున్నాఁడు. నేనిప్పు డన్నమాట విని యుండఁడుగదా!

హరి—ఓపౌరులారా! విశ్వామిత్రునికంటఁబడకమును పే మీరు చాటిపొందు. మీ వ్యర్థప్రయత్నములు మాని యిల్లు చేరి సుఖింపుఁడు. పొందు.

జన—ఇకములు గుడువుఁ దని విధి మానొసట వ్రాసిపెట్టగా, మే మెట్లు పోకుండఁగలము? అమ్మా! చంద్రమతీ? మేము పోయి వచ్చెదము. మమ్ముమరచిపోకుము. ఇన్నాళ్ళును మిమ్ము మాకన్న తల్లివలెఁ జూచుకొని మీ చల్లదనముచేత మీచాయను సుఖించుచుంటిమి. దైవమోర్వలేక మాకిప్పుడాభాగ్యము లేకుండఁజేసిరాఁడు. (అని యేడ్చుచుఁ బౌరులు పోవుచున్నాడు.)

[అప్పుడు విశ్వామిత్రుఁడును శిష్యుఁడగు నక్షత్రకుఁడును బ్రవేశించుచున్నాడు.]

విశ్వా-ఉ. పోకుర పోకు మెచ్చటికిఁ బోయెను మమ్మిటు మోసపుచ్చి? నీ వోకలుషాత్మ! నిల్వ మిట నొక్కనిమేషము; పోయినంత నే నీకణువైన దక్కఁగను నేర్చునె బ్రాహ్మణవిత్రమోరి దో షాకర! విప్రవిత్ర మపహర్తలఁ జంపుఁ జుమీ విషాభమై 12

నేను మఱియెవ్వఁడను గాను! విశ్వామిత్రుఁడను జమా! నాసామ్ము నీకు దక్కినదనుకోకు.

హరి—ఓమునికులతిలకా! ఇదియేమి? నేను నాసామ్రాజ్యమును వస్తువాహనములును సమస్తమును మీకే సమర్పించి పట్టపగలు కట్టుబట్టలతో లేచివచ్చుచున్నను మీధన మపహరించినాఁడనని నా వెంటఁ బడుచున్నాడు!

విశ్వా—ఏమీ! ధనరాజ్యమదాంధత! నాఁడు మాకు యజ్ఞార్థము ధనమిచ్చిన మాటకూడ నీవప్పుడే మఱచిపోయినావుగా! ఆధన మప్పుడు మేము నీయొద్దనే, యునిచిపోలేదా? మాధనమును మరల మాకప్పగింపక పాటిపోవుట నీకు న్యాయమగునా? మేము పరాకుపడినను నీవు మాకు స్మరణకుఁ దేనక్కఱలేదా?

హరి—ఓమునిసార్యశామా! లేనిపోనియప్పు నామీఁదబెట్టి యన్యాయముగా నన్నిట్లు చిక్కులుపెట్టుట మీకు ధర్మముకాదు. మీయజ్ఞమునిమిత్తము నేనిచ్చెదనన్నసామ్ము మీకింతకు మునుపప్పగించిన ధనములోనే యున్నది.

విశ్వా—ఏమిరా! నీకండక్రొవ్వు! నీవన్యాయమున కొడిగట్టి యెదురుకెదురు మేమే న్యాయము తప్పినవార మయినట్లు చెప్పుచున్నావు! నీవు మొన్న యరణ్యములో నీవద్దచున్న సర్వస్వమును నాకు దానమిచ్చి నప్పుడు దానవాక్యములో నే నప్పుడుదాచనిచ్చినధనము తక్కఁ దక్కినదానినిమాత్రమే యిచ్చినానని చెప్పినావా? ఈధనము నిమిత్తమయి నీ వేల బొంకులుపలికెదవు? ఇంతకన్న నాకు దానమే యియ్యలేదని చెప్పరాదా? నీవట్లు బొంకినపక్షమున నీవద్ద నేను దాఁచుకొన్నధనమంతయు విడిచిపెట్టుటయే కాక నేఁడు నీవద్ద గైకొన్నరాజ్యమునుగూడ నీకిచ్చివేసి నే నీ గోచిపాఁతతో లేచిపోయెదను.

హరి—ఓమునీంద్రా! ఈరీతిగా విపరీతార్థకల్పనము చేసినచో నే నేమియు మీయెదుట బదులు చెప్పఁజాలను. మీకుఁ బుచ్చుకొనుట న్యాయమని తోఁచినపక్షమున మీధనమునుమీకు నాతలతాకట్టుపెట్టియైనను, నెలదినములలో సమర్పించెదను. అంతేకాని ప్రాణము పోయినను నాజిహ్వా యసత్యమెప్పుడును బలుకదు. నాతండ్రి సత్యవంతుడు; సత్యమే నా కతఁడు విడిచిపోయిన ముఖ్యదాయము. జంగమస్థావర రూపమయిన నాపితృధన మంతయుఁ దృణప్రాయముగా మీకు విడిచితినిగాని మీవంటివారు పదివేలుపచ్చి యాచించినను వీడించినగూడ సత్యరూపమయిన యీపితృ ధనమును నేను విడువఁ గలవాడను గాను.

విశ్వా—మేమిన్ని మాటలవారముగాము, మాకు న్యాయముగా ధనమురావలసియే యున్నది. మేము శాంతిధనుల మయినమునుల మగుటచేత నిన్ను నిర్బంధించి క్రౌర్యము చూపలేము. నీవు కోరినట్లు ముప్పది దినములును గడు విచ్చివారము. మా శిష్యులలో నెల్లను సనాచారుఁడయినయీమనికుమాారుని మీవెంటఁ బంపుచున్నాము. మాధనము నీ వీతనిచేత నిచ్చి పంపివేయుము.

నక్ష—ఓగురువర్యా! నాబత్తెముమాట చెప్ప మఱచిపోయినారు.

విశ్వా—నేనుజెప్పనక్కరలేదు. ఉచితజ్ఞుఁడైనయీతఁడే నిన్నుసంతోషపెట్టును.

హరి—ఓమునిసారవభామా! అనుగ్రహించి మమ్మింతటితో విడిచిపెట్టుము. మితిదినములలోపల మీ ధనమును మీకు సమర్పించుకో లేకపోయినయెడల మమ్మువిక్రయించియైన మీరుమీవిత్తము రాబట్టుకోవచ్చును.

విశ్వా—నీ వేది చెప్పినను దాని కెల్లను మే మొప్పుకొను చున్నాము. ఈబాలుఁడు నాప్రియశిష్యుఁడు; ఈతని పేరునక్షిత్రకుఁడు. ఇతఁడు కొంచెము కోపస్వభావుఁడు. మీరు వీనిపరుషభాషణములకు రోషపడక కూడఁగట్టుకొని రావలెను. ఇతఁడు బహుసుకుమారుఁడు; ఎన్నఁడును మార్గాయాసమున కోర్చినవాఁడుకాఁడు. వేళపట్టున వీనికన్నపానాదు లిచ్చి వీనిని మీరెట్లాదరించెదరో! నేనుబోయి వచ్చెదను. (అని విశ్వామిత్రుఁడు బోవుచున్నాఁడు.)

హరి—ఓమునికుమారా! నీవు ముందు నడువుము. మన మిప్పుడు బయలుదేఱి యీమార్గంబునఁ గాశికాపురమునకుఁ బోవు దము. ఓప్రాణేశ్వరీ! నామూలమున నీకెంతదురవస్థ తటస్థించినది! ఆగర్భశ్రీమంతురాల వయిననీవిప్పు డీకటికినేలను ముండ్లలోను నడువవలసినదా నవయినావుగదా? (అందఱు నడుచుచున్నారు.)

చంద్ర—ఓప్రాణనాథా! నానిమిత్తమై మీరెంతమాత్రమును విచారింపఁబనిలేదు. మీతో నుంటచే నాకిక్కడ సుఖముగానే యున్నది. మహారాజ్యభోగ మనుభవించిన మీరిట్లు దివ్యభవనములు విడిచి మహారణ్యములలో సంచరించుచు నెట్లుకష్టపడఁగలరాయని మాత్రము నామనస్సు ఖేదపడుచున్నది.

హరి—(కన్నీరునించుచు) పరిచారికాశతములు సేవచేయు, సదా యంతఃపురములయందుండి, ఎండకన్నును నెఱుఁగకుండెడి నీదికాని నా దేమి కష్టము? నీవు నాతో నెక్కడనుండువో నాకదే దివ్యభవనము; నీవు లేనిచోటే నాకు మహారణ్యము.

చ. అనవరతంబు ప్రాణపద మైనపదార్థముఁ గూడి యుండినన్
వనమును మందిరం బగు; విపత్తులు సారసుఖప్రదంబు లౌ
తనప్రియవస్తువున్ విడిచి దర్వుగ నుండెడివాని కాప్తులుకా
విను సుఖ మియ్యఁజాలరు భువిం దనప్రాణమై భారమాఁజుమీ.

అయ్యో! నీకష్టములకుఁ దోడు నాకష్టములనిమిత్తమయి
కూడ దుఃఖపడుచున్నావుగదా!

సీ. వికనాదముల కింత భీతిల్లిపటచెదు

పులులయాదృల కెట్లు నిలిచెదీవు ?

విరిదోటలో నింత విహరింప నలసెను

నట్టడవుల నెట్లు నడచెదీవు ?

శశి కాంతములపై నె చరణముల్ కందును

మొనరాశ్యపై నెట్లు మోపెదీవు ?

పసిడిమేడలమెట్లపయి నెక్కనోడెద

విచటిమెట్లల నెట్లు లెక్కెదీవు?

గీ. అలరుదీఁగె యింత తొలకఁద్రోయఁగ లేవు

పాఱుసోదల నెట్లు దూఱె దీవు?

కేళిశుకముఁ దడవు కేలఁ దాల్పఁగ లేవు

కొడుకు నెటు వహించి నడతు వీవు? 14

కటకటా! ఈశ్వరునకును మనమీఁద దయలేదుకాఁబోలును!

చంద్ర—ఈశ్వరునకు మనమీఁద దయయున్నదని మన
సంరక్షణనిమిత్తము కత్తులును గటాకులును దెచ్చి యిచ్చునా?
మనయెడల నాతని కనుగ్రహ మున్నందుననే మన కాతఁడు నీతి
పథమునుండి మరల మంచిబుద్ధిని దయచేసినాఁడు. ఆబుద్ధిని
యెప్పుడును మన మాయుధముగా నుంచుకొని ప్రవర్తించితిమా
రాశ్యమీఁదఁ బరున్నను సుఖనిద్ర పొందుదుము. ఓప్రాణవల్లభా!
ఇవి కష్టములని తలఁచి యేల చింతిలెదరు? ఈశ్వరుఁడు మనకు
మనస్థైర్య మున్నదో లేదో పరిశీలించుటకయి యేర్పరచిన శోధనలే
కాస యివి వేఱు కావు.

హారి—అవు నవును. నీవు చెప్పినది పరమసత్యము. ఆపదలు లేని సుఖదినములయందు మనుష్యుని యోగ్యతను దెలిసికొనుట కవకాశ ముండదు.

ఉ. ఆపద లొక్కటం దగులునప్పుడె ధీరుఁడు సుస్థిరుం డగున్;
కాపురుషుండు కష్టముల గాసిలి నిల్వక సంచలించెడున్
దాపునఁ దీవ్రచూరుతము దందడి ముట్టిన, బెండు నిల్వగా
నోపక పాటుచో నిలిచి యుండవె ద్రూఁకులు సుస్థిరంబులై? 15

నక్ష—మీరు మహాపండితులవలె ధర్మోపన్యాసములు చేయుచుఁ బెండ్లినడకలు నడుచుచున్నారు. నాకుఁ గ్రింద కాళ్ళు కాలుచున్నవి; పైని నెత్తిమాడుచున్నది. నేను మిమ్ము వదలి ముందయినను నడువవల్లఁగాదు. మీరునాకు గుదెకఱ్ఱలవలెఁ దగులు కొని నాకాలు సాగనీకున్నారు. మీసుకుమారత యంతయు నామొద్దనే కనబఱుప సక్కఱలేదు. నాలుగడుగులు వేగిరము పెట్టుఁడు. ఇంతలోనే మీకాళ్ళు నొచ్చిపోవు.

హారి—ఓమునికుమారా! కోపపడకుము. మున్నెప్పుడును వీధిలోఁగాలుమోపియెఱుఁగని యీకోమలి పిల్లవాని నెత్తుకొని నడవలేక మెల్లఁగా నడుచుచున్నది.

చంద్ర—ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! ఇదిగో నేనునడుచుచున్నాను. మీరునానిమిత్తమయి మెల్లఁగా నడువవలసిన పనిలేదు. వేగిరము కాలు సాగనిండి. అయ్యో! నాకాళ్ళకీరాళ్ళు ముళ్ళవలె గ్రుచ్చు కొనుచున్నవి. (కాలు చూచుకొని) నాయుఱకాలి నెంతలేసిపోక్కు లెక్కినవి! పిక్క లంతకంతకు లావయి నొచ్చుచున్నవి.

హారి—ఓప్రాణనాయికా! నీవెండబడి మిక్కిలి యలసినట్లు న్నావు. నీమొగము వాడుపాటినది; చెక్కులఁ జెమ్మటలు కాలువలు కట్టుచున్నవి. లోహితాస్య నొకసారి నాచేతికిమ్ము. కొంచెము దూరము నేనెత్తుకొని నడిచెదను.

నక్ష—(తనలో) ఈసమీపమున నెక్కడను నీళ్ళు కొరకవు నేనిప్పు డలసినట్టు నటించి, త్రాగుటకు నీరు తెచ్చుని యీతనిని మఱింత చిక్కలుపెట్టెదను. (మిట్టనేలను గూలఁబడి నిట్టూర్చు విడిచి) ఓరాజా! నేనిక నడుగుదూర మయినను నడువలేను. దాహముచేత దేహము తాప మొందుచున్నది; కాళ్ళు తేళ్ళు కుట్టినట్టు మందుచున్నవి; నో రెండొకొనిపోవుచున్నది; నానాలుకను తడిలేదు; నా దురవస్థ నీతోఁబూర్ణముగాఁ జెప్పకొనుటకు నోటమాటకూడా రాకున్నది. (హీనస్వరముతో) ఓమూలదైవమా! నన్నీయడవిలో దిక్కుమాలిన చావుచావుమని విధించితివా? ఓతల్లీ! నేనిక నిన్నుఁ జూడను గాఁబోలు! ఓగురువర్యా! ఇక మీకు శుశ్రూష చేయు భాగ్యము నాకు లభింపదు.

హరి—ఓఋషిపుత్రా! అధైర్యపడకు. నేనిప్పుడే పోయి యెందైనను మంచిసీరు వెదకి తెచ్చి నీదప్పి తీర్చెదను. ధైర్యము తెచ్చుకొమ్ము.

నక్ష—(తడఁబడుచు) ఓరాజా! నీవు మరలి వచ్చినదాక నాప్రాణములు నిలువవు. నామన స్సిప్పుడు వృద్ధురా లయిన నా తల్లిమీఁదికి బోవుచున్నది. నాతల్లికి నే నేకపుత్రుఁడను. నీవు నా కియ్యఁడలఁచిన బత్తెమును బుత్రశోకముచేత విలపించుచుండెడు నా తల్లి కిచ్చి యోదార్పము.

హరి—అయ్యో! ఊరుచేరకుండ మునికుమారుఁడు దారిలోఁ బడిపోయినాఁడుగదా! ఎంత ప్రమాదము సంభవించెను! ఇప్పుడితని నొక్కయూరుచేర్చి రక్షించు నుపాయ మేది?

చంద్ర—ఓప్రాణవల్లభా! మీ రక్కడ విచారించుచు నిలుచున్న కార్యములేదు. ఆలర్యమయిన నితఁ డేమగునో! మీరు శీఘ్ర

ముగాఁ బోయి యెందైన వెదకి నిర్మలోదకములు తెచ్చి బ్రహ్మ హత్యాదోషము రాకుండ నీతనిప్రాణములు నిలుపుఁడు.

హరి—ఇదిగో నే నుదకమునిమి త్తము పోవుచున్నాను. నేను వచ్చినదాఁక నీ వీతని కుపచారములు చేయుచుండుము. (అని పోవు చున్నాఁడు)

చంద్ర—(నైటచేటఁ గుఱోవినరుచు) ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! నీవు వ్యసనపడఁబోకు. ఈ మహారాజుగా రిక్కడ నున్నట్టే నీకు కొనివచ్చి నీకు దాహశాంతి చేయుదురు. ఆయన వచ్చులోపల నీవీ పండు తినుము. (అని యొకనారింజపండ్డొలిచి తొనలిచ్చుచున్నది)

నక్ష—(తొనలు తిని లేచి కూరుచుండి) అమ్మా! ఈఫల రసముచేతను నీవచనామృతముచేతను గొంతవఱకు దాహశాంతియై మరల నానోట మాటవచ్చుచున్నది. బ్రాహ్మణసేవచేత మిక్కిలి పుణ్యము గలదు. నాకాళ్ళు నొచ్చుచున్నవి. కొంచెము సేవుపట్టము. (అని కాళ్ళు చాచుచున్నాఁడు)

చంద్ర—(కాళ్ళు పిసుకుచు) ఓవిప్రోత్తమా! కొంచెముప శమనముగానున్నదా?

నక్ష—ఓపతివ్రతాశిరోమాణి! నీయనుగ్రహముచేతఁ బ్రాణ ములు మరల మెల్లగా నాదేహము నిప్పుడు చేరుకొనుచున్నవి. నీవు దొడ్డయిల్లాలవు. ఆజన్మశ్రీమంతులయిన తల్లిదండ్రులకడుపునఁబుట్టి, మహారాజునింటఁ జొచ్చి, కష్టము లెట్టివో యెఱుఁగక నిత్యసుఖము లనుభవించుచుండెడు నీభర్తమూలమున మహారణ్యములలో దుస్సహకష్టములు పొందవలసినయోగము సంభవించినదికదా! అయ్యో! నీవెంత యభాగ్యురాలవు?

చంద్ర—ఓయి వెట్టిబ్రాహ్మణుడా! నీవు తెలియనిమాటలు చెప్పుచున్నావు. పెసిమిటితోఁగూడ నుండుటవలన నాకీకష్ట

ములు కష్టములు కావు. మహారాజుకూతురయినను భర్తకు బరిచారికయేనుమా ఈయరణ్యములకిట్లు రాబట్టియేస్వయముగాభర్తకు సేవచేసెడుభాగ్యమిప్పుడు నాకు లభించినది. నేనెంతమాత్రముభాగ్యహీనురాలను గాను, వేయి యాపదలు వచ్చినను నీతి తప్పక ప్రవర్తించెడు సద్భర్త పూర్వపుణ్యముచేత నాకు లభించుటచేత, ఇట్లాండ్రలో నన్ను మించిన ధన్యురాం డ్రెవ్వరును లేరు.

నక్ష—అమ్మా! నీవు నావిషయమయి మిక్కిలి శ్రమపడుచున్నావు. నీయవస్థచూడగా నాకు జాలియు దయయుఁ బుట్టుచున్నవి. బ్రాహ్మణసేవ యెప్పుడును నిష్ఫలము కాఁగూడదు. నీవును నీవుత్పాదను నావెంట రండు. నేనువిశ్వామిత్రుని కాళ్ళను గడుపును బట్టుకొని బతిమాలి యొప్పించి నీకొమాదునికిఁ బట్టాభిషేకము చేయించి మీరాజ్యమును మరల మీకిప్పించెదను. నీభర్త విషయమయి చెప్పిన యెడల మాగురువు నామాట వినునో వినకపోవునో కాని నీకుమాదునివిషయమయి నామాట తీసివేయఁజాలదు.

చంద్ర—ఓబ్రాహ్మణాచారీ! ఇప్పుడు నీవుచెప్పినఁ జెప్పితివి కాని యిఁకముం దెప్పుడును నీవు నాతో నిటువంటిప్రసంగములు చేయఁబోకు. నాకు భర్తయొక్కడనుండునో యదియేరాజ్యము. అరణ్యములోనయినను నాకాతఁ డున్నచోటనే సమస్తసౌఖ్యములును గలుగును. ఎవ్వఁడో రాక్షసుఁడు పలుకవలసిన యీమాటలు బ్రాహ్మణుఁడవైన నీనోటినుండి వెడలఁగూడదు.

[అప్పుడు దంతఘాతకుఁ డను రాక్షసుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

దంత—(తనలో) నా రాక్షసమాయచేత హరిశ్చంద్రుని దారి తప్పించి యీరాత్రి యూరుచేరకుండ బేతాళవటముకిందఁ బరుండునట్లు చేయుమని నన్ను విశ్వామిత్రుఁడు పంపినాఁడు. ఈ రాత్రి యిక్కడశయనించిరా మట్టిచెట్టుమీఁది బేతాళుఁడు వీరిని హింసింపక విడువఁడు. నామునివేష మిప్పుడు సరిగానున్నదా? నా

నేతిలో రునాక్షమాల మఱచిపోలేను. కుంపటిలోని బూడిదతోఁ ద్రిపుండ్రములు దట్టముగాఁ దీర్చినాను. ఈవ్యాఘ్రజనమునకుసమీపమున దండమును కమండలమును పదిలపఱచినాను. హరిశ్చంద్రుఁడు వచ్చెడి యీమార్గములోఁ దావళము త్రొప్పుచు, ముక్కుపట్టిఁ కన్నులు మూసికొని, జపము చేసికొనుచున్నవారివలె నభినయించెదను. హరిశ్చంద్రుఁ డిప్పుడే వచ్చుచున్నాఁడు! (అని వ్యాఘ్రుఁడచర్మముమీఁదఁ గూరుచున్నాఁడు)

హరి—(ప్రవేశించి) నేనెంతదూరము తిరిగినను వృధాప్రియాసమే కాని నీటికొలఁ కెక్కడను గనఁబడలేదు. నేనాలస్యము చేసినయెడల నింతలో మునికుమారుఁ డేమగునో! వెళ్ళిన తరువాత నేనేపాపముమాట వినవలసివచ్చునో! హృదైవమా! ఈమునికుమారునకుఁ బ్రాణాపాయము రాకుండ రక్షించి మరల నీతనిని సుఖముగా గురువున కొప్పగించెడు సుకృతము నాకు లభింపఁజేయుము. అడుగో సమీపమున నెవ్వఁడో యొకఋషి తపస్సు చేయుచున్నాఁడు. కన్నులు తెఱచి నావంకఁ జూచుచున్నట్లున్నాఁడు. అతఁడింతలోనే మరలఁ గన్నులు మూసికొన్నాఁడు. అతని కమండలములో జలముండక మానదు. ఈఋషిని బ్రార్థించి కొంచెము జలము కొనిపోయి ఋషికుమారుని బ్రతికించెదను. (అని సమీపించి) ఓ తాపసోత్తమా! నీకు నమస్కారము.

దంత—(కన్నులువిచ్చి చూచి) ఎవఁడురా యిప్పుడు మా తపస్సునకు విఘ్నముచేసి మాయనుసంధానమును జెడఁగొట్టుచున్నాడు? (అని కన్నులు మూసి యాలోచించి తలవూచి) ఆహా! తెలిసినది. (కన్నులు తెఱచి) ఓరాజోత్తమా! కూరుచుండుము. నీవృత్తాంత మంతయు మే మిప్పుడు నివ్యదృష్టిచేతఁ జూచినారము. నీవుహరిశ్చంద్రుఁడవు. సత్యపరిపాలనము నిమిత్తమయి నీసామ్రాజ్య

మంతయు విశ్వామిత్రునికి ధారపోసి భార్యాపుత్ర సహితముగా నరణ్యములలోఁ దిరుగుచున్నావు.

హరి—(తనలో) ఈమహానుభావుఁ డీశ్వరానుగ్రహముచేత మమ్ము దరిచేర్చవచ్చిన పరమతపోధనుఁడు కాఁబోలును! నా వృత్తాంత మంతయుఁ జూడఁగానే చెప్పినాఁడు. (ప్రకాశముగా) ఓమహాత్మా! నాకిక్కడఁ దడయఁగూడదు. అవలఱుపి—

దంత—ఓరాజేంద్రా! నీవు వచ్చినసంగతియు మాకుజ్ఞాన దృష్టిచేతనే తెలియవచ్చినది. నీవు విన్నవింపవలసిన పనిలేదు. సొమ్మునిమిత్తమై మీవెంటఁ దరువువచ్చిన ఋషికుమారుఁడు పిపాసాతురుఁడయి పడిపోఁగా నీవు జలమునిమిత్తమై వెదకుచువచ్చి యెందును గానక జలమున్నచోటు చెప్పఁడని మమ్ముడుగవచ్చినావు.

హరి—సర్వవిబులైన మీతో మనవి చేసికోవలసినపనిలేదు. మీకమండలములోని పావనోదకములను గొంచెముదయచేసి విప్ర బాలునికిఁ బ్రాణదానము చేయుఁడు.

దంత—ఓరాజోత్తమా! ఈకమండలములోనివి మంత్రోదకములు. ఇవి యెవ్వరికి నీయ్యఁగూడదు. జలమక్కఱలేకయే మాతపోబలముచేత ఋషికుమారుఁడు నీవు పోవునప్పటికి నుఖముగా మాట్లాడుచుండును. సూర్యాస్తమానము కావచ్చుచున్నది. మీరు పోయి చేరుటకు సమీపములో నూరేదియులేదు. ఆలుబిడ్డలతోఁ గూరమ్మగబహుశమయిన యీమహారణ్యములో నీవీ రాత్రి యెట్లు వేగింపగలవు?

హరి—ఓమునివర్యా! ఈ రాత్రి భార్యాపుత్రాదులతో మేము విశ్రమించుటకు సురక్షితమయిన తావొక్కటి యనుగ్రహించి మమ్ముధన్యులఁ జేయుము. మీపే రానతిచ్చినయెడల, మీయాశ్రమామునకు వచ్చి యందీరాత్రి తల దాఁచుకొనెదము.

డండ—నా పేరు డంత. (తనలో) అయ్యో! ప్రమాదము సంభవించినదిగదా! తడవు మాటాడినయెడల నాగుట్టు బయలు బడకమానదు. నేను వేగిర మిక్కడనుండి తప్పించుకొని పోవలెను. నేను వచ్చినప్పుడు పేరు పెట్టుకొన మఱచిపోయినాను. ఏమని చెప్పను? జాబాలి యని చెప్పెదను. (ప్రకాశముగా) ఓరాజ చంద్రా! నీవేమో యడుగుచున్నావు. మాదృష్టి యంతయు నీశ్వర ధ్యానముమీద నున్నందున మా చెవులు నీమాటలను వినకున్నవి. మా పేరు జాబాలి; మాయాశ్రమము హిమవత్పర్వతమం దున్నది. మీరక్కడకు రాలేకు. మేము మాతపోమహిమచేత నివ్యమూర్తమున క్షణకాలములోఁబోయి చేరుదుము. మాకనుష్ఠానసమయము సమీపించినది. ఇక మాటాడఁదీరదు. మీరువచ్చి నాకుఁదిన్నఁగా నెదుటనున్న యీమఱ్ఱిచెట్టుకిందఁ బరుండుఁడు. (అని వేలితోఁ జూపి యదృశ్యుఁ డగుచున్నాఁడు)

హరి—ఋషీశ్వరుఁ డంతర్ధానమయినాఁడు. ప్రోద్దును వ్రాలిపోయినది. పక్షులును మేఠలనుండివచ్చి కొలకొలకూయుచు గూళ్ళు చేరుచున్నవి. ఇక జీకటిపడక మునుపే ఋషిపుత్రుని భార్యాపుత్రాదులను గొనివచ్చి యీచెట్టునీడకుఁ జేర్చెదను.
(అని నడచుచున్నాఁడు)

నక్ష—అమ్మా! చంద్రమతీ! రాజదేవోకగాఁ బోయినాఁడు. అతఁడు మనమిక్కడ నున్నవార్త మఱచిపోయిరాఁడేమో! చీకటి పడుచున్నది. ఈయరణ్యమును దలఁచుకొనఁగా నాగుండెలు బద్దలగుచున్నవి.

చంద్ర—ఓమునికుమారా! భయపడకుము. అఁడువారిని నేనే భీరురాల ననుకొన్నాను. నీవు నాకంటెనుభీరుఁడవుగానున్నావు! అదిగో

నా ప్రాణేశ్వరుడు వచ్చుచున్నాడు. లేచిసిద్ధముగానుండుము. ఆతడు మరల నిప్పుడు భద్రునిన చోటికిఁ దీసికొనిపోవును.

హరి—ఓనక్షత్రకా! జలము—

నక్ష—ఓరాజా! నాకు జల మక్కరలేదు. చీకటి పడకము నుపే నన్ను సుగమిత మయిన శయనస్థలము చేర్చి బ్రతికింపుము.

హరి— ఓమునికుమారా! నా వెంట రమ్మ మనముపరుండఁ దావు చూచి వచ్చినాను. ఓప్రాణేశ్వరీ! లోహితాస్యుని వెంటఁ బెట్టుకొని రమ్మ. మనము శయన స్థలమునకుఁ బోదము.

(అందఱును నడుచుచున్నారు.)

చంద్ర—నక్షత్రకా! దారి చూచి నడుపుము. అప్పుడేచీకటి పడినది. దారితిన్నఁగాఁ గనబడకున్నది.

హరి—అప్పుడే గాఢాంధకారము క్రమ్మి కన్నును మిన్నును గానరాకున్నది. ఓనక్షత్రకా! వచ్చుచున్నావా? ఈచీకటి యిప్పుడు మిట్టపల్లముల నేకము చేసినది.

నక్ష—నా దేహము కంపమెత్తుచున్నది.

క. పాములు కడు బుసకొట్టెడు;

నామూలను గాండ్రు గాండ్రు మనియెడుఁ బులులున్;

నామన సగలెడు భయమున

భూమిశా! పట్టుకొమ్ము పొదిగిట నన్నున్.

హరి—ఓమునికుమారా! నీకు వచ్చినభయములేదు. ఇదిగో నేను చేయి చాచుచున్నాను. నన్ను వచ్చి పట్టుకొనుము. ఇదిగో నీహస్తము దొరకినది.

లోహి—నాన్నగారూ! ఈచేయినాది.

నక్ష—(తడవుకొనుచు) ఓరాజేంద్రా! నన్ను గిల్లుచున్నావేమి? నీహస్తము ముళ్ల కంపనలె నెంతకఱకుగా నున్నది!

హరి—నీవు కంపమీఁదఁ జేయి వేసినట్లున్నావు. నాకంత
స్వరమునుబట్టి కొంచెము కుడివైపునకుఁ దొలఁగి నడువుము.

నక్ష—(ఏడ్చుచు) ఓరాజేంద్రా! నన్నుఁ బాము కటిచినది
కాఁబోలును! నా నడిమివేళలు చిమచిమలాడుచున్నది. ఏమిబుద్ధి?
నాకిక్కడ విషవైద్యులెవ్వరు దొరకుదురు? మఁగు వేయువా రెవ
రున్నాడు? ఓయీశ్వరుఁడా! నే నీరాజుమూలమునఁ జూచుచుట్టమును
మ్రొక్కడైవమును లేక మహారణ్యమధ్యమున దిక్కిచూలినపక్షి
నయి చచ్చి నక్కలపాలగుచున్నానుగదా! అయ్యో! తుదకు నాకు
దహనసంస్కారమయిన లేకపోయెనా?

హరి—ఓమునీంద్రా! నీవు లేనిపోనియూయాస మేల పడియె
దవు? పాములుక్రింద నుండును గాని పయి నెక్కడ నుండును? నీకు
గ్రుచ్చుకొన్నది. ముల్లు నీపిటికి తనమును విడిచిపెట్టుము. చా విన్ని
సారులు వచ్చునా?

ఉ. భీరుఁడు చావు చావనుచు వేమఱునున్ మరణార్తి నొందెడున్;
ధీరుఁడొ యొక్కసారియె మృతి గనునప్పుడు బాధ నొందెడున్
ధారుణి దేహధారులకుఁ దప్పక చా వెపుడైన నుండఁగా;
నూరక చావుకై వగవు నొందఁగ నేటికి మాటి మాటికిన్?

నక్ష—ఓరాజా! బ్రాహ్మణోత్తముఁడ ననియైనఁ జూడక
పిటికినాఁడు చావులేకయే గడియగడియకును మగణవేదన నొందు
చుండునని నన్నాక్షేపించుచున్నావుగా? ఈయాక్షేపణ మఱచిపో
కుము. నేనే యుత్తమబ్రాహ్మణుకొడుకు నయినపక్షమున నే నెప్పటి
కైన నీపగ తీర్చుకొనకపోను. నేను బట్టుకొన్న యీహస్త మెవరిది?

హరి—నాదే నీవిక గుండెబెదరు తీటి యుండుము. ఓలోహీ
తాస్యా! నీవు మీయమ్మను విడువకున్నావా?

చంద్ర—లోహితాస్యఁడు నాచంకనున్నాఁడు. మునిగుమారుని మీరువదలకుఁడు. మనమునిలువవలసినచోఁ బెంతదూరమున నున్నది?

హరి—ఇదిగో సమీపించినారము. ఈచెట్టుక్రిందనే మన మీరాత్రు విశ్రమింపవలెను. ఈయంధకారమునకుఁ దోడు నీలమేఘములు కూడ మనలను జుట్టుకొన్న మాయాంధకారమువలెనే యాకాశమునఁ గాఱుక్రమ్ముకొన్నవి.

నక్ష—నాకఱకాలుమొదలు శిరస్సువఱకును వ్యాపించి శీతజ్వరమువచ్చినట్లు కుదుపు వచ్చుచున్నది. మీ మాటలు చాలించి చలిపోవ నాకేవైన బట్టలుకప్పుఁడు.

హరి—ఓప్రాణేశ్వరీ! ఈమునిగుమారునిశరీర మొత్తుకొనకుండఁ గొన్నిబట్టలు మెత్తగాఁ బ్రక్కవేసి, కొన్నిబట్టలు మీఁదఁ గప్పి మనమధ్యను బరుండఁబెట్టుము.

చంద్ర—అలాగే చేయుచున్నాను.

(అని చెప్పినట్లు చేయుచున్నది)

నక్ష—(పరుండి నిద్రపోవుచున్నాఁడు)

హరి—ఈతఁ డెంతలో నిద్రపోయినాఁడు! ఆహా! ఏమి ఈతనిగుట్టు పయియుములతో వియ్య మంచుచున్నది!

చంద్ర—వర్ష మారంభ మయినది. ఆకులమీఁద జినుకులు పడుచున్నవి.

హరి—లోహితాస్యనిగూడఁ బరుండఁబెట్టి పయిని బట్టకప్పినావా?

చంద్ర—నాచీర చెరఁగు కప్పినాను. ఈవాస సంతతధారగాఁ బడుచున్నది. ఈయుములును వర్షధారలును జూడఁగా, ఆకాశము మనకష్టములనుజూచి యేడ్చుచు గన్నీరు విడుచుచున్నట్లున్నది.

హరి—ఓప్రాణేశ్వరీ! ఈమట్టికొమ్మలనుండి దిగజాతెడి వర్షధారలను జూడుము.

క. మెఱుముల వెలుగున నల్లవే

వఱలెడుఁ గొమ్మలను జాఱువర్ష పుధారల్

మఱిమఱి లావై నిడుపై

యొర పగుచున్నట్టిమఱియూడ లనంగన్.

18

(కొంచెముసే పూరకుండి) నాస్రియురాలికిఁగూడ నిద్ర పట్టినట్టున్నది. వాన యింకను దిన్నగాఁ బోకపోయినను మార్గా యాసపడియున్నవ్రాణము లగుటచేత వీరి కండటికి గొడుగువలె నున్న యీవిశాలశాఖిక్రిందఁ గునుకుపట్టినది. ఇక నేనీ కత్తిని ధరించి వీరికిఁ గావలికాచెదను. ఈబ్రాహ్మణునిగుఱ్ఱు చూడఁగా, నాకీచెట్టుమీఁదఁబిశాచములున్నను బెదరి దిగిపాటిపోవునని తోఁచు చున్నది. ఈమఱియూడనుండి భల్లూకమో యేదో దిగుచున్న టున్నది. (అని నిలిచి చూచుచున్నాఁడు.)

భూతము—పెద్దకాలమునకు నాకు మనుష్యమాంసము లభించినది. ఈబాలకు నెత్తుకొనిపోయెదను.

హరి—ఓహోహో! ఇది భూతమువలె నున్నదే! (అని చేరఁ బోయి యొకభూతమును జుట్టు పట్టుకొని యీడ్చుకొను వచ్చు చున్నాఁడు.)

భూత—ఓమహాప్రభూ! నన్నువిడిచిపెట్టుము. నేనీవృక్షము నాశ్రయించియుండు కపాలకుండలుఁ డనుపిశాచరాజుసేవకుఁడను. సంచారార్థము పోయియుండిన మారాజీపాటికి వచ్చుచుండును.

హరి—మేమున్నచోట భూతములుండఁగూడదు. భయార్తుని సంహరించుట ధర్మము కాకపోయినను నీవు మావారిమీఁదికి దిగి వచ్చినందునకయి నిన్నురక పోనియ్యరాదు. ఈకత్తితో నీముక్తి ప్పడు కోసి మఱి వదలిపెట్టెదను. దిక్కున్న యెడల నీవుపోయి నీనాయకునితోఁ జెప్పకొమ్ము. (అని ముక్కుకోయుచున్నాఁడు.)

భూత—(పెద్దపెట్టున నేడ్చుచు ముక్కుచేతఁబట్టుకొని పరుగెత్తుచున్నాఁడు.)

హరి—అదియేమి ? ఈచెట్టుకొమ్మలనుండి కోతులవలె గుభిల్లునదుమికి భూతములుకాఁబోలును నానాముఖములఁ బరుగెత్తుచున్నవి. ఆవైపున నాకోలాహలమేమి?

[తెరలో బేతాళుఁడు.]

శా. ఔకారా! యొకమాసవాధముఁడు మిమ్మత్యంతగర్వంబునన్ దోరింపం గమకించెనే? యితని నార్తు న్నాసికం గోసెఁగా? వీరుండై నకపాలకుండలుని నన్ విన్నాఁడె? యీశుంఠ దుర్వారం బైనమదీయకోపశిఖిలో మ్రుండు న్నిమేషంబునన్.

హరి—ఇప్పుడు నాచేత ముక్కు చెక్కఁబడినవాఁడు పోయి తనప్రభువైన బేతాళుని గొనివచ్చుచున్నాఁడు. వీరికినిద్రాభంగము కలుగకుండ నేను వీనిని దూరముగాఁ గొనిపోయి యీశితాసించే శిరస్సు ఖండించెదను.

[కపాలకుండలుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

కపా:—

శా. ఓరీ! నీ విటు కండ క్రొవ్వున మదీయోర్వీజముం జేరి శంకారాహిత్యమునన్ మదీయభటులన్ గారించినా వేమిరా? ధీదుల్ మెచ్చుఁగ ని న్విధించి యిపు డర్థి న్మద్భటశ్రేణికిన్ గూరల్ చేసెద నీదుమాంసచయమున్ గొంతుబృభక్షింపఁగన్

హరి:—

శా. ఓరోరీ! వదరఁగఁ బోకు మిట గర్వోక్తులఁడుం బ్రేలినన్ గ్రూరాసింగొని యీకరంబుననెనేఁద్రుంతున్ శిరంబియ్యెడన్; ఘోరాకారత నున్ననీతను విటన్ తుత్పడ పోవంగ నా హారం బాఁ బదివేలనక్కలకు సత్యంతంబు గుంత్పిగన్. 21

పంచచామరము, కరంబు గూర్కీయున్నవీరు గాసి చెందకుండఁగా
 బిరాన దవ్వు గాఁగఁ బొమ్ము ప్రేల కింక నిచ్చటన్,
 దరంబు మాలి నిల్చితేని దవ్వు గొంచుఁ బోయి నీ
 శిరంబు ద్రుంచువాఁడ గ త్తిచేత నొక్క ప్రేటునన్. 22

కపా:—

ఉ. ఏమిర! కండకావరము? హీనమనుష్యుఁడె నన్నుఁ ద్రుంచుఁగా?
 యీమహి నేఁడు నేనుభుజియింపఁగఁగంటి మనుష్యమాంసమున్
 సోమరి యాచు వంటయిలు చొచ్చెను గుండెలు; తప్పిపోవునే?
 చీమల భల్లుకంబువలెఁ జెంగున మ్రింగెద మిమ్ము నందఱన్.
 (అని మీఁదికి వచ్చుచున్నాఁడు.)

హరి—(వారిని జట్టు పట్టుకొని పిడికిలియెత్తి)

మ. ఇదిగోఁ జూడుము వజ్రపాతనిభమా యీముష్టిఘాతంబునన్
 బదియూర్వక్క లగున్ శిరం బిచటఁ గాల్వలట్టఁ గ్రొన్నెత్తురుల్
 ముదముం జేసెద నింక నీవటమహాభూజంబుక్రింద న్నిశల్
 నిదురం జెందెడు పాంథలోకమునకు న్నేఁ డాదిగా దుర్మతీ? 23
 (అని యీడ్చుకొని పోవుచున్నాఁడు.)

[తెరలో]

కపా-ఉ. భూతములారా! రండు; పెనుభూత మొకండిదెనన్నుఁ బట్టిని
 ఘాతసనూనముష్టిహతి వ్రచ్చె శిరంబు; కరంబు ముక్కునన్
 వాతను నెత్తురుల్ వఱదవఱతెను; మీప్రభు నన్నుఁగావరే;
 భీతి వడంకెడున్ దనువు; పెల్లుగఁ బ్రాణము తల్లడిల్లెడున్ 24
 నక్ష—(ఉలికిపడి లేచి) అయ్యో! పిడుగువంటిశబ్ద మేదో నా
 చెవులఁబడి గుండెలు పగులుచున్నవి. నా దేహము కంపమెత్తుచున్నది;
 ఈవెలుతు రెక్కడిది? వీరందఱు దేహము లెఱుఁగక పడి నిద్రపోవు
 చున్నారు. హరిశ్చంద్రుఁడు మమ్మువిడిచి పారిపోయినట్లున్నాఁడు.

ఎవ్వఁడో యీ యూడలనుండిదిగి పాటిపోవుచున్నాఁడు. ఓ చంద్రమతీ!
ఓ లోహితాస్యా! లెండు లెండు, మన మీ యర్ధరాత్రి నిద్రపోయి
మోసపోయినాము.

చంద్ర—(లేచి కన్నులు నలుపుకొనుచు) ఓ బ్రాహ్మ
ణోత్తమా! చెడుకలగనిపలవరించుచున్నావాయేమి? మేము నీచెంతనే
యున్నాము. భయపడకు నీకు నిద్రలోను భయమే.

సక్ష—సన్నోంటివానిని జేసిమీరందఱు నిద్రపోవుచున్నారు.
ఏదోభూతము చెట్టుమీఁదినుండి దిగి నామీఁదనుండి పరుగెత్తినది.
నేనెట్లు భయపడకుండఁగలను? నాభయమే సన్ను రక్షించుచున్నది.

చంద్ర—భూతమును లేదు పిశాచమునులేదు. మరల
మునుఁగుపెట్టుకొని మాటాడక పరుండుము. నీ కేవో పీడకలవచ్చినది.

సక్ష—కలకాదు. నేనీకన్నులతోఁ బ్రత్యక్షముగాఁ జూచి
నాను. ఈమఱ్ఱియూడనుండి దిగి పరుగెత్తినది.

చంద్ర—(తేటిపాఱఁజూచి) అమ్మా! నాప్రాణనాధుఁడెక్కడ
నున్నాఁడు?

హరి—(ప్రవేశించుచు)

మహాస్రగ్ధర.

అలఘూద్యత్ఫణ్ణధారా హతఘనగళుఁడై యద్రరాజం బనంగా
నిలఁగూలె న్వైరి వీరుండిటు రుధిరచయంబేరులై నేలఁబాఱఁ;
గలఁకం దద్యృ త్యులెల్లఁ గదురయమున శాఖామృగవ్రాతరీతిఁ
బలుశాఖల్లూఁకి భీతిఁ బఱచెద రదె దిగ్భాంతి నల్దిక్కులందున్. 26

చంద్ర—ఈబ్రాహ్మణునికల యూరకపోలేదు. మాకపా
యము చేయవచ్చిన దురాత్మునెవ్వనినో సంహరించి భర్తవచ్చు
చున్నాఁడు. నే నెదురుగాఁ బోయెదను. (రెండడుగులు నడిచి)
ఓప్రాణేశ్వరా!

హరి—హృదియేశ్వరీ! తొందరపడఁబోకు. చిమ్మచీకటిలో మీరు శరీరములు మఱచి నిద్రపోవుచున్నప్పుడు మీ కపాయము చేయ వచ్చిన యామఱ్ఱిచెట్టమీఁది భూతాదులను దఱిమిపఱదోలి, భూతనాయకుఁడగు బేతాళుని నేనిప్పుడే భూమికి బలిచేసివచ్చినాను.

నక్ష—భూతములపేరు చెప్పిన నామేను వడఁకుచున్నది. ఇఁక నొకయర్థనిమిషమయినను నేనీదయ్యములమఱ్ఱిక్రింద నుండను. నన్నా వెలుతురు కనఁబడుచున్నదిక్కునకుఁ దీసికొనిపోండు.

హరి—అర్థరాత్రమప్పు డీయోరుగాలిలో దారితేని మహా రణ్యమధ్యమున మనమిప్పు డెక్కడికిఁ బోఁగలము? ఆకనఁబడునది దవానలమేమో! అది గార్చిచ్చైనపక్షమున స్త్రీలతోను శిశువుల తోను గటికిచీకటిలో బరుగెత్త లేక త్రొక్కులాడి, ముల్లుతీసి కొఱ్ఱ డఁచుకొన్నట్లు మఱింతెశ్రమపడవలసివచ్చును. నీవేలాగుననైన మా ప్రార్థన విని మానిమిత్తమయి కొంచెము ప్రయాసపడి నేఁడు తెల్ల వాతినదాఁక నీ చెట్టుక్రింద శయనింపుము.

నక్ష—నీవిఁక లక్ష చెప్పినను నేను వినను. ఏభూతమయినను నన్ను నోట వేసికొని పోయినపక్షమున, నప్పు తీర్పుమని యుడుగువారు లేక సుఖపడవచ్చునని మీరనుకొన్నారు. నాముందఱి యాయాటలు సాగిరావు. ఇప్పుడామంటయొద్దకుఁబోయి చలికాచు కొని పొలములోనిపర్ణశాలలో నేనీరాత్రి పరున్నఁగాని బ్రదుకను. మీరు రానిపక్షమున నురిపెట్టుకొని యిప్పు డిక్కడఁ బ్రాణములు విడిచెదను.

చంద్ర—ఓభూసురోత్తమా! ఆమంట కార్చిచ్చేమో!

నక్ష—అది కార్చిచ్చుకాదు. పొలములోఁ గావులుచలి నిమిత్తము వేసికొన్నమంట.

హరి—అట్లయినఁ బోదము రండు.

అందఱు—(కొంచెము నడుచుచున్నారు)

నక్ష—ఇదియేమి? మన వెనుకవంకఁ గూడ మంట కనఁబడుచున్నది.

చంద్ర—ఒక్క వెనుకదిక్కుననే కాదు, మనకుడియెడమ గూడ దూరమున మంటలు లేచుచున్నవి.

నక్ష—(నలుదిక్కులుచూచి) మీరు కార్చిచ్చు కార్చిచ్చుని మొదటనే వాక్యముపెట్టివారు. మీ దెట్టిపాపపునోరో కాని మీమాటే నిజమయినది. మీమూలమున బీదబ్రాహ్మణుఁడ నయిన నేనిప్పుడగ్నిహోత్రున కాహార మగుచున్నాను. ఓవై శ్వానరా! బ్రాహ్మణ హత్య మహాపాతకమునుమా! నీవీపేద బ్రాహ్మణునిజోలికి మాత్రము రాకుము. అయ్యో! ఏమిచేయునును? మంట లాకాశమంటుచున్నవి.

హరి—ఓహో! అగ్నిహోత్రమెంతలో వ్యాపించుచున్నది!

గీ. దుష్టులిద్దఱు తమలోన దొమ్ములాడి
సాధుజనులకు మహిఁ గీడు సలుపునట్లై
యెండుమ్రోడులు రాచుకొం చిట్లు వహ్నిఁ
గలుగఁజేసి వనంబెల్ల! గాల్పఁదొడగె.

చంద్ర—ఓప్రాణేశ్వరా! మంట లన్నిప్రక్కలనుండియు వచ్చిచుట్టుకొనుచున్నవి. మన మీ దవాగ్నినుండి తప్పించుకొనుమార్గము కానరాకున్నది. మీరొంటిగానున్నయెడల నెట్లయినను దప్పించుకొని యుందురు. నానిమిత్తమున మీదును భాగ్యహీనులగుచున్నార. ధనబంధము వీడినట్లే కాలిసంకిలివలె నున్న భార్యబంధముకూడ వీడియుండినపక్షమున మీకీచిక్కు లేకపోవునుగదా?

హరి—ఓప్రియురాలా! అట్లనఁ బోకు. నీవు నన్ను విడువకుండఁబట్టియే నేనిప్పుడు మహాగ్నిమధ్యమున నుండియు సంతాపము పొందకున్నాను. నేను భాగ్యహీనుఁడనుగాను; ధనహీనుఁడనుగాను.

మహాపదలు నచ్చినప్పుడును విడువని బహిఃప్రాణముగుభార్య చెంత నుండఁగా లోకములో నాకంటెను భాగ్యసంపన్నుఁడెవఁడు? నీస్నేహ ధనమే కాక నీతిధనముకూడఁ గావలసినంత యున్నప్పుడు, నే నేల ధనసంపన్నుఁడను గాకపోవును? అందఱిలోను నే నే ధన్యతముఁడను.

నక్ష — కావలసినవా రందఱు నొక్కచోట నుండుటచేత మీ రందఱు ధన్యతములే. ఎవ్వరును లేక యొంటిగాఁడ నైన నే నొక్కఁడనే యిందు మందభాగ్యుఁడను. మాతండ్రియైనను బ్రతికి యున్నపక్షమున మరణకాలమునందు నందనుని విడిచిపెట్టక కొంచె మోదార్చునుగదా? ఓదైవమా! నన్నిట్లే కాకిని జేసితివా?

హరి — ఓమునికుమారా! దుఃఖపడకుము. మాప్రాణములు పోయినతరువాతగాని నీకుఁ బ్రాణాపాయము రాదు. మేమీ చిచ్చులో నుటికి వీపుమీఁద మోచుకొనిపోయి యయినను, నీప్రాణ రక్షణముఁ జేసెదము. అక్కటా! అగ్ని యంతకంతకు సమీపించు చున్నది! ఈప్రాణరక్షణ మెట్లు సంభవించును?

చ. చిటచిటవిస్ఫులింగములు చెంతల నెంతయు వింత మీఱఁగాఁ,
పెటపెటరాదము ల్పొదలఁ బెక్కులు పండు వెదుళ్లు వ్రీలఁగాఁ,
పుటపుట ధూమసంచయము భూమియు నింగియు నావరింపగాఁ,
గటగట! యన్నిప్రక్కలను గ్రమ్మెను మమ్ము డవాగ్ని యియ్యెడన్.

చంద్ర — ఓప్రాణేశ్వరా! ఇప్పుడు మన మీ మునికుమారుని ప్రాణరక్షణము చేయకపోయినయెడల మన కపకీర్తి వచ్చును. ధన మియ్యవలసివచ్చునని మన మీతని ప్రాణముల కెగు చేసితిమని లోకము తలంచినను దలఁచును. ఋషీశ్వరునిఋణము తీర్చి ధర్మము నిలుపుకొనుటకయి మీదును సర్వవిధముల నాత్మరక్షణము చేసికొన వలయును. మనుష్యుఁడు ప్రపంచమునకువచ్చునప్పుడు దానొంటిగా నే వచ్చును. ప్రపంచమునుండి పోవునప్పుడును దానొంటిగానే పోవును.

ధర్మ మొక్క టిమాత్రమే మరణానంతరమునను వెంటవచ్చును. కాబట్టి మీరు దారాదిబంధమును గోసివేసి ధర్మ రక్షణోపాయమున కనుజ్ఞ యియ్యవలెను.

హరి—ఓ ప్రాణనాయికా! నా కేమియు నపాయము తప్పించుకొనుట కుపాయము తోచకున్నది.

చంద్ర—నాకొక్క చక్కని యుపాయము తోచుచున్నది. మీ రందున కొడబడవలెను. ఈ ప్రక్క నొక్క నిలినెడుమేర మాత్రమే నిప్పుమండుచు, దీని కావలదారి కనబడుచున్నది. నే నడ్డముగాఁ బరుండి యగ్నిహోత్రున కాహారము నయ్యెడను; మీరీ యిరువురును దీసికొని నామీఁదనుండి నడిచి మార్గమునబడి ప్రాణ రక్షణము చేసికొనుఁడు. ఇన్నిప్రాణము లొక్కసారిగాఁ బోవుట కంటె నొక్క ప్రాణము పోవుట శ్రేయస్కరముకదా!

హరి—హరహరా! ఎంతపాపపుమాట యిప్పుడీ చెవులబడినది! ఈ మాటలు నా చెవులయందు సూమలకంటెను దీట్లుఁ గుగా నాటి మనస్సుకలంచి యింద్రియముల నవశము చేయుచున్నవి. క్షాత్రి దారుణవాగ్విషభాణము నాటియు నా ప్రాణములుపోకున్నవి. (అని మూర్ఛపోవుచున్నాడు.)

చంద్ర—ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! మూర్ఛతేరినతరువాత నా ప్రాణవల్లభుఁడు నా చావున కంగీకరింపఁడు. ఇంక జాగుచేయుట కవకాశములేదు. నేనీ యగ్నిహోత్రున కడ్డముగాఁ బడెదను. నీవు నాప్రాణవల్లభునిఁ బుత్రునిఁ గొని నా మీఁదనుండి నడిచి మీప్రాణములను రక్షించుకొనుఁడు. (అని అగ్నికెదురుగా నడుచుచున్నది.)

లోహి—అమ్మా! నేనుగూడ నీతోనే వచ్చెదను. నన్నుఁ దీసికొనిపోమ్ము.

చంద్ర—నాయనా! నేనిప్పు డీ యగ్నినార్చి నిన్నవలకుఁ దీసికొనిపోవుటఁకయి త్రోవ చేసెదను. నీవు నాన్నగారివద్దకుఁబొమ్ము. (అనికన్నీడు నించుచున్నది.)

నక్ష—లోహితాస్యా! మీతల్లినివిడిచి నీవిటురా.

చంద్ర—నాకుఁ దల్లిదండ్రులు చెప్పించినవిద్య సార్థక మగునట్లాశుకవిత్వముగా దండక మొకటి చెప్పి యిప్పు డిప్పావకుని మెప్పించెదను. (అని యగ్నిహోత్రుని కభిముఖురాలయి సమీపించి చేతులు జోడించి దండకము చదువుచున్నది.)

దండకము—శ్రీమన్మహావాయుమిత్రా ! పవిత్రా! లసద్దీప హోత్రా ! జగత్ప్రతాపచారిత్ర ! నేనీమహత్త్వంబు వర్ణింపఁగా నెంతదానన్ ? గృహాదృష్టివీక్షించి రక్షింపుమోహవ్యవాహా ! చలజ్వాలికాజాలజాజ్వల్యమానోన్నతక్షోజసందోహా ! లోకంబులెల్లభవన్నిస్తుల ప్రేయచేకాదె సంపూర్ణసౌఖ్యంబులంబొందు ? నీవెల్లచో స్వస్వరూపంబులం దెల్లగూఢంబుగా నుండు వత్యంతమున్ ; మానవుల్ తాము దుచ్యంబు లాభక్ష్యముల్ శాకపాకాచులున్ జిహ్వాకుం దృష్టిగాఁ జేసికొంచున్ సుఖం బొందఁగాఁ గల్గుటల్ నీప్రసాదంబునంగాదె ? శీతంబుచే బాధ పొందంగ నీవెంతయున్ బీదలన్ సాదలన్ బ్రోవవే ? రాత్రులం జీకటుల్ క్రమ్మిసర్వేశ్వరుండిచ్చియున్నట్టి నేత్రంబులన్ వ్యర్థముల్ చేయదీపాళిరూపంబున న్నేత్రసాఫల్యముంజేసి కారుణ్యముంజూపవే వ్యాధివర్గంబుఁ బుట్టించు నానావిధాశుద్ధవస్తుప్రపంచంబు భక్షించి లోకాళికానోగ్యముం గూర్పవే ? చాలఁగా నిన్ను నేస్తోత్రముల్ చేయఁగాఁ జాల; నేనీధరిత్రిస్మహాసాధ్వి నౌదేని, నాభర్త సత్యవ్రతుండేని, యోషావకా! వేగనా మొట్టయాలించి పాలింపుమా యిమ్మహిదేవపుత్రున్

పవిత్రుణ్ణా, ధరిత్రీకళత్రుణ్ణా, మదీయైకపుత్రుణ్ణా; నమస్కారముల్
నీకు వేవేలు కావెంటు; దేవా! నమస్తే నమస్తే నమస్తే నమః

నక్ష—ఓహో! ఈమెమహిమచేత దవాగ్ని యెంతలో
మఠలి పోయినది! ఓమహారాజా! మనము బ్రతికినారము. కన్నులు
విప్పి చూడుము.

హరి—(కన్నులువిచ్చి) అయ్యో! నావ్యధ యధికముచేయుట
కయి నన్నిప్పుడెవ్వరు మూర్ఛ తేర్చినారు? ఈమూర్ఛమూలము
నయినను నిమిష కాలము దుఃఖమును మఱచి యుండఁగా నింతలోనే
యిట్టిపాపమును గట్టుకోఁజెల్లునా? హా! ప్రాణనాయికా! నేనిక
నెట్లుజీవనములు నిలుపుదు నే?

చంద్ర—ఓహృదయేశ్వరా! ఈశ్వరానుగ్రహముచేత నేను
సుఖముగా నేయున్నాను. నానిమిత్తమయి మీరు చింతపొందఁ
బోకుఁడు. (అని చేరవచ్చి కౌగిలించుకొని లేవఁదీయుచున్నది.)

హరి—చల్లని నీహస్తస్పృశమువల్ల నాయుల్లసిప్పుడు చల్ల
పడినది. నీవుబ్రతికి నన్ను బ్రతికించినావు.

నక్ష—ఓమహారాజా! నిన్నొక్కనినేకాదు. మమ్మందఱిని
గూడ నిప్పడీపతివ్రతాతిలకమే బ్రతికించినది.

చంద్ర—ఇప్పుడు మాటల కెడములేదు. ఈకార్చి చ్చింకను
మనదిక్కన మండుచు నేయున్నది. ఈవంకను మనకుఁ ద్రోవ యిచ్చి
నది గనుక, మన మీ చోటుదాటి దారిలోఁబడి యావల సావ
కాశముగా మాటలాడుకొందము రండు.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

చతుర్థాంకము

రంగము—కాళికాపురవీధి.

[హరిశ్చంద్రుడును, చంద్రమతియు, లోహిత్యాసుడును;
నక్షత్రకడును, ప్రవేశించుచున్నారు.]

చంద్ర—ఓప్రాణనాథా! ఈదివ్యక్షేత్రమునకు వచ్చి యిరు
వదిదినములయినను, మనమింకను గాళికాపురమునందలి దివ్యస్థలము
లనేకములు సేవింపనేలేదు. అవి ముక్తక్షేత్రమున జూడలేదు;
కేశవస్వామిని దర్శింపలేదు; జ్ఞానవాపిని కనలేదు; కేదారశంభులింగ
దర్శనము చేయలేదు; యండివిఘ్నేశ్వరుని బొడగనలేదు; వరుణానది
యందు స్నానము చేయలేదు. వచ్చినతరువాత నాలుగయిదుదినములు
మార్గాయాసముచేత నిల్లుకడలలేకపోయినాము. నక్షత్రకుని యుప
చారములమూలమునఁ గొన్నిదినములు తీటలేదు.

హరి—ఓహృదయేశ్వరీ! మనమిప్పుడ విముక్తక్షేత్రమునకుఁ
బోవుచున్నాము. ఉన్నదివ్యస్థలముల నన్నిటిని నేటరేపటఁ బోయి
సేవించుము.

క. హరుఁ డిటఁ చారకమంత్రము
మరణింపుచు నున్నజంతు మండలిచెవులన్
బరువడి నుపదేశించును
గరుణమెయి న్నిత్యము క్తిగలిగించుటకున్.

1

ఉ. ఓలినిసప్తవాయువులు నొక్కట వీవఁగ ద్వాదశాంకులా
భీలత నెండకాయఁగను, భీకరపుష్కల ముఖ్యమేఘముల్
చాలఁగ వర్షముల్ కురియ, సప్తసముద్రము లొక్కపెట్టునన్
వేలనుమించిరాఁ, బ్రళయవేళను గాళినశింపఁ దింతయున్.

2

చంద్ర—నిస్సం దేహముగా మన మీ కాళికాపురసందర్శనముచేతనే ధన్యులమైనాము. ఇప్పుడు మేఘగర్జనమువలె నాచెవుల కేదో మోత్ర వినవచ్చుచున్నది. అది యేమయి యుండును?

హరి—అది గంగాప్రవాహఘోషము ఆవంకఁజూడుము.

ఉ. అల్లతరంగఢోలికల హంసము లూఁగెడు మెల్లఁమెల్లఁగాఁ;
దెల్లనినీరు కూలనిహతిఁ బెనుముత్యము లల్లులేచెడున్;
జల్లనిగాలి వీచెడును సౌరభముల్ వెదచల్లు చల్లనన్;
నల్లలితప్రశస్తి నదెజాహ్నవి పోల్చెడు నేత్రపర్వమై. 3

ఓప్రియురాలా! నాచెయిచాయఁ దిన్నఁగాఁ జూడుము.

ఉ. మేలిమిపైడి పూఁతలను మెచ్చులుగుల్కెడు చిత్రజంతులన్
జాలఁగ నొప్పిమిన్నలముచక్కని గోపురమందుఁ గుంపులై
చాలుగఁ బాపురంబు లవెసందడిచేయఁగ విశ్వనాథు దే
వాలయమా దెసన్ దవుల నల్లదె చూడ్కికి వేడ్కగొల్పెడున్. 4
(చూపుచున్నాఁడు.)

నక్ష—ఓరాజా! మీరు కృతార్థులయినారు.

క. వినమీ కాళీపురమున

నొనరంగా నైచుదినము లుండినఁ జాలున్

బనుఁడఘము లెల్లఁ బోనిడి

యనఘంబగు ముక్తి నొందునందుడు పెద్దల్. 5

చ. ఇరువదినాళ్లు నేటితుడ కీపురి నీవు వసించియుంట నీ

కరగతమయ్యె ముక్తి; యటుగావున నీవిఁకలక్ష బొంకినన్

బరము నిహంబునుం జెడవు; నమ్ముముకాసయినన్ లభింపదీ

పురమున నీకు; నప్పెఱుఁగ బొమ్మని బొంకుము నేను బోయెదన్. 6

హరి—ఓబ్రాహ్మణోత్తమా!

చ. తలఁపగ బోకు మీశ్వరుఁడు తా నొక చోటనె యుండునంచు, నీ
స్థలమె పవిత్రమై జనులఁ దద్దయు శుద్ధులఁజేయునంచు; నె
లైడలను నిండియుండుఁ బరమేశుఁడు; వానికి విశ్వమంతయున్
నిలువఁగ నాలయంబె యగు; నిక్కమె యాతని యాజ్ఞ యెలైడన్ 7

క. సత్యముపలుకని మనుజుఁడు

నిత్యంబుగఁ గాశి నున్న నిజముగ నఘరా

హిత్యముపొందఁడు; దెలిసి య

సత్యముపలుకుదు నె యల్పసౌఖ్యము కొఱకన్? 8

కొంచెంసేపు తాళుము, నేఁ డెట్టులయిన సూక్ష్మఁ డస్తమించులోపల
నీధన మిచ్చి ఋణవిముక్తుఁడనయ్యెదను.

నక్ష—ఓహోహో! నీచూటలు వాటముగానున్నవి.

సీ. విశ్వేశ్వరునిఁ బోయి వీక్షింతునీవేళ

నుండు నేటి కటంటి వొక్కనాఁడు

మణికర్ణికను గ్రుంకి ప్రణుతింతునీవేళ

నుండు నేటి కటంటి వొక్కనాఁడు

తల్లిభాగీరథి దర్శింతు నీవేళ

నుండు నేటి కటంటి వొక్కనాఁడు

చేరి విశాలాక్షి సేవింతునీవేళ

నుండు నేటికటంటి వొక్కనాఁడు

గీ. కాలభైరవు నీవేళఁ గాంచఁ జనుదు

నుండు నేటికటంటి వీవొక్కనాఁడు

నేఁడునేఁడని సామ్మికనీవుగడప

నెంతకాలంబు తాళుదు నింక నేను? 9

ఉ. రాజ్యసుఖంబుల స్మరగి రాజసవృత్తిని నున్ననీకు వా
ణిద్యము చేతఁ గా దలవణిక్కులరీతిని; బ్రాహ్మణాకృతిన్

బూజ్యత భిక్షుమెత్తి ధనముం గడియింపఁగలే! విఁ కెట్టలి
 రాజ్యములోనఁ దేఁగలవు ద్రవ్యము మాఋణ మెల్లదీర్పఁగన్? 10
 చ. గడవుదినంబు నేఁడె; యటకాసయినం జెయిచేర్పలేదు; నీ
 యెడమొకమోటముం గదిరి రోనిట నూరక యన్నమద్దురుం
 దుడుగని కిన్కతోడ ననునొక్కట మ్రింగును; నిన్ను నింక నే
 నడుగటుపెట్టనీను? ధనమంతయు నిక్కడఁ గ్రక్కఁగావలెన్. 11
 (అని తో)వకడ్డమువచ్చి మొలలో చేయివేసి నిలుపుచున్నాడు.)

హరి—మహాత్మా! నీవుచెప్పినట్లు బ్రాహ్మణ వృత్తిచేతను
 వైశ్యవృత్తిచేతను ధనమార్జించుట నాచేతఁగాదు. నారాజ్యము
 సర్వమును మీగురువుగారికి ధారపోసి రాజవృత్తి నీవటకే విడిచి
 యున్నాను. ధనార్జనమాన కిఁక నాకొక్క సేవకవృత్తి మాత్రమే
 కనఁబడుచున్నది. పట్టువిడిచి నాలుగడుగులు సాగనిమ్ము. ఏమహాను
 భావుని యొద్దనై నను గొలువు కుదిరి నీఋణము తీర్చివేసెదను.

నక్ష—నేనట్లుపోనియ్యను. నెలదినములనుండి నిన్ను మంచి
 మాటలతో నడుగుచుండినఁ గార్యము లేకపోయినది. నిష్ఠురవృత్తి
 చూపి నిన్నాయాస పెట్టినంగాని నీవు ధనమియ్యవు. నెలదినముల
 నుండి నీమూలమున నా స్నానసంధ్యాద్యనుష్ఠానము ముంటఁగలిసి
 పోయినవి. ఇంతకాల మోపిక పట్టినను నేను నీ కేమయిన మంచి
 వాఁడనయినా? ఆవలమాగురువుగారి యాగ్రహణమునకుఁ గూడ
 నే నేల సాత్రుఁడను గావలెను? ధన మిప్పుడు నా ముందు పెట్టి
 మఱిమాటలాడుము.

హరి—ఓమహాత్మా! నన్నేల నిర్హేతుకముగా నడిపిధిలో
 సిగ్గుపఱిచెదవు? ధనసంపాదనమునిమిత్తము నేను పడుచున్నపాట్లను
 నీవు కన్నులారఁ జూచుచునేయున్నావుగదా! ధన మివ్వరినై నను
 వేఁడుట కయినను ముందు సాగనిమ్ము.

నక్ష—కార్యములు కావలెను గాని నీ తియ్యమాటలు నాక క్కఱలేదు. ముందుగా నీయొద్దనున్న సొత్తును విక్రయించి కూడి నంత ధనము నాచేతఁ బెట్టి మిగిలినదాని నిమిత్తమయి యేసేవక వృత్తియందో ప్రవేశింపుము.

హరి—ఓనటువర్యా! కట్టుబట్టలతోలేచి వచ్చినమావద్ద నీ వెఱుఁగని సొత్తేమున్నది?

నక్ష—నీభార్యాపుత్రులు నీసొత్తుకారా? వారిని విక్రయించి వచ్చినసొమ్ము నాచేతిలోఁ బోయియును.

హరి—హరహరా! ఎంతపాపపుమాట వినుచున్నాను!

(అని తలవంచుకొని దీనత్వముతోఁ గ్రిండు చూచుచున్నాఁడు)

చంద్ర—ఓ ప్రాణేశ్వరా! మీరీప్రకారముగాఁ జింతాక్రాంతులయి ధైర్యమును విడుచుచున్నారేమి? ఈ మునికుమారుఁడు చెప్పినయుపాయము చక్కఁగా నున్నది. ధర్మము చెడిపోవునప్పుడే భర్తకు నాయపడదేని, ఆ భార్యయెందుకు? మనఃపూర్తిగా నేనే మిమ్ము వేఁడుచున్నాను గనుక మీకు భార్యావిక్రయపాతక మణుమాత్రమునురాదు. మీరాలస్యము చేయక నన్ను దాసినిగా విక్రయించి వచ్చినధనముతో మీ ఋణముతీర్చి మిమ్ముబొంకింపఁ గంకణము కట్టుకొన్న విశ్వామిత్రుని ప్రతిజ్ఞ బొంకు చేయుఁడు.

హరి—ఓ హృదయేశ్వరీ! నీమాటలు నా హృదయమునకు బాణములకంటెనుఁ దీక్షణముగా నాలుకొనుచున్నవి. ఈ మస్కహ పరుషవాక్య్యాన్ని శిఖలను నామనస్సునందుఁ జొనిపి యేల బాధ పెట్టెదవు?

క. ఒక్కట నీవాగ్వహ్నియఁ
 జిక్కక చిత్తముఁదపింపఁ జేసెడునింతే
 గ్రీక్కున దహింపఁ జేయఁగ
 నక్కటకట చేతఁగాని దయ్యెను నిదియున్.

క. ఇలలో నెందయినను దన

కులకాంతను విక్రయించుకూళయుఁ గలఁడే!

పలుకను దలఁపను గూడని

కొలయేటికిఁ గట్టెదీవు కొమ్మరొ నాకున్ ?

(అని కన్నీడు విడుచుచున్నాఁడు.)

చంద్ర—ఓ ప్రాణనాథా! దుఃఖంపఁబోకుము. విధియిప్పుడు మనకిద్దఱకును వియోగము కలుగవలయునని విధించినాఁడు. ప్రతి బంధము చెప్పక దేవర నాప్రార్థన మంగీకరింపవలయును. భార్య రక్షణము ధర్మరక్షణమునకంటె నధికమయినది కాదు. మరణానంత రము ధర్మమొక్కటియె సఖునివలె వెంటవచ్చి సుఖపెట్టునుగాని బ్రతికినన్నాళ్లును దెమ్మని తినితిని యనుభవించెడి యీ భార్యలును బంధువులును దా మొక్కఁడనువెంటరాదు. మృత్యువెప్పుడు వచ్చునో మనతోఁ జెప్పిరాదు. కాఁబట్టి భార్యపోయినను బిడ్డలుపోయినను లోక ములోనిదిమఱివేఁదిపోయినను బుద్ధిమంతుఁడు ధర్మముతప్పక శాశ్వతానందము కలుగుమార్గమును జూచుకొనవలెను. కాఁబట్టి మీరు ధర్మరక్షణార్థమయి నన్నుఁ ద్యజింపవలయును.

హరి—ఓ ప్రాణేశ్వరీ! అప్పతీర్పలేని దుఃఖాన్ని చేతనే తాప మొందుచున్న నాఁడందమును నీదుస్సహవాక్యాన్ని చేత మఱింతతపింపఁజేయుకుము. సత్యవర్ణనమొంత ధర్మవిరుద్ధమో ధర్మపత్నీ విక్రయ మును బురుషున కంత ధర్మవిరుద్ధమే. ధర్మబాహ్యమయిన నీ ప్రార్థనకు నే నెట్లాడంబడనేర్తును?

చంద్ర—ఓ ప్రాణేశ్వరా! మీఁచింతమాని నామనవిసాంతముగాఁ జిత్తగింపుఁడు. ఆపత్కాలమునందు దనదేహము నయిన విడిచి భర్తనుద్ధరించుట కులసతికి ధర్మము. అంతేకాక వివాహవిధి చేత భార్య భర్తసాత్తునుట లోకప్రసిద్ధముగదా ! ఆపన్నివారణము

నకయి యట్టిసాత్తునన్యలకు విక్రియించుటచే బాపమేమున్నది? అదిగాక నేను మనఃపూర్వకముగా నన్యలకు దాసినయి మిమ్ము ఋణవిముక్తులను జేయుటకయి యొప్పుకొనుచున్నాను. మీరు గుంకో చింపక ప్రేమానుబంధము కోసివేసి నన్ను దాసినిగా నమ్మివేసి యీ ఋణబాధను దప్పించుకొని శక్తియున్నప్పుడు నన్ను మరలమీ ధనముగాఁ జేసికొనఁడు. మీరంగీకరింపకపోయినను నాకు దాస్యము తప్పదు. పూర్వము దుర్వాసుఁడొకసారి నన్ను మూడుమాసములు దాసినిగా నుండ శపించినాఁడు.

హరి—అయ్యో? మానులెప్పుడును దయావిహీనులుగదా? నీవేమియపరాధము చేసితివని నీకతఁడట్టి ఘోరశాపమిచ్చెను?

చంద్ర—నా చిన్నతనములో నే నొకనాఁడు వాకిటనిలుచుండఁగా నొకకిరాతుఁడొక చిలుకపిల్ల నాదారిని గొనిపోవుచు నా కమ్మఁ జూపెను. ఆకీరపోతము మిక్కిలి మనోహరముగా నున్నందున నేను దానిని ముచ్చటపడి కొని ప్రతిదినమును పగడ్లును బంచదారయుఁ బెట్టి పద్యములు చెప్పుచుఁ బ్రాణతుల్యముగాఁ బెంచు కొనుచుంటిని. ఇట్లు మూడుమాసములు చెల్లిన తరువాత నొకనాఁడొకస్మికముగా దుర్వాసుఁడు మాతండ్రిని జూడవచ్చి నాచేతనున్న చిలుకను జూచి యిదియెక్కడదని యడిగెను.

హరి—ఋషు లెక్కడకుఁ బోయినను జోలిమాలినప్రశ్నలడుగుదురు. అటుతరువాత—

చంద్ర—ఒకనాఁ డొకకిరాతుఁ డీచిలుకను మాయంటి మూర్ధమునఁ గొనిపోవుచుండఁగా నాపుత్రికయైన యీచిన్నది మక్కువపడి కొని వినోదార్థముగాఁ బెంచుకొనుచున్నదని చెప్పఁగానే యతఁడు మండిపడి—అతనిరూపము తలఁచుకొన్న నాకిప్పుడు భయమగుచున్నది. (అని భయము సభినయించుచున్నది.)

హరి—ఓహో! ఈమూర్ఖముని కోపముచేత విశ్వామిత్రుని నూడ మించిపోయినాడే! ఇంతమాత్రము కోపమాపుకోలేని యాతనితపమెందుకు? అడవులలోనుండియు నాగ్రహనుణము విడువ లేని తపస్సులకంటె శాంతులయి యింట నుండు గృహస్థులే యుత్తములు.

ఉ. కానలనుంట నిష్ఫలముగాఁ జను నింద్రియనిగ్రహంబు లే దేని; మనుష్యుఁ డింట వసియించియు నింద్రియనిగ్రహంబొగిన్ దానొనరించునేని, సతతంబును సత్ఫలమొందు; శాంతుఁడౌ మానవుఁ డెందు నున్నవినుమా యదె యాశ్రమ రాజనకాఁజుమీ. అటుపయి నేమిజరిగినది ?

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) అతఁడు మండిపడి, కటము లదర, ముకువుటములు చెదర నాపంకఁ గన్నులనిప్పులొలుకఁజూచుచు మాయాశ్రమవృక్షమునుండి కిరాతుఁ డపహరించి తెచ్చిన శుక పోతమును బంజరబంధము కావించి బాధించితివి గావున నీవును దాసినై నేనాబంధ మనుభవింపుచుని ఘోరశాపమిచ్చి చివాలున లేచెను.

హరి—ఏమి యా శాపసునిమండగము! ఎఱుఁగక చిలుకను గొన్ననీది మహాపరాధ మని యెంచి నిర్దోషురాలి నూరక శపించుట దోషముగా నెంచకున్నాఁడు!

క. తెలియఁగఁజాలఁడు మనుజుఁడు

తలఁపన్ గిడులంత లైనఁ దనదోషములన్ ;

తిలకించుఁ బదులతప్పల

నలుకన్ సన్నావగింజ లంతటిపానిన్.

15

ఓహూదయేశ్వరీ! నీశాపమున కా మునీశ్వరుఁడు మాసత్ర యావధి పెట్టనే లేదా?

చంద్ర—మొదటమితిపెట్టలేదు. అప్పుడు నాజనకుఁడతని పాదములమీఁదఁబడి, ఓమునితల్లజా! బాల్యచాపలముచేత నెఱుఁగక చేసిన యీమె నేరమును తమింపవేయని బహువిధముల మనసు కరఁగఁ బ్రార్థించెను. అంతట నామునితల్లజుడు కొంతప్రసన్న హృదయుఁడయి మూడునెల, లీచిలుకకు స్వేచ్ఛావిహారభంగము గలిగించినది గనుక, ఈమెదాస్యమును మూడుమాసములే యుండునని యనుగ్రహించి కొలువువిడిచి వెడలిపోయెను.

హరి—ఈయుపకారమున కాతనికి మన మనేకాభివందనములు చేయవలసినదే. ఇది యెఱిగియే కాఁబోలును మన కులగురువులైన వశిష్ఠులవారు మనవివాహకాలమునందు నీకు దాసీయోగమున్నదని నాతో సెలవిచ్చినారు. నీమీఁదఁగల ప్రేమచేత నాకామాటలప్పుడు చెవిని నాటినవి కావు.

చంద్ర—ఈసంగతి నేను నేఁడు క్రొత్తగా దేవరవారితో విన్నవించుటకాక యీవఱకే వశిష్ఠులవారు సెలవిచ్చి యున్నార గదా? మీఱిక సందేహముమాని నన్నెవ్వరికైన విక్రయింపుఁడు. ఇంద్రవలన నమోఘుఁడయిన బ్రాహ్మణశాపహతిచేత నాకవశ్య భోక్తవ్యమయియున్న దాస్యమునుగ దీటును; మీఱుణమునుదీటును.

హరి—ఓప్రాణేశ్వరీ! పుష్పకోమలివైన నిన్నిట్లు కాఱడవు లలోఁ గష్టపెట్ట సంశయింపని కఠినచిత్తుఁ డెట్టిదాడుణకర్మమున కయినను లోఁబడును, నామూలమునఁగదా,

చ. చెలువపుహేమసాధముల స్నిగ్ధశశాంకశిలాతలంబులన్
మెలఁగెడునీవు ఘోరవనమేదినిలోపల సూదిరాశ్యలో
నడుగులు పొక్కఁ గంటక చయంబులుగ్రుచ్చుకొన నైలంగుచున్
బలుషులు నిట్టిపాల్లుపడఁబాలితి వక్కట మిక్కుటంబుగన్. 16
క. పరిచారికాశతంబులు

పరిచర్యలు చేయ నతుల వైభవలీలన్

జరియించెడు నివిపు డె

కరణిం బరిచర్య చేయఁ గల వన్యులకున్? 17

క. ప్రాణములు నిల్పఁ గలనే

యేణాక్షిరో నిన్నుఁ బాసి యేనిమిషంబున్ ?

రాణీ! నినువిడిచిన నా

ప్రాణంబులు క్షణములోనఁ బాయును బొందిన్. 18

ఉ. ఈవు సమీపమందు వసించుట నాకునిశల్ పగళ్యగున్,

బూవులతోఁట తాను వనముల్, గిరిగహ్వరముల్ గృహంబులొ,

గేవలజీర్ణపర్ణములు గెంజిగు రాకులమేలిపాన్పులొ;

హా! వనజాస్య! తాళఁగలనా నినుఁబాసి నిమేష మేనియున్? 19

నక్ష—ఓరాజా! నీకీయాఁడుదాని కున్నంతవివేకమయినను

లేదు. పెట్టిన మితిలోపల ఋణ మేలాగునైనఁ దీర్పవలెనని యీమె

సదుపాయము చెప్పచుండఁగా నీ వీమెమాటలను బెడచెవులఁబెట్టి

కల్లయేడ్చు లేడ్చుచు భార్యమీఁద మహాప్రేమ యున్నవానివలె

నటించి మాయపెగి వేయఁ జూచుచున్నావు. నక్షత్రకుని ముందట

నీ యాటలు సాగిరావు. నాకు నీకంటెను మాయ లెక్కువ తెలియును.

ఈబుడిబుడి యేడుపులుచూచి జాలిపడి విడిచిపోవుటకు నేను మఱి

యెవ్వఁడను గాను; కరుణయన్న నేమో యెఱుఁగని విశ్వామిత్ర

శిష్యుఁడను జుమా. రమ్మ. పోయినంతవట్టుకు నీభార్యనమ్మి వచ్చిన

సొమ్ము నాచేతికిమ్ము. (అని లాగుచున్నాఁడు.)

చంద్ర—ఓ ప్రాణేశ్వరా! ఈతనిచేత నీదుపులు పడక విధి

కృతమయిన నా దాసీత్వమునకు మీకును సహకారులు కండు.

హరి—(గ్రుడ్లనీడు గ్రుక్కుకొనుచు) భార్యావిక్రయము చేయు

పాతకిని కమ్మని విధి నానొసట వ్రాసియుండఁగా నేనెట్లుసహకారుఁ

డను గాకుందును? ఓ భూసురోత్తమా! నీ యభిమతమే చెల్లనిమ్ము.

(అని వెంటనడచుచున్నాడు.)

[అప్పుడు కొందరు పౌరులు ప్రవేశించుచున్నారు.]

నక్ష—ఓ పురజనులారా! ఈతఁడు తనభార్యయైన యీ సుందరి నమ్మబోవుచున్నాఁడు. మీలో నెవ్వరికై నను దాసి కావలసినయెడలఁ దగిన రొక్కమిచ్చి కొనుఁడు.

హరి—ఓహో! ఈ దాసుణవాక్యము పిడుగువలెఁ గర్ణరంధ్రములఁ దూతీయు నాకఠినహృదయమును పగిలింపఁజాలకున్నది. నాహృదయము వజ్రముతోనో యినుముతోనో చేయఁబడినది.

ప్రథమపౌరుఁడు—ఓనరో త్రమా? నీ కీ త్రిలోకసుందరి యయినభార్యను విక్రయింపవలసినంత దురవస్థ నేలపట్టినది?

ద్వితీయపౌరుఁడు—హరహఠా? ఇటువంటి కులకాంతను విక్రయింప నెంతటి బుద్ధిహీనుని కయినను మనసుకొలుపువా? ఓ పుణ్యాత్మా! నీవు నిజముగానే కులాంగరా విక్రయపుణ్యమున కొడిగట్టుకొనఁ బూనినావా?

హరి—(కన్నుల నీరువించుచు సూరకున్నాఁడు.)

నక్ష—ఓరాజా! నీవు బేరమడుగువారిప్రశ్నల కుత్తరమియ్యక కార్యము చెడఁగొట్టుచున్నావు. ఈలాగున మానము ధరించివచ్చెడు బేర మెల్లను చెడఁగొట్టుటకంటె మీ యప్పపహరించెదనని మూగతనము విడిచి స్పష్టముగానే చెప్పము. ఈ యడియాస మాని నేను మాగురువునొద్దకుఁ బోయెదను.

హరి—(గద్గదస్వరముతో) ఓ మునికుమారా! వేగిరపడఁ బోకు. లోకవిరుద్ధమైన యీవార్త చాటుటకొకపట్టున నానోటమాట రాకున్నది. కొంచెము తాళుము.

నక్ష—అప్పపహరింపఁ దలచుకొన్న నీకుఁ దాళిక యుండును గాని సొమ్ముగోలుపోయిన నేనెట్లు వేగిరపడకుండఁగలను? ఓ పౌరజనులారా! ఈతనికి మీతోమాటాడ నోరురాకున్నదట! నేను జెప్పె

దను వినుఁడు. ఈ తడు సూర్యవంశ జలధిచంద్రుఁడగు హరిశ్చంద్రుఁడు? ఇతఁడు మునికుల పవిత్రుఁడైన విశ్వామిత్రు నకుఁ దన రాజ్యమంతయు దానమిచ్చి యావఱకు యజ్ఞార్థ మిచ్చెద నన్న ధనమియ్యలేక ఋణబాధ తప్పించుకొనుటకయి యాలినమ్మ జూపుచున్నాఁడు.

ప్రథమపౌరుఁడు—శివశివా! ఈ మాటలు విన్న పాపము వచ్చును. మనము పోదము రండు. మన మెక్కడ? మహారాజు భార్యను కొను తెక్కడ?

ద్వితీయపౌరుఁడు—ఈతఁడు తన రాజ్యమంతయు విశ్వామిత్రు నకా ధారపోసినది? రాజ్యమంతయుఁ దనకు ధారపోసిన మహాదాతను మున్నిచ్చెదనన్న స్వల్పధనము నిమిత్తమయి యిటు తనముల్లె దాఁ చఁబెట్టినట్లు బాధ పెట్టుచుండుటచేత నతఁడు విశ్వామిత్రుఁడనదగిన వాఁడే! తనవంటి పాత్రుని వెదకి దానమిచ్చిన యీ సాధుచరిత్రుని చిక్కులు పెట్టెడియతఁడు విశ్వమున కమిత్రుఁడు గాక మిత్రుఁ డెట్లగును?

ప్రథమపౌరుఁడు—ఎవ్వరును లేనట్లు పరమకోపి యని పేరు పొందిన యాకౌశికుని కేల దాన మిచ్చితివి? ఇచ్చినను దగుమాత్రపు దానము చేయవలెనుగాని శక్తికి మించినదానము చేయు వచ్చునా?

ఉ. కొందఱు యాచకాధముల క్రూరముఖస్థితి కుబ్బియూపిచే

ముందట నేమొముక్తితముఁ బొందెడునకా భ్రమదాతలంచుఁ బే

రందఁగ నాబుబిడ్డల గృహంబున సంగదఁ బెట్టిదానముల్

క్రందుగఁ జేయుచుండుదురు కారెకిరాతకు లట్టివారిలకా? 20

ద్వితీయపౌరుఁడు—ఇందులో రాజుననవలసిన దేమున్నది ! మన బ్రాహ్మణోత్తములే యెంతకయినను దగినవారు. వారు సమ యము వేచి తను కపకారము చేసినవారికే యపకారము చేయు దురు. (అని పోవుచున్నారు.)

నీకు — ఓ రాజా! అమ్మవలసినవాడవు నీవు నోరెత్తకపోవుట
 చేత కొనదలచివచ్చిన వీరందఱును తొలగిపోవుచున్నాడు.
 నీమానము చూచి నీవేమో ముగ్ధుడననిభావించి మీఁదుమిక్కిలి
 వీరు మాగురువుమీఁదనే తప్పమోపి దూషించుచున్నాడు.
 పరమపవిత్రుఁడయిన యీవిశ్వామిత్రునిఁ వీరిచేత నిట్లు తిట్టించుట
 నీకుధర్మమా? నీవిప్పు డాలి వమ్ము నని తెగఁజెప్పుము. నీవసత్యవాది
 వని యెఱిగి, నాచారిని నేను బోయెదను.

హరి — ఓ ఋషికుమారా! నిఘ్నరము లాడకు. నేనిదిగో
 చంద్రమతిని విక్రియించుచున్నాను. (పురజనుల నుద్దేశించి)

గీ. పౌరులార! సుస్థిరమహోవాకులార!

మునిఋణముదీర్ప నాభార్యఁ పుణ్యధుర్య

దాసిఁగా విక్రయించెద దయ దలిర్ప

వేగఁ గొనరయ్య నేఁ గోరువీ త్తమిచ్చి.

21

నీ. కలలోననైన నవ్వలకైన నిసుమంత

బొంకి యెఱుంగని పుణ్యశీల

తప్పఁ జేసిననైన నఁ దన్ను దూఱిననైన నఁ

గోపించి యెఱుంగనిగుణధురీణ

పెఱలను దనవారి వేఱుగాఁ జూడక

నారయనట్టిసదయహృదయ

కానిమాటలు తన్నఁగలుపాత్ము లాడినఁ

గలహింపనొల్లని గరితమిన్న

గీ. పరులసొమ్ము తృణంబుగ భావమందుఁ

దలఁచి యెప్పుడు వర్తించుధన్యచరిత

చంద్రమతి నాదుభార్య నీసాధ్వీ మణిని

విక్రయించెదఁ గొనరయ్య విబుధులార!

22

[అప్పుడు వికృత వేషముతో కాలకౌశికుడు ప్రవేశించుచున్నాడు.]

నక్ష—ఓరాజేంద్రా! నీవందటికిని విసబడునట్లు బిగ్గరగాఁ జాటకున్నావు. అందుచేతఁ బాదు లిటురాక దూరదూరముల బోవుచున్నాడు. ధాన్యపుమూటలును జింపిబట్టలును బంచాంగపుఁగట్టలును ధరించి యొక బీదబ్రాహ్మణుఁడుమాత్ర మీవంక వచ్చుచున్నాడు.

కాల—(ప్రవేశించి) అయ్యా? మీరు గుంపుకూడి యేమి చేయుచున్నాడు?

నక్ష—ఈసుందరిని దాసిసిగా విక్రయించుచున్నాము.

కాల—ఓకాంతా! నీ వేమిపనులు చేసెదవు?

చంద్ర—రెండుపనులు తక్కఁ దక్కిన పనులన్నియు నేను జేసెదను.

కాల—ఆరెండుపనులు నేవి? నీవు భోజనము చేసెదవుగదా?

చంద్ర—నేను బోచిచ్చిష్టభోజనము చేయను.

కాల—అట్లయినఁ గొనువారి కండువలన లాభ మేదియు లేదు. ఇక నీవుచేయని రెండవపని యేది?

చంద్ర—పరపురుష—(అని చెప్పటకు సిగ్గుపడుచున్నది.)

కాల—నీవు చెప్పనక్కఱలేదు. నాకది బోధపడినది.

మంచిది యిప్పుడు నీభర్త యొక్కడ నున్నాడు?

హరి—ఇదిగో జీవచ్ఛవము నయి యొక్కడనే నిలుచున్నాను

కాల—నీవెవఁడవు?

హరి—నేనవార్యశౌర్యధుర్యుఁడయిన త్రిశంకుని తనూజుఁడను; సూర్యవంశ—

కాల—నీవు చెప్పనక్కఱలేదు. నీవృత్తాంతము నేనీవఱకే యెఱుఁగుదును. సామ్రాజ్య మంతయు గాధిపుత్రుఁ డయినవిశ్వా

మిత్రునకు ధారపోసి యాతని కంతకుమున్ను యజ్ఞార్థ మిచ్చెడ
నన్నవిత్ర మియ్యలేక చిక్కులు పడుచున్న హరిశ్చంద్రుడవా నీవు?
హరి—అవును. ఆ విత్రమునిమిత్రమే యిప్పు డీయిల్లాలిని
విక్రయింపబోవుచున్నాను.

కాల—సరిసరి! సర్వమును దెలిసినది. ఇంతేకదా? ఆఱుణ
శాధ తప్పించుకొనుటకయి నేను నీ కిప్పు డొక్కయాలోచన చెప్పె
దను వినుము. సుందరీమతల్లియయిన యీయిల్లాలిని పరుల కమ్మ
నేల? నిష్కారణముగా నిందపాలు కానేల? నీవియ్యవలసినయర్థ
మీబ్రహ్మచారిచేతి కిచ్చితినని యొక్కబొంకుబొంకుము. స్త్రీల
విషయమయి బొంకుట దోషము కాదుకనుక నీకు నేను సాక్షిగా
నుండెదను. ఇప్పుడీతనిచేతిలోనుండి తప్పించుకొని పోగలిగినయెడల,
నీకసత్యమావల బాణమయినాటుకొనదు. నాబుద్ధి విని యీయొక్క
యసత్యము పలుకుము. అసత్యభయము నీమనస్సును బాధించెడు
పక్షమున, నాకల్పదక్షిణ యిచ్చితివా పాపపరిహారార్థముగాఁ దగిన
ప్రాయశ్చిత్తము చేయించి నీయసత్యదోషము తొలగించెదను.

హరి—అసత్య మొక్కటియే యయినను నరుని నరక
గామిని జేయకమానదు.

గీ. చిన్నసూది బెజ్జంబంతచిల్లి యున్నఁ
గడవెఁడుజలంబుఁ గ్రమముగాఁ గాఱునట్లై
పాపమున కింత యెద సందు వదలునెడల
సర్వపుణ్యముల్ క్రమముగా సమసిపోవు. 23

కాఁబట్టి బుద్ధిమంతుఁ డెన్నఁడును బాపహేతువయిన
యసత్యమునకుఁ దనహృదయము నందఃపమాత్రమును చోటియ్యఁ
గూడదా. వేయిప్రాయశ్చిత్తములు చేసికొన్నను, అసత్యదోషము
పోదు.

కాల—నీవు వట్టిబుద్ధిహీనుడవు. ఋణవిముక్తుడవగుటకు దగినసదుపాయమును నేనుపడేశించుచున్నను గ్రహింపజాలకున్నావు. లోకములో నసత్యములాడి బాగుపడి సంపదలతోఁ గులఁదూకునున్నవారిని నీవు చూచుచుండలేవా? ఈలోకములో గల్ల లాడుటవలన శౌరవహాని యెంతమాత్రమును రాదు.

హరి—ఓవిప్రోత్తమా! నీయభిప్రాయముతో నే నేకీభవింపజాలను. నీతిమార్గపనడుచువా రొకవేళ దైవవశమునఁ గష్టముల పాలయి యడఁగినను వారికిశౌరవమేవచ్చును; నీతిమాలినవా రొకానొకప్పుడు సుఖ మనుభవింతుచున్నను వారికి గొప్పతనము రాదు. తాత్కాలికసుఖ మొకసుఖము కాదు. మన మెప్పుడును ధనము పోయినప్పుడును ముసలితనము వచ్చినప్పుడునుకూడ లోపల నంత రాత్మ పోకులేక సుఖపడునట్లుగా నడుచుకోవలెను. ఆసుఖము నీతి మార్గముచేతఁ దప్ప మఱి దేవిచేతను లభింపదు. నీవు చెప్పినశౌరవ మయినను సత్యవేషమును వేసికొని వచ్చినప్పుడే యసత్యమునకుఁ గొంతకాలము కలుగును గాని నిజస్వరూపముతో వచ్చినప్పు డెప్పుడును గలుగదు.

గీ. ధాత్రిలో శౌరవము పొందఁ దలఁచునేవి;
 ధర్మవేషంబె వేయు నధర్మ మెపుడు;
 స్వస్వరూప మొక్కించుక బయలఁబడిన;
 నడుచు నాశౌరవం బెల్ల నాటితోనె. 2.

ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! నాకిప్పుడు నీతో వాదమున కవకాశములేదు. ఇక బహుభాషలుమాని నీకుఁ గావలసెనా నేను గోరినవిత్తమిచ్చి యీసాధ్యని బానిసనునాఁ గొనుము. అక్కఱ లేనియెడల మాపని చెడఁగొట్టక నీదారిని నీవు పొమ్ము.

కాల— నీబాగుకొఱకే నేనిప్పుడు నీకుహితము చెప్పితిని గాని నామేయకొఱకుఁగాదు. నీభార్యను విక్రియించుటకు నీకే చింత

లేకపోయినపక్షమున. మాకుమాత్రమేమిటికి? ఈమె యోగ్యురాలని చెప్పుచున్నావు గనుక నీవీమె కెంతధనము కావలెనందువో కోరుము. ఇప్పుడ నే నారొక్క మిచ్చి కొనెదను.

హరి—ఏనుఁగుమీఁదనెక్కి నిలుచుండి రత్న మెగమీటి నంతయెత్తుధనమిచ్చినజాలును. దానితో నాకిప్పుడు ఋణవిమోచన మగును. నేను మరల నీధనమును నీకు పడ్డితో నిచ్చివేసినప్పుడు మరల నాభార్యను దాస్యమునుండి విముక్తురాలినిగాఁ జేయవలెనుజుమా.

కాల—అందుకు నేనొప్పుకొన్నాను. ఆయెనుటిదే మాయిల్లు నాతోవచ్చినయెడల విత్త మీభూసురోత్తమున కిచ్చెదను.

హరి—నక్షత్రకా! నీ వాధన మప్పగించుకొమ్ము.

నక్ష—ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! ఇఁక నీవు నీబానిసయైన యీ చంద్రమతిని నీవెంటఁ గొనిపోవచ్చును.

కాల—హరిశ్చంద్రా! కొనిపోవచ్చునా?

హరి—(డగ్గుతి కతో) కొనిపోవచ్చును. (అని కన్నులనీరు పెట్టుకొనుచున్నాఁడు)

చంద్ర—(కన్నుల నీరు నించుచు) ఓప్రాణేశ్వరా! నానిమిత్తమయి మీరడలఁ బోకుఁడు. నాశరీరము దూరముగా నున్నను, నాహృదయ మెప్పుడును మీయొద్దనే యుండును.

హరి—నాబహిఃప్రాణమా! నిన్నుఁబాసి నేనెట్లు తాళఁగలను? జీవములనుబాసి బొంది యెప్పుడైనఁ దల యెత్తఁగలుగునా! ఇఁక నాకెక్కడిబ్రతుకు? ఎక్కడిసుఖము?

గీ. అఖిలసామ్రాజ్యసంపద లనుభవించి

వైభవసమగ్రుఁ డగుసార్యభామునకును

దేవివై యుండి యొక్కని కీవు నేఁడు

దాసివైతివె కటకటా దైవగతిని.

(అని యేడ్చుచున్నాఁడు.)

కాల—ఓరాజేంద్రా! నేను గ్రోత్తగా దాసిని గొన్నపు డమంగళకరముగా నీవేల యేడ్చెదవు? ఈలోకము మాన నీహృద యము పదిలపఱచుకొమ్ము. నీలోపలనున్న పంచేంద్రియములలో నొక్కదానిని జయింప లేనివాఁడవు లోకముల నెట్లుజయింపఁగలిగితివి?

హరి—అనుభవించు వారు తాము కావప్పుడు పయినుండి పరుల కెన్నినీతులనైనను బోధింపనచ్చును గాని తమకే యాపదలు వచ్చినప్పు డెంతటిపండితులును భేదము నొందకుండజాలరు. ఎంతటి వేదాంతియైనను దేలుకుట్టినప్పు డేడువకుండునా?

కాల—అట్లయినపక్షమునఁ బైత్యపునీరు కఱిపోవునట్లుగా నీవు కావలసినంతనే పేడువుము. మాదాసిని దీసికొని మాయింటికి నేనుబోయెదను. ఓచంద్రియతీ! ఈమూటలను మోచుకొని నావెంట మాయింటికి రమ్ము ఏమి? కదలవేమి? (అని మూలలు మీఁద వేయుచున్నాఁడు)

చంద్ర—క్షణము తాళుము. నాభర్తముఖ మిఁకొక్కసారి కన్నులారఁ జూడనిమ్ము.

కాల—నీభర్త దెప్పుడును జూచెడుప్రాతముఖమే. నడువు నడువు. (అని గెంటుచున్నాఁడు.)

లోహి—ఓబిచ్చపుబ్రాహ్మణుఁడా! బలవంతముగా మాయమ్మ నక్కడను, దీసికొనిపోవుచున్నావు?

చంద్ర—ఓలోహితాస్యా! నీవు మీరాన్నగారియొద్దకుఁ బొమ్ము. నీఋణానుబంధము నాకు నేటితోఁ దీతినది. (అని కన్నుల నీరువిడుచుచున్నది)

హరి—ఓలోహితాస్యా! ఆలిని విడిచిన పాపాత్ముఁడను నా యొద్ద కేలవచ్చెదవు? నీతల్లివెంటనే పొమ్ము.

కాల—ఓబాలకా! నీతల్లివెంటనే రమ్ము. నీవును నేను కొన్నవిలువలోనివాఁడవే.

హరి—ఇది యెమిన్యాయము! నాభార్యను నీకమ్మజూపి నప్పుడు నే నీబాలకునిఁ జెప్పలేదే. వేఱుగ వెలయిచ్చి వీనినిగూడఁ గొని తల్లిబిడ్డల నేకము చేయుము.

కాల—నీ వీనుందరిని నాకమ్మినప్పు డీబాలుఁడు జట్టిలోని వాఁడు కాఁడని నాతోఁ జెప్పలేదు. ఆవును గొన్నప్పుడు లేగ దాని తో రాదా? అట్లేయీ బాలుడును దల్లిని గొన్న నాసోతై యగును.

నక్ష—ఈవిషయముయి మీరిరువురును బరస్పరవివాదమేల పడియెదరు? మాగురుప్రసాదముచేత నేను ధర్మశాస్త్రము లనేకము లెఱిగినవాఁడను. నన్ను మధ్యస్థునిగాఁ గోరుకొన్నయెడల మీలో నెవ్వరికి నన్యాయము కలుగకుండ యధావిధిగాఁ దగవు తీర్చెదను.

హరి—నీవు నీయిష్టము వచ్చినట్లు న్యాయము తీర్చుము.

కాల—నేనును నీమధ్యవర్తిత్వమున కొప్పుకొని పుణ్యమును పాపమును నీమీఁదనే వేసెదను.

నక్ష—అట్లయినపక్షమున నామఁ దోచినన్యాయమును జెప్పె దను వినుఁడు.

హరి—సావధానుల మయి యున్నాము చెప్పుము.

నక్ష—ఏధర్మశాస్త్రప్రకారముగా నే నిప్పుడీతగవు తీర్చ వలెనో సందిగ్ధముగా నున్నది. సందిగ్ధమైన ధర్మశాస్త్రములను మాని నే నిప్పు డభ్యసించుచున్న వ్యాకరణశాస్త్రప్రకారముగా వ్యవహారము తీర్చెదను. వినుఁడు. ఈమె తల్లి! ఇతఁడుపిల్లఁడు. తల్లిలోను పిల్లలోను కారద్వయమున్న సంబంధముచేతఁ తల్లియుఁ బిల్లఁడు నొక్కటే తండ్రిపిల్లల కట్టిసంబంధము లేకపోవుటచే నిద్దఱును వేఱు. కాఁబట్టి తల్లిని గొన్న సంబంధముచేతఁ బిల్ల వాఁడును గాలకౌశికుని సోతైయయినాఁడు. ఓరాజా! ధర్మాధికారి నైన నాతీర్పు

నకు బద్ధుడ వయి మాటుమాటాడక లోహితాస్య నీతని కిచ్చి వేయుము.

హరి—అయ్యా! వ్యవహారనిర్ణయమునకు ధర్మశాస్త్రములు ప్రమాణముకాని శబ్దశాస్త్రము కాదు.

నకు—నేను జెప్పినదే ధర్మశాస్త్రము ఋషులవాక్యములే ధర్మశాస్త్రములు. నేనును ఋషికుమారుడనే కాబట్టి జెప్పినది పిల్లధర్మశాస్త్రము. ఈపిల్లధర్మశాస్త్రమునుబట్టి యీపిల్లవానిని నీతని గొనిపోనిమ్ము.

కాల—ఓమునికమారా! నీవు ధర్మశాస్త్రపారంగతుడవు. నాపాలిధర్మదేవతవలె వచ్చి న్యాయము చెప్పిరావు. నేను నీమేలు మఱచిపోను. (అని కౌగిలించుకొనుచున్నాడు)

హరి—లోహితాస్యా! నీవు నీతల్లివెంట నీబ్రాహ్మణునితోఁ బొమ్ము.

కాల—ఓచంద్రమతీ! నాకు శివపూజాసమయ మయినది. వేగిరము నడువుము.

చంద్ర—నాప్రాణనాథుని సెల వడిగి రానిండు. ఓప్రాణేశ్వరా! (అని పాదములమీఁదఁ బడుచున్నది)

హరి—ఓప్రాణేశ్వరీ! అమ్ము, విశ్వనాథుఁడు శీఘ్రముగా నీ దాస్యమును దొలగించి నీకు సుఖ మిచ్చుచుగాక! (అని కన్నీరు నించుచున్నాడు)

చంద్ర—(లేచి) ఓప్రాణేశా! విధి పాపాత్ముడయి యిప్పుడు నాకు నీపాదసేవకూడ లేకుండఁ జేయుచున్నాఁడు. కటకటా! సిన్నె ట్లెడఁగాయ నేర్తును?

కాల—నాకావలఁ బ్రొద్దేక్కఱున్నది. నీచదువు చాలించి నడువుము.

చంద్ర—ఇదిగో! వచ్చుచున్నాను. ఇంకొక్క నిమిషము
తాళుము—ఓప్రాణేశ్వరా! నీవు నానిమిత్తమయి లేశమును జింతిల్లఁ
బోకుము. మమ్ము మఱచిపోమ్ము; సత్యమునుమాత్రము మఱవకుము.

కాల—ఓవంచకురాలా! నీవేవేళకును గదలి రాకున్నావు!
మాటలనందడితో నన్నేమఱిచి పారిపోవఁ జూచుచున్నావాయేమి!
నేను నీచూయలకు మోసపోవువాడను గాను. పద పద. (అని
లాగుచున్నాడు)

చంద్ర—ప్రాణేశ్వరా! పోయి వచ్చెదను. (అనిరెండడుగులు
నడిచి వెనుక తిరిగి చూచి) నాకు నకువఁ గాళ్ళురాకున్నవి; హృద
యము కొట్టుకొను చున్నది. (అని తిరిగితిరిగి చూచుచు లోహితా
స్యునితో మెల్లగ నడుచుచున్నది)

కాల—ఓదాసీ! నీ పెండ్లివడక లింకఁ గట్టిపెట్టి వేగిరము
నడువుము. (అని నడుచుచున్నాడు)

నక్ష—ఓరాజా! బ్రాహ్మణుఁడుపోవుచున్నాడు. సొమ్ము తెచ్చు
కోవలెను. నీవు మొగము వ్రేలవేసికొని నిలువఁబడక నాముందు
నడువుము.

హరి—(కన్నీరు నింపుచు) నాపాలిఁటి భాగ్యదేవతా! నా
సామ్రాజ్యలక్ష్మీ!

నక్ష—ఏమి నామాట వినిపించుకో వేమి! బ్రాహ్మణుఁడు
దాటిపోకుండ శీఘ్రముగా ముందు నడువుము.

హరి—నీతోడ నే నేల రావలెను? నీవు పోయి నీధనము
తెచ్చుకొమ్ము.

నక్ష—ఇప్పుడు నీ వొప్పగించునది నాబత్తెపుసొమ్ము. నిన్ను
విడిచిపెట్టెనుపక్షమున నిక నాగురువుగారిఋణ మెవ్వరు తీర్చెదరు?
నాముందర నీవంచనలుమాని శీఘ్రముగా నడువుము.

హరి—ఇది యేమి యశ్శాయము ? రెండుసువర్ణములిత్తుకు
మూడుసువర్ణములిత్తుకు గాని యింతసొమ్మెవ్వరైన బత్తెమిత్తురా?
పరులువిన్న నవ్వుదురు. ఈమాటలు మఱి యెక్కడను బలుకక
యీసొమ్ము నీగురువు ఋణముక్రిందఁ గైకొమ్ము.

నక్ష—ఓరాజా! నీవు మాటలచేత నన్ను బెదరించి మోస
వుచ్చఁ జూచుచున్నావు, నీమాటలకుజడిసి చేతఁబడినసొమ్ము విడుచు
టకు నేనంత తెలివిమూలినవాఁడనుగాను, అల్పసంతుష్టుఁడనుమంచివాఁ
డనుగనుక నేనీయల్పధనమునకొప్పుకున్నాను. ఎండవానలకు సహించి
వేళపట్టున నన్నము గానక నీవెంట ననములు దూఱి పర్వతము
లెక్కి, నదులుదాఱి, జపతపస్సాధ్యాయములుకట్టిపెట్టి పాడు
గుళ్ళలోను జెట్లనీడను శయనించి, పడరానిపాల్లుపడియు నిన్నాయాస
పెట్టక యూరకున్నాను. నీవు నామంచితనము లేశమయినను గని
పెట్టలేకపోయినావు. “అసంతుష్టాద్విజానష్టా” (డన్న నీతినిబట్టి
దొరికినదానితోనే తృప్తిపొందెడు నన్ను రవ్వచేయక విశ్వామిత్రుని
యప్పుకూడా నెట్లయిన నేడే చెల్లింపుము.

హరి—నీవు గురువుకార్యార్థమయి కష్టపడితివి గాని నా
నిమిత్తముకాదు. పర దేశులకుఁ బాడుగుళ్ళును జెట్లనీడలును గాక
పట్టెమంచములును బట్టుపరువులు దొరకునా? నామాట విని—

నక్ష—నీ విక వేయి చెప్పినను నేను నీమాట వినను. నా
ప్రాణములైనను విడిచెదనుగాని చేతఁ జిక్కిన యీధనమును
మాత్రము నేను విడువను. నాతల నఱికి బ్రహ్మహత్యాపుణ్యము
కట్టుకొని మఱి యీధనమును గైకొమ్ము. ఓకాలకౌశికా! నీవు
వచ్చి యీయాపత్సమయమున నడ్డుపడి నాప్రాణము నిలుపవలెను.

కాల—(వెనుకకువచ్చి) ఓమునికుమారా! నీ కేమి ప్రాణాం
తము వచ్చినది?

నక్ష—ఈరాజునిన్నన్యాయము చేయదలచినట్లే నాబత్తెము నియ్యక నాకన్యాయము చేయఁ జూచుచున్నాఁడు. ఇందులో నీవు నాకు సహాయుఁడవై నీవిచ్చెడుసొమ్ము ముందుగా నాబత్తెముక్రింద నిప్పింపవలయును. నేను మాగురువునిమిత్తము శ్రమపడితిని గాని తననిమిత్తమయి కాదట!

కాల—ఓరాజా! న్యాయము తప్పనివాఁడవని పేరుపొందిన నీకిప్పు డీదుర్బుద్ధియేలవుట్టినది? నిన్నాశ్రయించిన యీదారిద్ర్య దేవత యిప్పుడు నిన్నవివేకిని జేయుచున్నదాయేమి? ఇక దగవు మాలినపట్టుపట్టక యీవిత్త మీతని బత్తెమునకు విడిచిపెట్టుము. అడవులలోఁ బ్రయాసపడి యింతకాలము నీవెంటఁ దిరుగుట కీతఁడు నీబంటు కాఁడు.

హరి—(తనలో) ఇప్పుడు వీరిద్దఱు నేకమయి యన్యాయ మున కొడిగట్టుచున్నారు. వీరిలో నొక్కరును ధర్మపాశములకు బద్ధులగువాడుకాదు. వృధావాగ్వాదము మాని పుణ్యమును బాప మును వీరిమీఁదనే పెట్టెదను. (ప్ర)కాశముగా) ఓప్రబుద్ధులారా! మీరిరువురును బ్రాహ్మణోత్తములు. దైవముఖముచూచి మీకు న్యాయమని తోఁచినట్లు విధింపుఁడు. మీ యాజ్ఞకు నేను బద్ధుడ నయ్యెదను.

కాల—ఈప్రకారముగా న్యాయమునకు రమ్ము. ఈవిత్త మీతని బత్తెమునకు వదలివేసి యీతని గురుఋణమును నీవు మరలఁ దీర్పవలసినదే.

నక్ష—ఓహో! ఏమి యీన్యాయము! భూలోకములో ధర్మ దేవతయే యీబ్రాహ్మణరూపమున నవతరించినది! ఓహరిశ్చంద్రా! నీవింకను మాగురుఋణము తీర్పవలసియేయున్నది. ఆవిత్త మేలాగున సమర్పించెదవో చెప్పు.

హరి—ఓ వటు శిఖామణి! నావద్ద నీవెఱుఁగనివిత్త మేమున్నది? దీనిని నీయధీనముచేసికొని నీమనస్సువచ్చినవారికి విక్రియించుకొమ్ము.

నక్ష—మంచిది నావెంట రమ్ము, నేను గోరువిత్తమిచ్చి నిన్ను డెవ్వఁగులీను డెవ్వఁడును గొనకపోయిన నేనేమిచేయుదును?

హరి—అగ్రవర్ణములవలన నీధనము రాకపోయినయెడల, నీవప్పుడు నన్ను గడజాతి మాలవానికయిన విక్రియించి నీసొమ్ము రాఁబట్టుకోవచ్చును. నేను చండాలుని కొలువైనను సంతోష పూర్వకముగానే చేసెదను.

నక్ష—ఓసత్యహరిశ్చంద్రా! నీ వన్నమాట తిరుగఁ గూడదు. నావెంట రమ్ము. (అని చేతికి త్రాడుగట్టి వెంటఁ గొని పోవుచున్నాఁడు)

హరి—ఓభూసురోత్తమా! నన్నెక్కడకుఁ గొనిపోయెదవు? ఇక్కడనే విక్రియించు.

నక్ష:—

సీ. ఆడినమాట దానణుమాత్రమును దాట

నట్టిధర్మాత్ముఁ డీయలఘుగుణుఁడు

పృథ్వీతలం బెల్లఁ దృణోల్పముగ దాన

మిచ్చిననెఱదాత యీనృపుండు

బాహులబలిమిసప్తద్వీపములు గెల్చి

యేలినశూరుఁ డీయింద్రనిభుడు

నడిరేయి బేతాళు నడవిలో నెక్కటిఁ

దునిమినవీరుఁ డీఘనభుజుండు

గీ. త్మాసురేంద్రులార! మహీంద్రచంద్రులార !

వైశ్యవజులార! చగణజప్రవరులార!

విక్రియించెద నేఁ గోరువిత्तమిచ్చి

వీనిఁ గొనరయ్య మీరలు వేగవచ్చి.

26

నేనెంతపిలిచినను బాగు లెవ్వరును రాకున్నారు. బడ
పడ. మాలఖండకుఁ గొనిపోయి పంచమునకే నిన్ను విక్రియించె
దను. (అని లాగుచున్నాఁడు)

హరి—అర్థప్రాణములు నీయధీనము చేసిన నన్ను నీచిత్తము
వచ్చినట్లు చేయుము. (ఇద్దఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

చంద్ర—(తనలో) అయ్యో! నాప్రాణనాథుఁడు చాటిపోవు
చున్నాఁడు. అతనిని జూచెడు భాగ్య మీ కన్నులకేకకలుగునోలేదో.

కాల—ఓకాంతా! అప్పుడు మాయింటికి వచ్చినాము. నా
భార్యమిక్కిలి చొడ్డయిల్లాలి. ఆమెయెడల నీవు భయభక్తులు కలిగి
నమ్రతతో నడుచుకోవలెను. ఒకనొకప్పు డామె నామీఁద గోప
పడి నన్నుఁ గొట్టినను దిట్టిననుగూడ నేనుసహితము మాఱు
మాటాడక యొచ్చుకొని పులినిజూచిన మేకపిల్లవలె నొదిగియుం
దును. తలుపుతీయు మని నాభార్యను బిలిచెదను. ఆమె కోపముఖము
చూచి నీవు భయపడఁబోకు. ఆమెరూప మెట్టిదయినను హృద
యము మిక్కిలి చల్లనిది—ఓసీ! తలుపు తలుపు తలుపు తీయుము.

[అప్పుడు తలుపు తీసికొని కలహకంటకి ప్రవేశించుచున్నది]

చంద్ర—(తనలో) ఓహో! పిల్లికన్నులును జింపితలయును
గండుముఖమును గలిగి వికృతరూపముతో నీమె పెనుభూతమువలె
నున్నదే! హృదైవమా! నేనెటువంటి రాక్షసికి నేవచేయవలసి వచ్చి
నది! ఈమె హృదయముకూడ రూపమువలె నుండకపోయినయెడల
నేను గొంత ధన్యురాల నయ్యెదను.

కల—(నిమిషము తేటిపాఱఁజూచి) ఓచండాలుఁడా! పట్ట
పగలు నిర్భయముగా నీవీజవ్వనిని నాయింటికేల తెచ్చినావురా?

నిమిషమడచిపడకుండ నిలువుము. నీకండ్రొవ్వరిగించెదను. (అని క్రింద నుమియు చున్నది)

కాల—ఓప్రాణేశ్వరీ! కొంతశాంతత వహించి నామాట శాంతముగా వినుము. నే నీమద్దరాలిని.

కల—ఓరి పాపాత్ముడా! నీమాటకూడవినవలెనుగా? చచ్చి నట్టు పడియుండక నీ పింకను నామాటకు మాఱుమాట చెప్ప చున్నావు? నన్నెవలెనుగాఁ జూచుచున్నావు? నాలుగుదినములనుండి దెబ్బలు లేకపోయినంతమాత్రముచేతనే నేను నీపాలిటి యకాల మృత్యుదేవత నన్నమాట మఱచిపోయినావా? కానిమ్ము. నే నిప్పుడ నీకు బుద్ధివచ్చునట్లు చేసెదను. (అని యగనిమీఁద పడు చున్నది)

చంద్ర—(తనలో) అయ్యో! ఈదంపతు లిప్పుడు ఘోర యుద్ధమునకు డీకొనుచున్నారు. ఈమె కోపావేశముచేతఁ దా నబల యగుట మఱచి పురుషునిమీఁదికే కయ్యమునకుఁ గాలు ద్రవ్య చున్నది. నేను వారింపఁ బ్రయత్నింతునా?

కాల—ఓప్రాణేశ్వరీ! నీకు మ్రొక్కెదను. నానేరము మన్నించి నేటికి నీదాసుని నన్ను విడువుము.

కల—నీవీప్రకారముగాఁ జేసిననేర మొప్పుకొన్నతరువాతఁ గూడ నిన్ను విడిచెద ననుకొన్నావా? నేను గలహకంటకిని గాని మఱి యెవ్వలెనుగాను. బిచ్చపు బ్రాహ్మణుడవు నీవెంత? నాపేరు చెప్పిన, ఈవీధినుండు పురుషులందఱును జడిసెదరు.

(అని జుట్టుపట్టుకొనివంచి గుద్దుచున్నది.)

కాల—ఓపుణ్యాత్మరాలా! ఇక నే నెప్పుడును నీమాట కెదురాడను. నేను నాతల్లి కేక పుత్రుడను. నాయందు దయ లేక పోయినను వృద్ధురా లయిన నాజననినైనను గరుణించి నాకుఁ

బ్రాణదానమును చేసి ముసలిదానికిఁ బుత్రభిక్ష పెట్టుము. పిడుగుల వలెఁ బడుచున్న నీముష్టిఘాతములకు నేను దాళలేను (అని గడ్డము పట్టుకొను చున్నాఁడు.)

కల—ఓరీ నీచేతులు కాలిపోను! నాచాడలు నొక్కచున్నా వేమిరా? (అని రెండుచేతులతోను ముఖము బదుకుచున్నది)

చంద్ర—అమ్మా! నామాటలు విని కోపము శాంతించు కొమ్ము. (తనలో) ఈ సంకుల నమరములో నామాటలే యీమె చెవిసోకకున్నవి. మే మాకొండమీఁద మొన్నఁ జూచిన పంచ ధారలవలెనే గోళ్లు తగిలి యీయన ముఖమునుండి యముడు నెత్తుడు తేదలు పాలు కున్నవి. ఏమిచేయుదును? నా దేహము కంప మెత్తు చున్నది.

కాల—(తనలో) నాముఖ మంతయు మండుచున్నది. ఈమె నఖములు వజ్రసఖము లయి కామ దేవుని పంచాయుధములొయన నా కాయము గాయములు చేయుచున్నవి. కొంచెమునేవు వానివాడిమి వ్యర్థపఱిచెదను. (అని రెండుచేతులును గట్టిగా పట్టుకొనుచున్నాడు)

కల—(గిల్లుటకుఁ జేతఁగాక నిప్పతోక్కిన కోతివలె గం తులు వేయుచు పెద్దపెట్టున నేచ్చుచు) ఓరీ పరమచండాలుఁడా! నీ చేతులు పడిపోను! ఓరిపాపీ! నీబలము మండిపోను! తాటిచెట్టులాగున నాఁడుదానిమీఁదఁ బడి యేడిపించెద వేమిరా? (అని మఱింత యెడ్చు చున్నది)

చంద్ర—(సమీపమునకుఁ బోయి) అయ్యా! నా ప్రార్థన విని యీమెచేతులు విడువుము.—అమ్మా! మగనితోఁ గలహించుట పతివ్రతలకు ధర్మముగాదు. ఒకవేళఁ బురుషులయందు దోష మున్నను మనము సహించుకొనిరావలెను. పూర్వమునూయుయు లోపముద్రయుఁ బతిభక్తిచేతనే కాదా నిరుపమానమైనమహిమ

బొంది. సుందరులలో నెల్లను బేరుపోందిరి? భార్యాభర్తలు పరులు నవ్వునట్లుగాఁ గలహాము లాడక యెప్పుడును క్షీరోదక న్యాయమునఁ గలసి మెలసియుండవలెను.

కాల—ఓచంద్రమతీ! నీవుపదేశించిన నీతి సర్వజనాదరణీయముగా నున్నది. నే నిప్పుడు చేతులు విడిచిపెట్టెదను. నీవెప్పుడును మాయొంటనుండి విడుదలయి గొట్టవలదని ననా యీమె కుపదేశించుచుండుము. (అని చేతులు వదలుచున్నాడు.)

కల—ఈమిటారి నిప్పుడు మనయింటికిఁ దెచ్చుటయే కాక నదా యీమెను మనయింట నుంచుటకుఁ గూడ దలచుకొన్నావురా:- ఓసిక్కుత్పితలారా! నీమాటలకు నాకు సంతోషముగుచున్నది. ఈపతి వ్రతాధర్మములు నాకు నీకంటెను బదిరెట్లెక్కువ తెలియును. నీ నీతులింతటితోఁ జాలింపుము. నాకు ధర్మము లుపదేశింపుమని ప్రార్థనచేసి నిన్నిచ్చటి కెవ్వరు పిలుచుకొనివచ్చినాడు? నీవు మరొద్ద చేసినంతమాత్రము చేతనే నీతని నాజ్ఞ పెట్టక మనసు వచ్చినట్టు తిరుగనిచ్చెదననుకొన్నావా? వేగిరపడకు నామాట కెప్పుడు మాటుపలుక వెఱచుచుండెడు నాపెనిమిటి భయము పోగొట్టి బుద్ధి చెఱుచుచున్న నీపాపఫల మనుభవించువుగాని నిమిష మోపిక పెట్టుము. (అని మగనివంకఁదిరిగి) ఊరిదానిచేత నన్నీరీతిగా గానిమాటలనిపించుటకే యీమత్తురాలిని నాయింటికిఁ దెచ్చినావా? (అని వీడివకొప్పు సవరించుకొని నడుము బిగించుచున్నది.)

కాల—ఓప్రాణేశ్వరీ! ఆగ్రహముమరలఁ దెచ్చుకోకు. నేను నీకుభృత్యుడనై యుండెదను. ఈపడుచును బుత్రసహితముగాఁ నీకు దాసినిగా గొనివచ్చినాను.

కల—(మగనిని కౌగిలించుకొని) ఓప్రాణేశ్వరీ! ఈమాట మొదటనే చెప్పలేకపోయినావా? అప్పుడే చెప్పియుండినయెడల,

నీముఖముపయి నీబాలచంద్రరేఖలు పడియుండకపోవునే! పోయినది పోనిమ్ము. నేనిక శాంతురాలనయ్యెదను. దీర్ఘక్రోధ మెవ్వరికిఁ గూడదు.

కాల—ఓప్రాణేశ్వరీ! నీవప్పుడు నన్ను మాటాడ నిచ్చితివా?

కల—ఇప్పుడును మాటాడనియ్యను. ఊరకండుము. ఓముద్ద రాలా! ఇటురమ్ము నీ వీవరకు నాప్రభావ మెఱుఁగవు. నామాట వినఁబడినఁ బొరుగువా రెవ్వరును వీధిలోనికి రాదు. ఆమాట యటుండనిచ్చి నీవు చేయవలసినపనులు వినుము. నీవు ప్రతిదినమును జాముపొద్దుండఁగా లేచి ప్రాచీపనులు తీరిచి తెల్లవాఱునప్పటికి నాకొఱావునకు రావలెను. సూర్యోదయము మొదలుకొని సూర్యాస్త మానమువఱకును జేయవలసినపనులన్నిటిని నీ కాలోచించి తరు వాతఁ జెప్పెదను. ఇట్లంటినని సూర్యాస్తమానముతో నీదాస్యము ముగియునని సంతోషింపకుమా. రాత్రిపదిగడియలకు మేముపాన్పు చేరినతరువాత మా కాళ్ళుపట్టి మమ్ము నిద్రపుచ్చువఱకును నీ కేదో పని కల్పించి యెప్పటికప్పుడేదో చెప్పుచుండెదను. నీకొడుకడవులకుఁ బోయి యనుదినము తోడిబాలురతో సమిధలును బుష్పములును ఫలములును బత్రములును గొని తెచ్చుచుండవలెను. — మనవీధి నెవ్వఁడోమాలవాఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. లోపలికిరా. నీపని యంతయు లోపల వీవరముగాఁ జెప్పెదను. — ఓరి చండాలుఁడా! దగ్గఱగా వచ్చుచున్నావేమిరా? ఆగు. ఎవడవురా నీవు?

[అప్పుడు వీరబాహువు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

వీర—కేను వీరబాహుఁడను. వేగిరము లోపలికిఁ బొండి నేను పోవలెను.

కల—రండిరండి—మమ్ము లోపలికిబోనిమ్ము, ముఱికి పాతలును గల్లుపాయయు దోలుముక్కలును జూచుకొని యేమి పొంగిపడుచున్నావురా? (అంబఱును లోపలికిఁ బోవుచున్నారు.)

వీర—(నిలువబడి తనలో) అయ్యో! నక్షత్రకుఁడును హరిశ్చంద్రుఁడును దామింతలోనే యీచోటుఁ బాసియొక్కడకుఁబోయినారో! అతఁడు హరిశ్చంద్రుడన్నవార్త యీపట్టణ మేలెడు రాజునకుఁ దెలిసినపక్షమునఁ గోరినధన మిచ్చి యతఁడు హరిశ్చంద్రుని విడిపించును. అటువంటి వైపరీత్యము పుట్టకమునుపే నేను వారిని గలిసికొని విశ్వామిత్రుఁడు నాకిచ్చినధనముతో హరిశ్చంద్రుని వేగిరము కొనవలెను. అతఁడు నాచేతఁ జిక్కెనా, విశ్వామిత్రుఁడు నాతోఁ జెప్పినదంతయుఁ జేసి యాతనిని శాధపెట్టెదను. (అని పయివంకఁజూచి) అదిగో వారీవంకనే వచ్చుచున్నారు.

[అప్పుడు నక్షత్రకుఁడును హరిశ్చంద్రుఁడును మరలఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

నక్ష—ఏవాడను నిరిగినను నిన్నెవ్వరును కొనకున్నారు. దైవము నిన్ను మూలవానికే దాసుఁడవు కమ్మని వ్రాసెను గాఁబోలును! మూలగూడె మీసమీపమున నేయున్నఁడట! రమ్ము.

హరి—విధి నన్నేమి చేయఁదలఁచుకొన్నాఁడో యట్లు కాక మానదు. ఇక్కడ నొక్కసారి కేక వేయుము. (తనలో) నామనస్సున కారాటము హెచ్చుచున్నది.

నక్ష:—

గీ. సత్య మెప్పుడుఁ దప్పని సజ్జనుండు
పదువురను మించి పనిచేయుబాహుబలుఁడు
వీని నిప్పుడు నేఁ జెప్పువెల యొసంగి
వచ్చి కొనరయ్య వేవేగఁ బొరులార!

హరి—అయ్యో! ఈపగలెంతదీర్ఘముగానున్నది! నేటిదినము సూర్యాస్తమానమే లేనట్టున్నదే! ఈ దినము సూర్యుడు క్రుంకఁడు. ఆహా! ఏమి యీవీ! ఎప్పుడును వెలుతురునే కోరుచుండెడు నేను నేడుఁ చీకటిని గోరుచున్నాను!

మ. ధరఁ బ్రేమాస్పదులై నవారలు కడున్ దవ్వైనచోఁ జాల నుం దరమావస్తువుకూడఁ జిత్తమున కెన్నందా నసహ్యాంబగున్; గరముం జల్లనిపండువెన్నెలలునుం గల్గించు సంతాపమున్; బెరుగఁ జేయని దేది దుఃఖమును బృథ్వి గప్టకాలంబునన్.

ఈ మనస్తాపమున కంతకును నా ప్రాణేశ్వరియే కారణము.

ఉ. ఇంతిరో! నీవు చెంత వసియించిన నెండయు వెన్నెలయ్యె; న త్యంత సుగాన మయ్యెను మదాత్మకు నీదుగళస్వనంబు; నీ వింత యొసంగినట్టిఫలమెల్ల సుధాసమ మయ్యె నట్లు; నా కెంతయు నిండ్రభోగసుఖ మిచ్చెను వింతగ నీదుస్పర్శయున్.

వీర—(సమీపించి) ఓ బాహ్మణోత్తమా! నిలువునిలువు.

నేను వచ్చుచున్నాఁడను.

నక్ష—నీ వెవఁడవు?

వీర—నేను వీరబాహుఁ డనుమాతంగుఁడను. నీవమ్మఁ జూపుచున్న యీతనిని గొనుటకయి వచ్చినాను. నీ కెంతధనము కావలెనో చెప్పుము.

నక్ష—నా కేనుఁగుమీఁద నెక్కి రత్న మెగమీటినంత యెత్తుధనము కుప్పవోసితివా, యీరాజును నీకు విక్రయించెదను.

వీర—ఈరా జేమిపనులు చేయును?

నక్ష—అన్నిపనులును జేయును-ఓరాజా! నీవేమేమిపనులు చేయగలవో చెప్పు.

హరి—ఈతడు చెప్పిన న్యాయమయిన పనుల నన్నిటిని జేసెదను.

నక్ష—నుటియేపనులను జేయవా?

హరి—నామనస్సుకు నుంచివికావని బోధించుపనులను నే నెట్లు చేయఁగలను?

వీర—ఓవిప్రోత్తమా! ఇతఁ డేమనుచున్నాఁడో విన్నావా! అప్పుడే యితఁడు నేనుజెప్పినపనుల నన్నిటిని జేయననుచున్నాఁడు. తన మనస్సుకువచ్చినపనుల మాత్రమే చేయునట! ఇంతధన మిచ్చి కొని యిట్టిసేవకుని నే నేమిచేసుకోను?

నక్ష—ఓరాజా! రాక రాకవచ్చిన బేరమును నీవిప్పుడు చెడఁ గొట్టుచున్నావు. నన్నిట్లు చిక్కులు పెట్టి చంపుటకన్న ఋణము తీర్ప నిష్టము లేదనియే చెప్పరాదా?

హరి—సత్యముతప్పిన ధర్మహానివచ్చునని ధర్మమునిమిత్త మమ్ముడు పోవుచున్న నే నీతని నిమిత్తము ధర్మవిరుద్ధము లయిన పనులు చేయుదునా? ఈతఁడు తగవునూలి యెవ్వరితల యయినఁ బగులగొట్టమన్నఁ గొట్టుదునా? ఎవ్వరిసాత్తయిన దొంగిలింపుమన్న దొంగిలి తెత్తునా?

వీర—అట్టి ధర్మ బాహ్యములయినపనులు నే నెప్పుడును జెప్పను.

హరి—చెప్పకపోయినయెడల, నీయాజ్ఞలనన్నిటిని నేను శిరసా వహించి చేసెదను.

వీర—నీవు మరి యేమి కోరికలు కోరెదవో యిప్పుడే చెప్పు. నీవు చెప్పెడిది నా కంగీకారమయినయెడల నిన్ను గొనెదను; లేదా, మానుకొనెదను.

హరి—నే నింకొక్క కోరిక కోరవలసి యున్నది. నేను స్వ హస్త పాకముచేసికొని తినుచు దూరముగా నుండి నీసేవచేయుట కంగీకరింపవలయును. ఇంతకన్న వేఱుకోరికలు లేవు.

వీర—ఓ బాపనయ్యా! నేనీతఁడు చెప్పినదాని కంగీకరించితిని గాని నా మనస్సు నొక్కసంశయముమాత్రము బాధించుచున్నది. ఈతఁడాలుబిడ్డలులేని యేకాకి. ఈతనినెల్లు నమ్మవచ్చును? ఉన్నట్టే యుండి యేయర్థరాత్రివేళనో యీతఁడునన్నేనుఱిచి పారిపోయిన నేది దిక్కు? అప్పుడు నాధనము నాకిచ్చుట కెవ్వరయినఁ బూట పడువాడున్నారా?

నక్ష—ఓమాతంగవుంగవా! నీవట్టిసందేహము పెట్టుకోవలసిన పనిలేదు, దానమిచ్చిన ధనమును దీర్చుటకే భార్యపుత్రులను బోఁగొట్టుకొని యేకాకియై యిట్టిడునులు బడుచున్నయీతఁడు నీవద్ద బుచ్చుకొన్నధన మపహరించి పారిపోవఁజూచునా? ఇట్టిపనికిమూలిన శంకలు మాని నీవీతనిని విశ్వసింపవచ్చును. ఒక వేళ నితఁడు మోసము చేసి నీధనమపహరించి పారిపోవునంతటివైపరీత్యమే వుట్టినపక్షమున నీ ధనము నీకు మరల నిచ్చివేయుటకు నేను బూటపడెదను.

హరి—ఓమాతంగవుంగవా! నే నొక్కమాటచెప్పెదను వినుము. సత్యపరిపాలనము నిమిత్తమే రాజ్యమంతయు నిడిచి అరణ్యములపాలయి, భార్యపుత్రులనుబోఁగొట్టుకొని, ఆత్మవిక్రయము నకు సహితము లోబడినాను. నీవద్ద భయభక్తులతో గొలువు చేసెదనని చెప్పుచున్నాను. కాబట్టి నాసత్యవాక్యమునందే గౌరవముంచి కోరినధన మీవిప్రకుమారున కిచ్చి పంపివేయుము.

వీర—ఇప్పుడు నీమీఁద నాకు విశ్వాసము కలిగినది. ఇక నాకర్ణభయములేదు. - ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! నావెంట మాపల్లెకు రమ్ము. నీవితమిచ్చెదను.

నక్ష—ఇదిగో వచ్చుచున్నాను. హరిశ్చంద్రా! ముందు నడువుము.

హరి—నడుచుచున్నాను—ఓవీరబాహూ! నేను నీయొద్దఁ జేయవలసినపనియేమి?

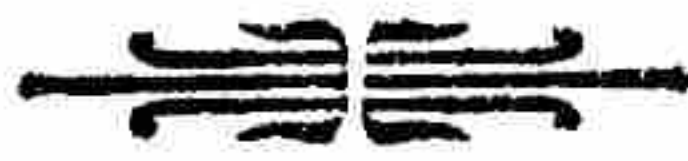
వీర—నే నీయూరి ప్రేతభూమికథికారిని, నేడు మొదలుకొని నాయాజ్ఞచేత నాయధికారమును నీవు వహించి, అహోరాత్రము లందుఁ గనిపెట్టియుండవలెను. అక్కడ కాల్పుట కెవ్వరు శవమును దెచ్చినను కాటికట్న మొకమాడ పుచ్చుకొనక దహనము చేయ నీయఁగూడదు. నీయాజ్ఞ చెల్లులకయి యిదిగో నీకునాముద్రగుదియ నిచ్చుచున్నాను. (అని తనచేతికట్టనిచ్చి) నీకిప్పుడు వీరదాసుఁడను పేరిచ్చుచున్నాను. నేటినుండి నీవీ పేరితో స్మశానవాటికయందు రాత్రిందివములు మిక్కిలి జాగరూకుఁడవయి యుండవలెను. ఈ కల్లుపంటిని నావెంటఁ గొనితెమ్ము. (అని కల్లుకుండ నిచ్చుచున్నాడు)

హరి—మీరు చెప్పినపని యెల్లను జేసెదను. (అని కల్లుపంటి పట్టుకొని నడుచుచున్నాఁడు)

వీర—ఓవీరదాసా! వేగిరము రమ్ము.

(అందరు నిష్క్రమించుచున్నాడు)

పంచమాంకము

రంగము—స్మశానవాటిక

[వీరదాసుఁడును, తదనుచరుఁడగు మధుదాసుఁడును

[ప్రవేశించుచున్నాడు]

మధు—ఓమహారాజా! దివ్యభవనములలో సంగీతారావముల కానందించు చెవులతోఁ బితృవనములలో స్మగలారావము

లాలకించుచు, ఏనుఁగులను నడిపిన చేతులతోఁ బీనుఁగులను నడుపుచు, వీరదాసను పేరున మాలవాడలో నీవిప్పు డెంతకష్టపడవలసి వచ్చినది? ఇన్నికష్టము లనుభవించుచున్నను నీవు నిశ్చింతఁడవై యుండుట చూడఁగా నాకాశ్చర్య మగుచున్నది.

వీర—ఓచుధుదాసా! స్వామికార్య పరాయ త్తచిత్తుఁడనయి కష్టములు మఱచియున్న నాకిప్పుడు పూర్వకష్టములను స్మరణకుఁ దెచ్చి దుఃఖము వుట్టింపకుము. అన్నికష్టములు వచ్చినను, బాని నన్నిటిని మఱపించుటకయి యాపదలయందు సహితము సత్యము విడువలేదన్న సంతోష మొక్కటే నాకుఁ జాలును. ఈసంతోషములో నాకేదుఃఖములను దోచవు. అయినను మానుషప్రకృతి యగుటచేత వెనుకటివిపత్తులు దలఁపునకు వచ్చినప్పుడుమాత్రము దుఃఖమాగదు. నీమాటలచేత నాదురవస్థ యిప్పుడు నాకుఁ దలఁపునకు వచ్చుచున్నది.

ఉ. నేనిట గాటికాపరికి నీచపుభృత్యుఁడనైతి నక్కటా!

తానును దాసి యయ్యె నసుధాసుర ధూర్తునియింటభార్యయున్;
భానుసమానతేజుఁ డగుపట్టియు సేవకుఁ డయ్యె; నయ్యయో!

నే నెటు దుఃఖ మాపుకొన నేరుతు నిన్నియుఁ జిత్తమేపగన్? 1

(అని కన్నీరు విడుచుచున్నాఁడు)

మధు—ఓరాజేంద్రా! శోకమడచుకొమ్ము. ఆపంక నెవ్వరో మన సుంకమియ్యకయే దహనము నిమిత్తమై శవమును దింపినట్లు న్నారు. పడమటికడను జూడుము.

వీర—స్వామికార్యము పేరుచెప్పఁగానే నాదుఃఖమంతయుఁ బాటిపోయినది. మన మక్కడకుఁ బోయి కాటిరూక లియ్యక మనలను వంచింప నెంచిన యావంచకుల నదలింతము. (అని నిక్కిచూచి) ఇప్పుడు తెలిసినది. అది పశుకళేబరము కాని మనుష్యకళే

బరము కాదు. పశ్చిమమున వాలుచున్న సూర్యుని కిరణములచేత మనకన్నులు మిఱుమిట్లు గొని యాదిక్కున నున్నవానిని దిన్నగాఁ గానకున్నవి. ఎండకుఁ జే యడ్డము పెట్టుకొని యిప్పుడావంకఁ జూడుము.

మధు—(చూచి) అవు నవును. అది నేటి ప్రాతఃకాలమునఁ జచ్చినధేనువుయొక్క కళేబరము. ఆ మొండెమును లాగుచున్న కుక్కలను జూచి మనుష్యులని భ్రమపడినాను.

వీర—అట్టిభ్రమ మొదట నాకును గలిగినది. ఆశునకములు మోఱ లెత్తుకొని మొఱుఁగుచు నొకదానితో నొకటి యెట్లు కల హించుచున్నవో చూడు.

మధు—అట్లు పోయి మన్న వొక్కకుక్కలు మాత్రమేకావు. రాజ్యభాగమునిమి త్తమయి యుద్ధముచేయు వీరభటులవలెనే నూంస భాగమునిమి త్తమయియా కాశమున కెగసికాకులును యుద్ధము చేయు చున్నవి.

వీర—వట్టియెఱువులే కాని కాకులలోఁ గాట్లాటలంతగాలేవు. చ. మనుజుల కై కమత్యమును మన్నన నేరువు చున్నవో యనన్ గనుఁగొను మామహీజములఁ గాకులుగుంపులుకూడియొండొరన్ ఘనమతిఁ బిల్చుచున్ బిశితఖండము లల్లన నారగించెడున్ దునుకలు కాశ్యక్రింద నిడి తోటిపుటంబులఁజించి చీల్చుచున్. 2

మధు—అవి యట్లే యున్నవి. రెండును ద్విజాతులేయైనను గాకుల కున్న యైకమత్యము గ్రద్దలకుఁ గానరాకున్నది. అవి నోరెత్తి యొకదాని నొకటి పిలిచిన పాపమునఁ బోకున్నవి.

వీర—ఆగ్రద్దలను నిపుణముగాఁ గనిపెట్టుము.

ఉ. గ్రద్దలు కొన్ని చంచువునఁ గట్టిగ మాంసము లాగి మెక్కఁగాఁ దద్దయు మండలాకృతిని దవ్వల మింటఁ బరిభ్రమించుచున్

గ్రద్దలు కొన్ని చూచి తమకంటె నోళ్ళను విప్పి తెక్కలకొ
బెద్దయుఁ జూచి వేడిగెడు బీనుఁగుమీఁదికిఁ జూడు మా దెసన్ .

మధు—ఇటు మనము మాటాడుచుండఁగానే నమస్తవస్తు
వులు నెఱ్ఱపడుచున్నవి. ఆ కాశమునుండి మేఘములు రక్తవర్షము
కురియుచున్నవా యేమి?

వీర—ఓయీ! నీ విప్పుడు నాయంకాల మగుచున్నదన్న
మాట మఱచిపోయి పోవు. సూర్యుఁడు తనకీరణముల వేడిఁమిని
బోఁగొట్టుకొని శాంతిమూర్తియై పశ్చిమమునఁ గ్రుంకఁబోవు
చున్నాఁడు. నీ విప్పుడు చూచినది సంధ్యా రాగముగాని రక్తవర్షము
కాదు. ఇప్పుడు సూర్యుఁ డెంత మనోహరముగా నున్నాఁడో
చూచినావా?

క. అన్మూర్తాండుని దెసఁగనుఁ

గొమ్మామూలాగ్ర మొక్కగుప్పగ నత్యం

తమ్ముఁ జిగిర్చినయెఱ్ఱసి

క్రోమ్మామిడిగున్నవంటి కొమకువహించెక .

4

కాఱుక్రమ్ముకొనుచున్న యీకటికచీకట్లు పల్లవభక్షణ
పేక్షచేతఁ జనుదెంచుచున్న కోయిలగుంపులవలె నున్నవి.

మధు—నాదృష్టి కెఱ్ఱనైన యాసూర్యబింబము మండు
చున్న సోదగాను, చీకట్లు బానిసయి పొగలుగాను, సక్షత్రము
లందుండి లేచిన మిమఁగురులుగాను, పొడకట్టుచున్నవి.

వీర—కాటికాపరివాడవగుటచే నీమన స్సెప్పుడును జితుల
మీఁదను, శవములమీఁదను, మంటలమీఁదనే యుండును. అందు
చేత నీమనస్వమును కాష్ఠమును ముగానే తోచుట యాశ్చర్యము
కాదు. ఆహా! మనము చూచుచుండఁగానే యెంతలో గాఢాంధ
కారము వ్యాపించి కన్నులు నిర్ధకములయి మిట్టపల్లము లెఱుఁగ

రాక మిన్నునుచున్నను నేకమయిపోయినవి! నీ వొక్కగడియ సేపిందుఁ
గూరుచుండి యప్రమత్తుడవై కాచియుండుము. నేనింతలో సాయం
కాలకృత్యములను దీర్చుకొనివచ్చి స్వామి కార్యతత్పరుడ
నయ్యెదను.

మధు—నీవు పోయిరమ్మా. నీవుమరల వచ్చువఱకును నేను
గనిపెట్టియుండెదను.

వీర—పోయివచ్చెదను. నీవు క్షణకాలమయిన నేమఱి
యుండఁగూడదునుమా. (అని నిష్క్రమించుచున్నాడు.)

మధు—అయ్యో! నాకప్పుడే యావులింతలు పచ్చుచున్నవి;
తెప్పలుమూసికొనిపోవుచున్నవి. ఈలోపల నొక్కనిద్రతీసి వీర
దాసు మరల వచ్చునప్పటికి మేలుకొని కావలి కాచుచుండెదను.

(మంచెకుఁ జేరగిలఁబడి నిద్రపోవుచున్నాడు.)

[అప్పుడు లోహితాస్యుని భుజముమీఁద వేసికొని విలపించుచునొక్క
బ్రాహ్మణబాలకుఁడు వెంటరాఁగా చంద్రమతి ప్రవేశించుచున్నది.]

బాల—అమ్మా! మన మిప్పుడు స్మశానవాటికకువచ్చి
నాము. మన మేలుకొనివచ్చినచితుకలతో సోదఁ బేర్చి యీలోహి
తాస్యున కిక్కడ దహనసంస్కారము చేయవచ్చును.

చంద్ర—(లోహితాస్యుని దింపి యాతనివంకఁ జూచుచు)
నాకన్నతండ్రి! ఓలోహితా! నేనెంత పిలిచినను నాతో మాటాడ
వేమి? బ్రాహ్మణుని నిమిత్తమయి నీవు విడిచినసమిధ లిప్పుడు నీకే
వినియోగపడవలసివచ్చినవా? “ఓవిప్రవరా! మీయాజ్ఞచొప్పున
నరణ్యమునకుఁ బోయి సమిత్కుశాదులను దెచ్చితి”నని యికగాల
కొశికున కెవ్వ రర్పింతురు! ఫలపర్ణకుశాదులు తక్కువ తెచ్చితి వని
కాలకొశికులు కోపపడి కొట్టితిట్టెనని కన్నుల నీరుగార నేడ్చుచు
వచ్చి యిప్పుడు నాతో జెప్పవేమి?

బాల—అమ్మా! దుఃఖపడఁబోకు. పాపాత్ముఁ డయిన యాకాలకౌశికుని పేరిప్పుడేల యుచ్చరించెడవు? వాని పేరు విన్నఁ బాపమువచ్చును. కటకటా! ఆపాపిమూలముననేకదా నవమన్మథుని వంటి యీ బాలకునికిలువంటిగతి పట్టినది! ఓకౌశికా! ఇప్పుడయిన నీకు సంపూర్ణసంతోషము కలిగినదా?

చంద్ర—ఓవిప్రబాలకా! కాలకౌశికుని నిందింపఁబోకుము. మాభాగ్యమిట్లుండఁగా నతఁ డేమి చేయఁగలఁడు? ఓలోహితా! దుఃఖమాపుకొందునన్నను నాగక మహాసముద్రమువలె లోపలి నుండి పొరలిపొరలి వచ్చుచున్నది. (అని యేడ్చుచున్నది.)

బాల—అమ్మా! అడలఁబోకుము నీయరణ్యరోదనమువిని యిక్కడ నిన్నోదాడు వారెవ్వరున్నార? సహించుకొమ్ము. అగ్ని హోత్రమువలెనే దుఃఖమును స్వాశ్రయమును దహించును. ఈయర్ధ రాత్రమున నీస్మశానభూమిలోఁ దడవు నిలువఁగూడదు. వేగిర మీతని కగ్నికార్యముచేసి పట్టణమునకుఁ బోదము లెమ్ము.

చంద్ర—ఓవిప్రబాలకా! రాత్రి చీకటిలో మిక్కిలి నిన్నా యాసుపెట్టినాను. ఓమింపుము. నామేలిక సానియయిన కలహకంటకి నన్నంపుట కాలస్యము చేసినందున నిన్ననిశీధవేళదాఁక నిలుపవలసి వచ్చినది. నీవు గాఢాంధకారములో మహారణ్యమార్గమున నన్నుఁ గొనివచ్చి యీకుమారుఁడు పడియున్నచోటు చూపి పుణ్యము కట్టు కొన్నావు. నీబుణము నేను దీర్చుకోలేను. నేను జేయఁగలిగినది కృతజ్ఞతాపూర్వకమయిన నమస్కార మొక్కటి చేసెడను. దాని నంగీకరించి యింటికడ నీతల్లిదండ్రులు నీనిమిత్తమయి యడల కుండ వేగముగా నిల్లుచేరుము. గుడ్లగుబలు తొఱులువెడలివచ్చి కూయుచున్నవి; పాములు బుసుకొట్టుచున్నవి; నక్కలరచుచున్నవి. త్రోవలో భయపడక పదిలముగా నింటికిఁ బొమ్ము.

బాల—ఇవి యన్నియుఁ బిటికివారికి భయము పుట్టించును గాని నావంటివానిని జడిపింపలేవు. అర్ధరాత్రమునఁ బుత్రశోకా తురవై యున్న నిన్నీ నట్టడవిలో నొంటిగా దిగవిడిచి నేనెట్లు పోగలను? పరమ పాపాత్మురాలైనమాకలహాకంటకి పుత్రుఁడడవిలో మడిసెనన్నను నిన్ను విడిచిపెట్టక కానిమాట లాడి దుఃఖసముద్ర ములో నున్న నీచేతఁ బనిచేయించి యెంత చేసినది? అడవిలోఁ బడి యున్నకొడుకు నొక్కసారి చూడనిచ్చి పుణ్యము కట్టుకొమ్మని నీవు దీనత్వముతోఁ బ్రార్థించినప్పు డాదుష్టురా లాడినదుర్భాషలు నామనస్సు నిప్పుడును వేధించుచున్నవి. తెల్లవాతీనతరువాత నేనీ నీచురాలితుబువతినమును నాసహపాతులయిన బ్రహ్మచారులతోఁ జెప్పి నేనును వాడును జేరి యెట్లు పగతీర్చుకొనెదమో నీవే చూచెదవు.

చంద్ర—ఓవిప్రబాలకా! నీకు నమస్కారము చేసెదను. నానిమిత్తమయి మీరావిప్రభౌమినిమీఁద నెంతమాత్రమును దుడుకు తనము చూపఁబోకుఁడు. నేనామెకు శరీర మమ్ముకొన్నదానను. దాసురాలనయియున్న నన్నామె కానిమాటలాడి యయినను బని తీతినతరువాత విడిచిపెట్టినందుకే సంతోషపడవలెను.

బాల—అమ్మా! నీవుపుత్రశోకములో మునిగియున్నప్పుడు—

చంద్ర—పుత్రశబ్దోచ్ఛారణముచేత దుఃఖము పొరలిపొరలి వచ్చుచున్నది. నేనీదుఃఖమును సహింపఁజాలను. ఇప్పు డీవృక్షమున కురిపెట్టుకొని ప్రాణములువిడిచి శీఘ్రముగాఁ బోయి పరలోకమున నాపుత్రునిఁగలిసికొనెదను. హర హరా! ఎంతపాపపుఁడలంపు తలఁచి తిని! ఇక్కడ రజ్జుబంధముచేతఁ బ్రాణహానిచేసికొన్నపక్షమున నన్నుఁ గొన్న బ్రాహ్మణుని వంచించినదాననగుదును. అంతేకాక యాత్మ హత్య నరక హేతువనియుఁ బెద్దలు చెప్పుదురు—ఓపుత్రకా! నన్నుఁ

గన్నతండ్రి! నా తొడలమీఁద మోపెడు నీశిరము నీకటికి నేలను మోపుచున్నావా? (అని కొడుకును క్రింద దింపి కూలబడుచున్నది.)

బాల—(పడకుండఁ బట్టుకొని) అమ్మా! మూగ్చిల్ల బోకుము. దుఃఖము మ్రింగి ధైర్యము తెచ్చుకొమ్ము.

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) ఓతండ్రి! నేనెట్లు దుఃఖ మూపుకోఁగలుగుదును? హా! కుమారా! హా! లోహితాశ్యా! నీపాలిటి కకాలమృత్యు దేవతయయివచ్చిన యీకాలసర్పము నిన్నుఁ గాటువేసినప్పుడు విషమెక్కి సర్వాంగములును నిర్వేదింపఁడల్లడిల్లినన్నుఁదలఁచుకొని యెంతపరితపించితివోగదా! హాపుత్రకా! నిత్యమునుగన్నులముందఱ సంపూర్ణపూర్ణి మాచంద్రునివలె నీముద్దు మొగము కానఁబడుచుండఁగా భర్తనుబాసి యున్నదుఃఖమును మఱచియున్న నన్నగాధమైన శోకసముద్రములో ముంచి విడిచి పోయితివా? కటకటా! నాకింకదిక్కెవ్వరున్నార? పుష్పసుకుమారము లయిన యీశాహువులతో దేహము చల్లఁగా నన్నెవ్వరింక గొంగి లించుకొందురు? తేనియలొలుకు ముద్దుపలుకులతో నావీనులకు విందులు గొలుపువా రెవ్వరు? ఓకుమారా! నామాటలకు మాఱు పలుక వేమి? (అని పెద్దపెట్టున నేడ్చుచున్నది.)

[అప్పుడు వీరదాసు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

వీర—(చెవియొగ్గి యాలకించి) ఈస్మశానభూమిలో నేదో రోదనధ్వనివినఁబడుచున్నది. కంఠస్వరము చూడఁగా స్త్రీకంఠము వలెనున్నది. ఈయర్ధరాత్రివేళ నెవ్వరిక్కడ నేడ్చుచుందురు? నేను బోయి విచారించి వచ్చెదను—ఓమధుదాసా! నీవాయూర్తనాదము వినుచున్నావా? ఏమి! మధుదాసుఁడు త్రరము చెప్పుకున్నాఁడు! వీఁడు నిద్రపోయినాఁడు కాబోలును. ఒక వేళ తనపేరు సార్ధకమగునట్లుగా మధుపానముచేసి మత్తెక్కి యొడలు తెలియక పడిపోయినాఁడేమో!

(అని చేరువకుఁ బోయి) మధుదాసా! మధుదాసా! (అని లేపుచున్నాఁడు.)

మధు—(ఉలికిపడి లేచి) నేను జాగరూకుడనయి కావలి కాచుచున్నాను. ఇట్లు స్వామికార్యతత్పరుడైనయెన్నప్పుడు వేయొడ్లయినను నాకంటికి నిద్రరాదు.

వీర—(తనలో) వీఁడు మత్తుగొని యవ్యక్తప్రలాపములు చేయుచున్నాఁడు. తప్పఁద్రాగియేయుండును. (ప్ర)కాశముగా) మధుదాసా! నీవు మత్తుగొనియున్నావు. సురాపానము జేసినావా?

మధు—అయ్యా! మీపాదములతోడ! నేనీసాయంకాల మొక్కచుక్కయయినను గల్లు చవిగొనలేదు. మీరు చేసిన బోధనుబట్టి యిఁక సురాపానము చేయరాదని వ్రతముపట్టి యీ సాయంకాలమునుండి మానుకొన్నాను. నాకున్న యీమత్తుస్వాభావికముగా నున్నదే కాని కల్లువలనఁ గలిగినది కాదు.

వీర—కానిమ్ము. ఈచేరువ నామఱ్ఱివంక నెవ్వరోరోదనము చేయుచున్నాడు. నే నక్కడకుఁ బోయెదను. నీవు దీపము వెలిగించుకొని శీఘ్రముగా రమ్ము.

మధు—మీవెనుక నే వచ్చెదను బొండి. నాకాయేడుపిప్పుడు వినఁబడుచున్నది. ఇంతవఱకును నిద్రలో వినఁబడినదేకాదు. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

వీర—(కొంచెము నడిచి) ఈనడిరేయి యిక్కడ రోదనము చేయుచున్నవారెవ్వరు?

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) అయ్యా! నేనీపట్టణములో నుండెడియొక బ్రాహ్మణుని బానిసదానను: నాపేగంసనారి.

వీర—నీవీరీతిగా సర్ధరాత్రసమయమున నొంటిగా నీపరేత నిలయమున కేతెంచి యేల యేడ్చుచున్నావు?

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) అయ్యా! నాపుత్రుడు వీడుఫలన మిత్తు శాహరణార్థ మడవికి వచ్చి యాకులు కోయుచు నర్పమస్తుడై ప్రాణములువిడిచినాడు.

వీర—అయ్యో! పాపము నీ కిప్పుడెంతయాపద వచ్చినది! తరువాత—

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) పిడుగువంటి యీవార్తను వెంటఁ బోయిన బ్రాహ్మణబాలకులు వచ్చి చెప్పఁగామొదలునఱకినకడలీ తరువువలె నేలఁగూలికొంతవడికిఁ దెప్పిటిలి విలపించుచు, పరాధీననయి యుండుటచేత వెంటనే వచ్చిపుత్రశవమును జూచుటకైన వలనుపడక నాయజమానురాలు చెప్పినపనులన్నియుఁ జేసి యామెనిద్రపోయిన తరువాత నీవిప్రకుమారునితోఁడుగాఁగొని వెదకుకొనుచువచ్చి యడవిలో నీకుమారుని శరీరము పొడగన్నాను.

వీర—కటకటా! నీయజమానురాలెంతకఠినజిత్తురాలు! తనలో ఈమెమాటలు వినఁగా నామనస్సులో నాపుత్రుడుపోయినట్లుదుఃఖము కలుగుచున్నది. స్పష్టముగా వినఁబడకపోయినను నాకీమెకంఠస్వరము మున్నెన్నఁచో విన్నదానివలెగూడఁ గొంచెము పొడకట్టుచున్నది.

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) ఆమెనిద్రనుండి మరలలేవక మునుపే యీబాలునకు దహనసంస్కారముచేసి యిల్లుచేరి మరలఁ బనులు చేయుటకయిపోవలెను. ఓమహానుభావా! నీవు నాకీపనికిఁ గొంతతోఁడుపడవలెను.

వీర—నీవు కాటిమాడతెచ్చినావా? సొద పేర్పఁదగినంత చోటికొక్కమాడ యియ్యవలెను. ముందుగా నారెండురూప్యము లును నాచేతిలోఁబెట్టి తరువాతదహనవిషయముయి మాటాడుము. అప్పుడగ్నిసంస్కారవిషయమున నేనునీకుఁగావలసినంతసాహాయ్యము చేసెదను.

చంద్ర—ఓదయానయా! నే నిప్పుడునిలు పేదరాలనయి యున్నదానను, నాకిక్కడ నెవ్వరును దిక్కులేదు: కడుపుకూటికయి యొకరికి శరీరమమ్ముకొని పరుల పెట్టుపోతలకు చోనయి పరాధీను రాల నయి యున్నాకు మాడ ఎక్కడనుండి వచ్చును? గతిమాలి యున్న నన్ననుగ్రహించి యీబాలుని యగ్నిసంస్కారమునకయి బారెఁడు నేలను ధర్మార్థముగా దయచేయుము.

వీర—నేనిక్కడ మోమోటపడి యూరక సొద పేర్పని చ్చినపక్షమున నాకు స్వామిద్రోహము సంభవించును, మాడగొనక మూరెఁడు నేలయైనను నేనియ్యజాలను.

చంద్ర—(కన్నులనీరి కార నా ర్తస్వరముతో) హాకుమార కా! సార్వభౌమత్వము పొందవలసిన నీకెంతగతి పట్టినది! హాదైవమా! నుత్తమముద్ర ముద్రితమయిన నమ స్తధాత్రియు నేలుచుండెడు చక్ర వర్తిపుత్రుఁడు బారెఁడునేలకు నోనుకోక భోయెనుగా! కటకటా! కాలవక్రత నేమనవచ్చును?

వీర—(తనలో) అక్కటా! ఈమెచూటలు శూలములవలె నాటి మనస్సునకు నొప్పి కలిగించుచున్నవి. ఈమె పలుకుబడి చంద్ర మతి దానిని గొంత పోలియున్నది. ఈబాలుడు లోహిశాస్యుఁడు కాఁడుగదా! మధుదాసుఁడు దీపము వెలిగించుకొని వచ్చుచున్నాఁడు. ఆదీపకాంతి నన్ను శోకాంధ కారమున ముంపకుండును గాక! (ప్రకాశముగా) ఓకాంతా! దైవముజేసినదాని కేల చింతిలైదవు? వేయేదులు దుఃఖించినను పోయినవాఁడు మరల లేచిరాడు, నీయే డువు చూచి దాక్షిణ్యము వహించి నేనిప్పుడు చూడవిడచిపెట్టరాదు. నీమొడలోని మంగళసూత్రమునందున్న బంగారు తాళినివిక్రయించి యైనను మాడతెచ్చి యిచ్చి దహన క్రియకుఁబూనుము.

చంద్ర—(దుఃఖముతో తనలో) ఇది నాప్రాణనాధుని కంఠ
 నాదమువలె నున్నది, కట్టకటా! నాపాపపుంగన్ను లేమిచూడనున్నవో
 ఓహూదయమా! నీవింతట నైనను సనాస్ర ఖండములుగాక వజ్ర
 కౌతిన్యము వహించుచున్నావేమి! ఇతఁడు నా ప్రాణేశ్వరుడే కాక
 పోయినయెడల, పతివ్రతనైన రాకంఠమునందలి శతమానము పదుల
 కెట్లు నేత్రగోచరమగును? సందేహములేదు! ఇతఁడు నాప్రాణవల్ల
 భుడే. దీపపు వెలుతురున స్పష్టమయినది. అయ్యో! ఇప్పుడితఁడెంత
 మాటిపోయినాడు! (ప్రకాశముగా) ఓహూనోవల్లభా! తొల్లినీయూరు
 తలమున నిద్రపోయెను లోహితాస్యుడేభూమితలమున దీర్ఘనిద్ర
 పోయియున్నాఁడు చూడుము.

[దీపము పట్టుకొని మధువాసుఁడు ప్రవేశించుచున్నాడు.]

మధు—ఇదియేమి! నేను దీపము గొనునచ్చుచున్నప్పటి కీవీర
 డాసుమూర్ఖిల్లుచున్నాఁడు! (అని యాతనిని పట్టుకొనుచున్నాఁడు)
 వీర—(కూలబడుచున్నాడు.)

చంద్ర—ఓహూ! మూర్ఖులబోకు, ఓసార్వభౌమా!
 నీకిప్పు డీమద్రీభూమియే రాజ్యమయినదా? ఈకఠినశిలయేహంసతూ
 లికాతల్పము లయినవా?

వీర—(తెప్పిటిలినిట్టూర్పుచుండచి)హాపాపపుడైనమా! మంద
 భాగ్యుడనైన నాకాపదలమీఁదనే మాపడలు తెచ్చుచున్నావా?
 హా! కుమారకా! చేకవచ్చి కౌగిలించుకొని నాకొక్కసారి ముద్దియ్య
 వేమి! ఇక నాతోడలమీఁదఁగూరుమండి యమృతరస మొలుకు
 ముద్దుపలుకులతో నాకుఁ గర్ణోత్సవ మెవ్వరుచేయుదుకు? ముం
 దెప్పుడో మాకుఁ దిలోదకము లిచ్చి సుగతి కల్పించువని యాశ
 పడియున్న మేమే యీకన్నీటితో నీకిప్పుడు తర్పణము చేయవలసి
 వచ్చినదా?

చంద్ర—ఓసాణనాయకా ! ఊరిడిల్లుము, నివుపుత్ర
మోహమునువిడిచి శీఘ్రముగా దహనసంస్కారముజరుగుమార్గముఁ
జూపుము. నేను శీఘ్రముగాఁ బోకపోయినయెడల విప్రాంగన
నామీఁదఁ గోపపడును.

వీర—(తనలో) అయ్యో ! నేనిప్పుడు పుత్రశోకములో
మునిఁగి స్వకృత్యమును మఱచుచున్నాను ! (ప్రకాశముగా) ఓ
యిల్లాలా! నేనిక్కడ సుతుఁడని చూచి మోమోటపడినయెడల
ధర్మహానిసంభవించును. కాఁబట్టి నీవిప్పుడు శీఘ్రముగాఁబోయి
నీప్రభువైన బ్రాహ్మణుని వేఁడుకొని యొక్కమాడను దెచ్చు
కొమ్ము. పొమ్ము.

చంద్ర—హా! తండ్రీ! నీన్ను నేనెట్లు విడిచిపోఁగలను? నవ
మాసములుమోచి కని కష్టపడి యిన్నాళ్ళునుబెంచినది నిన్నీ కాశి కా
పురమున కప్పగించుకొఱకా! నీవెప్పుడో సమస్తయిశ్వర్యములను
బొంది నన్ను సుఖపెట్టుదు వనుకొంటిని గాని యిట్లగుచువని కల
లోను దెలిసికొనఁ జాలనైతిని. జన్మనక్షత్రమును గ్రహఫలమును
జూచి జ్యోతిష్కులు దీర్ఘాయుష్మంతుఁ డగువనిరికాని యల్పా
యుష్కుఁడనగుచువని చెప్పరయిరి. ఓగ్రహతార కాదులా గా!
మనుష్యులవలె మీరును నన్ను మోసపుచ్చుచున్నారా?

వీర—ప్రాణేశ్వరీ! నీకీ వట్టిభ్రమ లేటికి? ఫలాపేక్షతోఁ
బలికినజోస్యులచూటలను నమ్మి యిప్పుడేల యుమ్మలిం చెదవు?
గ్రహములెక్కడ? ఫలములిచ్చుటెక్కడ? మన కార్యములఫలమును
మన మనుభవించునప్పుడు మనదోషములకయి ప్రాణములేని
సూర్యచంద్రాదిగ్రహములను నక్షత్రములను దూషించిన ఫల
మేమి? వేగిరముపోయి మాడను దెచ్చుప్రయత్నము చేయుము.

చంద్ర—(లేచి) నాకు నడవఁ గాళ్ళు రాకున్నవి; శరీర మవశ మగుచున్నది ఏమి చేయుదును? నామనస్సున కున్నచొరవ కాళ్ళకు లేకున్నది. ఓశుమారా! నాపాలిటి పుణ్యరాసివలె నీవు కన్నుల యెదుటనుండఁగా నెన్నికష్టములువచ్చినను నిర్విచారముగా నుండఁ గలిగితిని. ఇంక నెట్లుండును? నీరూప మెక్కడఁజూతును? నీవు వత్తువని యెక్కడ నెదురుచూతును? నిన్నేలాగున మఱచిపోదును? ఇంకఁ బోకతీఱదు. నాతండ్రీ! పోయివత్తువా? (అని నడుచుచున్నది.)

విప్రబాలకుఁడు—అమ్మా! రఝు. నేనుదారి చూపెదను.

చంద్ర—(రెండడుగులు నడిచి) కాళ్ళు ముందుకు సాగు చున్నను మనస్సు వెనుకకు లాగుచున్నది. నే నెట్లుపోగలను? ఓయీశ్వరుఁడా! ఈరాత్రి మేలాగుననైన నగ్ని కార్యము జరిగి ప్రభాతమగులోపల నేనిట్లుచేరి బ్రాహ్మణగృహిణికిఁ బరిచర్య చేయునట్లు చేయుము. (అని తిరిగి తిరిగి చూచుచుఁ బోవుచున్నది.)

వీర—(లోహితాస్యనివంకఁ జూచి నుఃఖముతో)

చ. అకటకటా! శుమార! చతురబ్ధిపరీతమహీతలం బకం

టకముగ నేలినట్టిప్రకటప్రతిభుండగుచక్రవర్తి పు

త్రీకుసకు నీకుఁ బ్రేతవసుధాస్థలిలోపల మూడుమూళ్ళ నే

లకును ముహూర్త కాలము నలంతిస్వతంత్రిత లేక పోయెనే? 6

క. పటుతరనానాసుఖచయ

ఘటనాచణచక్రవర్తి గర్భమునమహో

త్కటజననముఁ గనఁ గాంచియుఁ

గటకట నీ కడవిపాలు గావలసెనుగా?

మధు—ఓవీరదాసా! నీవాఁడుదానికన్నను బేలతనమును

వహించుచున్నావు! ఆఁడుది ధైర్య మవలంబించి యింటికిఁ బోయి నప్పుడిక్కడఁ గూరుచుండి వావిడిచి విలపించుట నీవంటిమగవానికిఁ దగునా?

వీర—ఓమధుదాసా! నీ వేమో యనుచున్నావు. జల్లెడలోఁ బోసిననీటివలె నీనూటలు నామనస్సున నిలువకున్నవి. హాకుమారా!

నీ. తతహంసతూలికాతల్పంబునకు జేర్చు

మృదుతర దేహమా యిది కుమార

కమ్మసంపెంగనూనె కడు రాచి పెంచిన

ముంగురులా యివి ముద్దుకుఱ్ఱ

నవరత్నమయభూషణంబులఁ బెనగొన్న

హస్తంబులాయివి యనుగుపట్టి

చిఱుగజ్జయలుమ్రోయఁ జెలువొప్ప

నడయాడుచరణంబులాయివివరకుమార

గీ. నేలఁ బొరలాడుచును బెనుధూళి బ్రుగి

తాఱుమాఱుగఁ బడి చెల్వు తప్పియున్న

నీదుకోమలాంగకము లీ నేత్రములును

గాంచి యెట్లొర్తురా ననుగన్నతండ్రి.

మధు—ఓవీరదాసా! ఊఱడుము. నీ విట్లు దుఃఖపడు చుండఁగా నీభార్య వచ్చినయెడల నామె మఱింతదుఃఖపడును.

వీర—నాకిక నెక్కడిశాంతి? ఓచంద్రమతీ వివిధచిత్రరత్న భూషణ, భూషితురాల నెఱుండు నీకలంకారార్థము కాకపోయినను బాలుని దహనసంస్కారార్థ మిచ్చుటకై న నేఁడొక్కచిన్ననగ లేక పోయెనుగా? ఎటువంటి దివ్యరత్నాలంకారములును నీసుందరాంగ ముల కలంకారములు కాఁజాలవని నేనెఱుఁగుచును.

ఉ. ఆరమణీయకొమలతరాంగములందిడ హేమమణ్యలంకారము లేల? కేవలవికారము లాటకుఁ గాక! కేకికిన్ వేరుగవన్నెలేల? జిగవీడిన కాకికిఁ గాక? పైపయిన్ బూరి మెఱుఁగు లేటికి నభోమణికి న్వలె న్మహిన్? 8.

మధు — బసను స్వర్ణరూప మయిన ధనమునకంటె సౌందర్య ధనమునే యావన మదాంధు లగుదొంగ లధికముగా నాశింతురు. కాబట్టిదానిని గాపాడుటకయి పుడుషుడు సర్వదా కష్టపడవలెను. స్త్రీలును స్వభావచంచలు గాండ్రునుమా!

వీర — స్త్రీలుచంచలురాండ్రనియుఁగతినురాండ్రనియుఁబురుషులు నిష్కారణముగా దూషింతురు గాని నిజమది కాదు. స్త్రీలు స్వభావముచేత మంచివాడును దయాధిక్యము కలవారు నని యనుభవముచే నెల్లవారికినిఁ దెలియును. కుత్సితులకు మాత్రము వారు కుత్సితురాండ్రుగాఁ గానఁబడుదురు.

ఉ. అద్దములట్ల స్త్రీలహృదయంబులు స్వచ్ఛములాయనంగ; నే
ప్రొద్దును జెంతెల న్మెలఁగుపూరుషపాళికి నాత్మచిత్తము
త్పెద్దయి వాసిలోఁ బ్రతిఫలించుచు నుట. నిజాత్మలం బలెం
దద్దయు దోచుచుండు వనితాహృదయంబులు వారివారికి 9.
హా! నిర్మలహృదయా! చంద్రమతీ! నామూలమున నీకెట్టిపాట్లు
సంభవించినవి.

మధు — వీరదాసా! చూడుచూడు. రాజభటులెవ్వరినో యిటుకుఁ దీసుకొనివచ్చుచున్నారు, ముందు వచ్చుచున్నవాఁడు మానవురి పెద్దతలారి యయిన భీషణుఁడు. ఆతనిపనుకకు మనస్వామి యయినవీర బాహుని ప్రధానసేనకుఁడు త్రామాక్షుఁడుకూడ నున్నాఁడు. వారివెనుక దూరమునఁ బౌరజనులు గుంపులుకూడి వచ్చుచున్నారు. అదిగో తూర్పు తెల్లవారుచున్నది.

వీర — ఏమియీవంతి! రాజాజ్ఞచేత నెవరినైన శిరశ్చేదము చేయించుటకయి రాజభటులు తీసుకొనివచ్చుచున్నారాయేమి? అప్పుడే తిన్నగాఁ బ్రభాతము కాకమునుపే రా జెవ్వరికి మరణ శిక్ష విధించియుండెను? ఆవచ్చెడివారిలో జంద్రమతికూడ నున్నట్లున్నదే? హాదైవమా! ఇప్పుడేమి పాపపుమాట వినవలసివచ్చునో!

[అప్పుడు చంద్రమతిని వెంటగొని భీషణుడును తామాక్షుడును మఱికొందఱు రాజభటులును ప్రవేశించుచున్నారు.]

భీషణ—ఓవీరదాసా! ఈపట్టణమేలెడి మహిషాలుని మూర్ఖుల బాలుని రత్నాలంకారముల నిమిత్తము నధించిన యపరాధమున కయి యాయుంతిని శిరశ్చేదము చేయింపుమని రాజుగారు విధించినారు.

తామాక్షి—వీరదాసా! స్త్రీహత్యయని చూడక శిశుహంతకు గాలయినను యీఘోరపాతకురాలిని నీ చేతులతో శిరఃఖండనము చేయుమని మనస్వామి యయిన వీరబాహుడు నీకాజ్ఞాపించినాడు.

వీర—(నలువంకలుజూచి దిగ్భ్రమతో) ఇదియేమి! నేనిప్పుడు కలగనుచున్నానా? మేలుకొనియున్నానా? ఇది యింద్రజాలమా? సత్యమా? నేను హరిశ్చంద్రుడ నగుదునా కానా? నా ముందు నిల్చియున్నవారెవ్వరు?

చంద్ర—ఓప్రాణేశ్వరా! దిగ్భ్రాంతిపడి చూచుచున్నారేమి? ఇది స్వప్నముగాదు; యథార్థమే నేను చంద్రమతిని; వీరిప్పుడు చెప్పెడు బాలఘాతినిని నేనే.

వీర—(తేటిచూచి డగ్గు త్తితో) శృంగారవనములోని వృష్పలతల పూవులనయినను గట్టిగా గోటితో గిల్లి కోయ సంకోచించుచుండెడు నీవు శిశుహంతకురాలవయితివన్న నే నెట్లు నమ్మగలుగుదునే? ప్రాణేశ్వరీ! నీకుఁ పాపపువిధి యీ యపసింద యెక్కడఁ దెచ్చిపెట్టెనే? డేగను దప్పించుకొని వచ్చి కిరాతుని వలలోఁదగులుకొన్న కలరవాంగనవలె విశ్వామిత్రుని మాయావాగు వలనుండి విడివడిన నీకీ విధిపాశములం దగులుకొనుట సంభవించెనా?

చంద్ర—ఓదైర్యనిధి! అదైర్యపడకుము. ఓప్రాణవాధా! దొంగ నని నాకిట్టి యపఖ్యాతివచ్చినందునకయి నీ వెంతమాత్ర

మును జింతిలఁబోకుము. ఓపుత్రీకా! వీఁడు హంతకురాలి కొడుకని ప్రజలాడుకోకుండ నీవుముందుగానే కాలముచేసికృతార్థుడవయితివా?

వీర—ఓపాశ్రేణేశ్వరీ! నీకీదురవస్థ యెట్లుసంప్రాప్తమయినదో చెప్పఁగలవా?

చంద్ర—ఇటువంటి నిందకోర్చి పాణములతో నుండగలిగిన కఠినచిత్తురాలను నేను దేనినైనను జెప్పఁగలుగుదును. మాడఁ దెచ్చుటకయి మీ యాజ్ఞగొని పురివంక జనుచుండఁగా నొక్క పురుషుఁ డెదురుపడి “అమ్మా! నీ వెవ్వరవు? ఈచీకఁటిలోనొంటిగా నేపనినిమిత్త మెటకేగెదవు?” అని యెంతో దయగలవానివలెనడిగెను.

వీర—లోకములో ననేకులకు మాటలలో నమృతముట్టిపడు చున్నను హృదయము కోసిచూచినయెడల లోపల నంతయు విషమే యుండును. తరువాత?

చంద్ర—నావృత్తాంతమంతయు నేను వినిపింపఁగాజాలిపడిన వానివలె ‘నటింఁచి నాసహోదరీ! ఇంత యల్పకార్యమునకయి వగ పేటికి? ఈరత్న భూషణములను గొనిపోయి నీయక్కఱదీర్చుకోమ్ము’ అని నేను వలదనుచుండఁగాఁ గొన్ని స్వర్ణాభరణములని నామీఁడఁ బడవై చి“దొంగదొరికినది రం”డని కేకలువేసెను.

వీర—దుష్టులుచేసినదోషములకు లోకములో సాధులు బాధ పడుదురు. అటుపైని?

చంద్ర—అప్పుడు యమకింకరులవంటి రాజభటులు దండ హస్తాలయి వచ్చి నన్నుఁ బట్టుకొని యీడ్చుకొనిపోయి ‘నగలనిమి త్తమయి మీముద్దులపట్టిప్రాణములుగొన్న మహాపాతకురా లిదియే’ యని నన్ను రాజమ్రోలనిలిపిరి.

వీర—ఆహా! లోకములో బంగారు మెంతచెడ్డది! అది ప్రాణ మిత్రులను బగవారిని జేయును. తండ్రికొడుకులకును, అన్నదమ్ములకును శత్రుత్వముకలిగించును.

క. గరళముకంటెను స్వర్ణమె
 ధరలో నెక్కడువిషంబు తథ్యము కాకో
 దరవిషముకంటె గనకమె
 పొరిగొనుఁ జూ వేయిరెట్ల పుడుసుల నెపుడుకొ
 అటుపయిన రాజేమిచేసినాఁడు?

చంద్ర—“స్త్రీ నేషముననున్న యోవ్యాఘ్రమా! ఎత్తిము
 ద్దాడవలసిన నీమృదుహస్తములతో నీబాలకునిమెడ యెట్లు విఱువఁ
 గలిగితివి? నీదిబిడ్డలగన్నకడుపుకాదా? నీవు గొడ్రాలవా? బంగారు
 తొట్లలో మైమఱచి నిద్రించుచున్న పసికూనను జంప నీకెట్లు చేతు
 లాడెను?” అని రాజు కొంతసేపు నన్ను నిందించి, తేలియపరాధము
 మీఁదఁ బడినందునఁ నోటమాటరాక నిలుచున్న నన్నీ పెద్దతలారికిఁ
 జూపి “దీనితో నిక మాటాడినఁ బాపమువచ్చును. వృత్యుస్వరూప
 యయినదీనిని నీక్షణమనాయెదుటనుండి గొనిపోయి తల కొట్టివేయిం
 పుము” అని యాజ్ఞ యిచ్చెను.

వీర—కొటలుదాటి కపాటములు తెఱచి కావలివాండ్ర
 నేమఱింది యంతఃపురము చొచ్చి బిడ్డను జంపుటయొక్క స్త్రీకి
 శక్యమగునా యని విచారింపక, రాజు పాపము కట్టుకొనెను.
 ‘రాజ్యాంతే నరకంద్రువ’ మ్మాని విద్వాంసులు చెప్పుదురుగదా!

గీ. కనికరముతేక మృగయుఁడు కాననమునఁ
 గ్రూరశార్దూలముల తేళ్ళఁ గూల్చునట్ల
 యవనిలోపల నవివేకియైన నృపుడు
 దోషులట్ల నిర్దోషులఁ ద్రుంచుఁ జూనె.

చంద్ర—మరణము వచ్చెనని నా కిప్పు డణుమాత్రమును
 జింతలేదు. కాని మరణదశయందు నాకీటువంటి యపకీర్తివచ్చెను
 గదాయని మాత్రము నామనస్సెంతో నొచ్చుచున్నది. అపకీర్తితోడి

బ్రతుకు కంటెనుగీర్తితోడిచావేయుత్తముము. ఓప్రాణనాధా? నీవీరక
జాగుచేయక నీస్వామియాజ్ఞను నెఱపుము.

వీర—(తనలో) పాదమున గ్రుచ్చుకొన్న ముల్లు తీసినను
దీయకపోయినను గూడ నొప్పికలుగునట్లే, స్వామికార్యము చేయు
టకును జేయకపోవుటకును గూడ నామనస్సు బాధపడుచున్నది.
(ప్రకాశముగా) స్వామి యాజ్ఞార్థంబుమే యయినను సంగరాంగ
ణంబున విపత్తులను శిక్షింప దక్షంబైయుండిన యీకొక్షేయకంబునఁ
గులాంగనయుత్తమాంగంబు ఖండించి స్త్రీహత్య కొడిగట్టుకొన మన
సొప్ప కున్నది.

చంద్ర—ఓమనోవల్లభా! లోకములో నీవెఱుఁగని ధర్మములు
లేవు. భృత్యునకు స్వామియాజ్ఞ చేయుట పరమధర్మము, రాజ్యాజ్ఞ
చేతను స్వామి నియోగముచేతను భృత్యధర్మమునుబట్టి చేసెడి
విధ్యుక్తమొన యీహత్య హత్యకాదు. కాబట్టి మమకారమును
దయను నీహృదయమునుండి పాఱదోలి ధైర్యముతో స్వామికార్య
మును నిర్వహించి కృతకృత్యుడవు కమ్ము.

వీర—గోమాంసభక్షణకు శంకింపక తలలు నెఱకుటయే నిత్య
కృత్యముగా గల చండాలునకుఁ గింకరుడనై యున్న నాకు దయ
యొక్కడనుండును? అనాధరక్షణ ప్రశస్తంబులైన యీహస్తంబు
లింక నెన్ని స్త్రీహత్యల కొడిగట్టుకొన నున్నవో!

చంద్ర—ప్రాణేశ్వరా! స్వామికార్యమును నిర్వహించునప్పుడు
భేదపడరాదు. నన్నును లోహితాస్యునిని మాప్రేమాను బంధమును
మఱచి ధర్మమునందే బుద్ధినిలుపుము. ఇదిగో నేను వధ్యశిల నధిరో
హించుచున్నాను. నీచేతికరవాలముతో నొక్కవేటున నాశిరముతెగ
వ్రేసి నన్ను నాపుత్రునిఁ జేరఁ బాపుము. ఓకౌశికా! తరుచ్ఛాయను

విశ్రమించి బడలిక తీర్చుకొని యా చెట్టుకొమ్మలనే తెగనటికిసయ్య
టవికునివలె దానమిచ్చినదోషమునకై యీమహారాజునింత చేసితివా?

[అప్పుడు విశ్వామిత్రుడు ప్రవేశించుచున్నాడు]

విశ్వా—(తనలో) ఇప్పటి వీరియవస్థ చూడగా వజ్రకఠిన
మయిన నాహృదయముకూడ నీరుగా గలగుచున్నదే. వీరుమాత్ర
మింకను జలింపకున్నాడు. నామనస్సులో నిప్పుడు వేయి తేల్లును
జెట్టులును బ్రాకుచున్నట్లున్నది. ఇది సాధువుల క కారణముగా బాధ
చేసినదానిఫలమాయేమి?

చంద్ర—(భర్తకు బడతీణము చేసి నమస్కరించుచు నిలిచి
ఓయీశ్వరా! నాప్రియవల్లభుని మనస్సెప్పుడును ధర్మమునందే వర్తి
ల్లునట్లును సత్యవ్రతముచుండి యణుమాత్రమును జలింపకుండునట్లును
జేయుము. జన్మాంతరములున్నవో, నాకు జన్మ జన్మములయందును
సత్యశీలుడైన యీహరిశ్చంద్రవృషానిడే భర్తయగునట్లు ప్రసా
దింపుము. మమ్ముబాధించి సత్యసంధులను జేసిన విశ్వామిత్రుని
మామూలమున నేకీడును బొందకుండునట్లు చేయుము. (అని వధ్య
శిల నెక్కచున్నది.)

వీర—(ఖడ్గముధరించి చేయొత్తి) ఓయీశ్వరా! స్వామి కార్యా
నిర్వహణాయ త్తచిత్తుడనగు నాకిందువలన స్త్రీహత్యాపాతకము
కలుగకుండ ననుగ్రహింపుము.

భీష—వీరదాసా! క్షణకాలముతాళు. శిరశ్చేదము చేయు
టకు ముందు రాజాజ్ఞను ముమ్మాటు ఘోషింపవలయును—ఓ
పౌరులారా! రాజకుమారుని వధించిన నేరమునకై యీనుందరి
యిప్పుడు శిరశ్చేదము చేయబడుచున్నది. చూడుడు.

విశ్వా—(తనలో) ఇంక నేనుపేక్ష చేయఁగూడదు. నా
మనస్సు చేయిపెట్టి కలఁచుచున్నట్లున్నది. (ప్రకాశముగా) ఏమి?

కాశికానగరమంతయు నేడిక్కడనే మూగినది! ఓపౌరజనులారా!
ఏమి చూచెదరు? మీయిండ్లకుఁబొండి, దారెయిండి!

వీర—ప్రాణేశ్వరీ! ఇదిగో నాచేతికృపాణముతో నొక్క
వ్రేటున శిరఃఖండనము చేయుచున్నాను. మనస్సులో నీశ్వరుని
నిలుపుకొమ్ము.

చంద్ర—ఓప్రాణేశ్వరా! నేను సంసిద్ధురాలనై యున్నాను.
ఓయీశ్వరా! ఓదీనజనసంరక్షకా! ఓయీ ర్తజనశరణ్యా! రక్షింపుము
రక్షింపుము రక్షింపుము.

భీష—ఓపౌరులారా! రాజకుమారుని వధించిన నేరమునకై
యీసుందరి యిప్పుడు శిరశ్చేదము చేయఁబడుచున్నది. చూడుఁడు.

వీర—ఓప్రాణేశ్వరీ! నిశ్చలురాలవయి యున్నావా? (అని
ఖడ్గమును కంఠమున మోపి గుఱిచూచి నటకుట కయి చేయి పయి
కెత్తుచున్నాఁడు)

విశ్వా—(పరుగెత్తుకొనివచ్చి చేయిపట్టుకొని) ఓరాజా! నీ
సాహసమింతటితోఁ జాలును. ఇటువంటి యబలలను జూచినఁ జండా
లునకై నను మనస్సులోఁ గొంతదయ కలుగునే! నీకేల కలుగక
యున్నది? ఇట్లు స్త్రీలను జంపుమని నీకు నీకులగురుఁ డుపదేశము
చేసినాఁడా! కులకాంతను వధించుట ధర్మము గాదు, మానుము.

వీర—ఓమానిచంద్రా! నాపూనిక కడ్డమురాక నాచేయి
విడిచి స్వామికార్యమును నిర్వహింప నిండు. ఇట్టిసమయమందు
మీవంటి మునిసత్తములు చెంత నుండఁగూడదు. నావిన్నపము
మన్నించి శీఘ్రముగా నెందేనియు నిజయంచేయుఁడు.

విశ్వా—ఓరాజా! నన్ను నీవుపరునిగా నెన్నక నీక్షేమమును
గోరి చెప్పెడి యీహితము ఏని కులసతిని జంపక విడువుము.

వీర—ఓమానిచంద్రా! కాలము మంచిది కానప్పుడు ప్రాణ బంధువులును గర్భశత్రువులు కావచ్చును; మంచిదినములు వచ్చినప్పుడు పరులును బరచూపులు కావచ్చును.

క. మన దేహంబులలోపల

జనియించినవ్యాధి దుఃఖజనకంబును గా

ననములఁ బుట్టినయోషధి

ఘనసుఖజనకంబు నగుట కనమే ధాత్రికా?

12

కాఁబట్టి మీరిప్పుడు చెప్పినది నాకుక్షేమకరమే కావచ్చును. అయినను నేనీవిషయమున మీయాజ్ఞ వివేకలవాఁడను గాను.

విశ్వా—ఓరాజా! వెట్టివాఁడవయి ఖ్యాతికయి కష్టములేల తెచ్చిపెట్టుకొనెదవు? ధర్మము ధర్మమని యేల పలువరించెదవు? భార్యాపుత్రులు పోయిన తరువాత నీఖ్యాతియు నీధర్మమును వచ్చి నిన్ను సుఖపెట్టఁ జాలువా?

వీర—ఓఋషిశ్రేష్ఠా! వేయిమూలలేటికి? నాకుసత్ఖ్యాతియే యుత్తమధనము. ధర్మమే సంపూర్ణసుఖదాయకము. నాకీర్తిధనమును దొంగిలినవాఁడు తాను ధనవంతుఁడు కాకపోయినను నన్ను మాత్రము భాగ్యహీనునిగాఁ జేయును.

చ. తెలివిన మర్త్యుఁ డెప్పుడును దేహపటుత్వము పోకమున్నె వ్యాధులు చనుదేకమున్నె జరదొట్టి మతిధ్రమ రాకమున్నె దొంగల కణుచూత్రము న్వశము గాక నిరంతర సౌఖ్యమిచ్చి యిమ్ములవెలయించు పుణ్యధనముంగడియింపఁగజూడఁగావలెన్.

భార్యాపుత్రాదులు విడిచినను విడువక ధర్మము పురుషునికి శాశ్వతసుఖ మిచ్చును.

విశ్వా—ఎన్నఁదో యప్రత్యక్ష మయినపరలోకసుఖము వచ్చునని ప్రత్యక్షమయిన యహలోకసౌఖ్యము నేలపోఁగొట్టుకొనె

దవు? నీవొక్క యసత్యమాడిన పక్షమున నీవుత్రుని మగల బ్రతికించి సకలసంపదలతోను భార్యసహితముగా నిన్ను రాజ్యసుఖమనుభవించునట్లు చేసెదను.

వీర— దేహము లస్థిరములు; సంపదలు క్షణభంగురములు; దారసుతాదులు బుచ్చుదప్రాయులు. ధర్మమొక్కటియే సుస్థిరమయినది. నమస్తసంపదలతోను దులదూఁగుటకై యసత్యదేవత నాశ్రయించుటకంటె మృత్యుదేవతనే నేను జేరెదను.

విశ్వా—నీవిప్పుడు దారిద్ర్యకష్టము లనుభవించుచున్నవు గదా! ఆలోచించుకొమ్ము.

వీర—దరిద్రుఁడ నైతినని నా కావంతయుఁ జింతలేదు, నే నెప్పుడును సంపదలతోఁ దులఁదూఁగుచునే యుంచునేని నాసత్యనిత్యతలోకమునకు వెల్లడి కాకయే యుండును. చందనవృక్షము నలుగఁ దీసినప్పుడే సుఖాసన బయలు వెడలునట్లుగా, కష్టములు వచ్చినలుగుడు తగిలినప్పుడే మంచివారికి సౌజన్యము వెల్లడియగును.

చ. సిరులును జూచియున్ దురగసింధురసౌధసుతాళిఁ జూచియున్ గరువము పొందుచుండ్రు కనుఁగానక మూఢులు ధానుణీస్థలిన్; మరణము సంభవించునెడ మాత్ర మవేమియు లేనివారలై ధర నధికారు లయ్యెదరు తా మొకనిల్వెడు భూమికేయిటున్.

చ. ప్రజ లెఱుఁగంగ లేకు సిరిపట్టుల ముత్తులతారతమ్యముల్; నిజమును దాము గన్గొనఁగ నేర్తురు ధానుణిలోనిమానవ ప్రజముల నెవ్వరు త్తములొ వాగొనరానియయోగ్యు లెవ్వరో రుజల శరీరముల్తోఱఁగి రూపఱుపిమ్మట మెల్లమెల్లగన్. 15

విశ్వా—(తనలో) ఇక నీతఁడు నామాయలకు లోఁబడఁడు. వేయేండ్లు తలక్రిందుగాఁ దపస్సుచేసినను నే నితనిచేత బొంకింపలేను. ఇంతటితో నీతనినిగట్టములకుండి గట్టెక్కింపవలెను. (ప్రకాశ

ముగా) ఓరాజేంద్రా! నీచిత్రిచరిత్రము చూడఁగా నాకచ్చెరువగుచున్నది. నీసత్యసంధతకు మెచ్చినాను. బొంకెఱుగనివాఁడ వన్నలోకములో నీవొక్కఁడవే.

వీర—ఓమానీంద్రా! మీవలన నే నిప్పుడు కృతార్థుఁడనయినాను.

విశ్వా—నావలనఁ గాదు. ఈశ్వరానుగ్రహము వలనను నీ నిత్యసత్యమువలనను గృతార్థుఁడవయినావు. తనలోని పంచేంద్రియములను జయించినవాఁడు సర్వలోకములను జయించినవానికంటె నధికుఁడు. నీవు సప్తద్వీపములను జయింపఁగలుగుట యీ యింద్రియజయముతో సమానమని యెంచను. నీసత్యశీలతను బరీక్షింపఁగోరి మీయెడలఁ జేసిన యపరాధముల కన్నిటికిని నన్ను క్షమింపవలెను.

వీర—మీరు నాకు మహోపకారము చేసినవారు గాని నాయెడల సపరాధమేదియుఁ జేయలేదు. తల్లినొప్పుల నొందియుఁ బుత్రజన్మమునకు సంతోషించునట్లుగానే బహుబాధలు పొందియు మీవలన నాకుఁగలిగిన సత్యసంతానలాభమునకు నేనమితానందము నొందుచున్నాను. మనసులో మీరేమియు సంకోచపడబోకుడు.

విశ్వా—నీవీ పతివ్రతశిరోమణి యయిన చంద్రమతిని శిరశ్చేదము చేయకుండినయెడల నేనప్పుడు మనస్సంకోచము లేక యుందును.

వీర—రాజశాసనమును స్వామియాజ్ఞను నేనెట్లు మీఱఁగలుగుదును? అట్లుమీఱుట ధర్మమగునా? సకలధర్మవేత్తలైన మీరు నన్నధర్మముచేయుమని బోధింతురా?

విశ్వా—రాప్రార్థన చెల్లించి క్షణమాత్రమీపని నిలుపుము. ఈలోపల రాజువచ్చి యీమెను మన్నింపఁగలఁడు.

వీర—మీయాజ్ఞ యవిలంఘ్యముగాన క్షణకాల మాగెదను. (కత్తి విడుచుచున్నాఁడు.)

విశ్వా—పాముకాటుచేత విషమెక్కిమూర్ఛిల్లియున్న నీకు
మాకుసకింతలోఁ జికిత్స చేయుదము రమ్ము. (అని లోహితాస్యని
నోటిలో నేదో వేయుచున్నాఁడు.)

లోహి—(మూర్ఛ తెలిసి తేచికూరుచుండి) హా! ఎంతనిద్ర
పోతిని! నన్నిక్కడ కెవ్వరు తెచ్చినారు? ఓవిప్రబాలకులారా! దర్భలు
సమిధలువితీచినారా?

వీర—(సంతోషముతో) ఏమి నాకన్నులు చేసికొన్న
భాగ్యము! చంద్రమతికూడ రాజదండనమునుండి విముక్తురాలయిన
గదా నాకుఁ బుత్రుఁడు పునర్జీవుతుఁడైనాఁ డన్న సంతోషము
పూర్ణమగును!

గీ. నారి కేశంబుపయి నొక్కసారిగానె
వారిదము నీరుఁ బిడుగున పంపునట్లు
విధియు సంతోషనుకఖముల్యెలయనాకు
నొక్కసారియె కూర్చుచున్నవాడు
భీష—ఓహో! కాశీపురాధీశు లయిన ప్రతాపచంద్రదేవ
మహారాజుగారు మంత్రులతోడఁ గూడ నిక్కడకు విజయముచేయు
చున్నారు.

[అప్పుడు రాజు మంత్రులతోఁ గూడఁ ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

ప్రతా—ఓయతిచంద్రా! పుత్రశోకములో మునిగియున్న
వాడనైనను దేవరయాజ్ఞ యైనదని వచ్చినాను. శిష్యుని కేమి
యాజ్ఞ?

విశ్వా—సుపుత్రావాప్తిరస్తు!—ఓనక్షత్రకా! నక్షత్రకా!
నక్ష—స్వామీ! వచ్చుచున్నాను (అని రాజపుత్రునితోఁ
బ్రవేశించుచున్నాఁడు.)

విశ్వా—నక్షత్రకా! సుత్రుడు మరణమునొందెనని దుఃఖం
చుచున్న రాజుకడకుఁ గొనిపోయి యీ బాలకుని సమర్పించి యాతని
సంతోషపరవశునిం జేయుము.

ప్రతా—ఆహా ! ఏమి నాభాగ్యము ! చచ్చెననుకొన్న నా
ముద్దుల బాలకుడు మరల సజీవుడై నాకు నేత్రోత్సవము చేయు
చున్నాడు! అయ్యో! శిశుహంతకులాలని యొకయిల్లాలిని నిష్కా-
రణముగాఁ జంపించి పాపము కట్టుకొంటినిగదా!

విశ్వా—రాజేంద్రా ! పరితాపపడకు. ఆ నిరపరాధిని
సజీవురాలై యున్నది.

ప్రతా—ఇప్పుడు నాయుల్లము చల్లబడినది. —ఓభీషణా!
ఆనిర్దోషురాలిని శిరశ్చేదము చేయక విడువుచుని యిప్పుడ వీర
బాహుని కౌజ్ఞాపింపుము.

విశ్వా—ఆమె యెవ్వరనుకొన్నావు? నిత్యసత్యవ్రతుడైన
హరిశ్చంద్రుని యిల్లాలైన చంద్రమతీదేవి. ఆపతివ్రతాతిలక మిక్క-
డనేయున్నది. వీర బాహునియొద్ద వీర దాసను నాచుడుతోఁ గొలువు
చేయుచున్న యీమహానుభావుడు హరిశ్చంద్రుడు.

ప్రతా—ఇప్పుడు వీరి దర్శనముచేత నాకన్నులసఫలము
లయినవి. (అని లేచి హరిశ్చంద్రునిఁ గొంగిలించుకొనుచున్నాడు.)

వీర—పిచ్చుగుంటుమీఁద భాగీరథి పాతీనల్లు మీరయాచిత
ముగా దర్శనమిచ్చుటచేత మీరన్న వాక్యములు నేననవలసినవిగాని
మీరు సెలవియ్యవలసినవికావు. మీరు పెద్దలు; పూజ్యులు
మీదర్శనలాభమువలన నేను జరితార్థుడ నయినాను.

ప్రతా—ఒక వేళ వయస్సుచేత నేనే వృద్ధుడ నైనను
బుద్ధిచేతను గుణసంపదచేతను మీరేవృద్ధులు. మీరు దంపతు
లిరువుఁడు గొన్నిదినములు మాయింట నతిధులుగా నుండి మా

గృహము పావనము చేయవలెను. ఓమానంద్రా! శిశుహంతకు
కాలన్న యపనింద సాధ్యశిరోరత్నమయిన యీచంద్రమతి కెట్లు
వచ్చినది?

విశ్వా—ఓరాజేంద్రా! చెప్పెదనువినుము. ఈహరిశ్చంద్రుని
సత్యపరిశీలనార్థమై నేనే యీసమక్షాత్రికుని నియమింపగా నితఁడొక
తెఱుఁగకుండ రాజాంతఃపురముచొచ్చి యుయ్యలలో నిద్రించుచున్న
యీబాలకు నెత్తుకొనివచ్చి దాఁచి యీయర్థకుని శరీరమున నున్న
నగలను గొనిపోయి యూరివంకఁ బోవుచున్న యీమెయొడిలోవైచి,
దాదులుబిడ్డనుగానక మొట్టపెట్టినపిమ్మట వెదకుచు బయలుదేరిన
తలారులకీమెను సొమ్ముతోఁ బట్టి యొప్పగించెను. ఈయనసత్యసంధత
నేఁడు స్థిరపడినదిగదా! సర్వదేవతాసమక్షమున నేను జేసినప్రతిజ్ఞను
నేనిప్పుడు చెల్లించుకొనెదను, (అని యీ కాశమువంకఁజూచి) ఓమ
హేంద్రా! నీవిక్కడఁ బ్రత్యక్షమగుము. ఓకాశీవిశ్వనాథా! నీవిందు
వచ్చి సాక్షిభావము వహింపుము. ఓవశిష్ఠా! నీశిష్యునిమహిమను
జూడ రమ్ము!

[ఇంద్రుఁడును, ఉమతో శివుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

ప్రతా—ఆహా! ఏమి ఈభాగ్యము? ఇప్పుడు హరిశ్చంద్రుని
మూలమున నందఱికిని దేవతా సాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది.

విశ్వా—ఓపార్వతీశా! నీకు నమస్కారము. ఓమహేంద్రా!
నా యెదుటకురమ్ము. ఓవశిష్ఠా! నీమాట గెలిచినది. నీశిష్యుని
బొంకింపలేక నేనే యొడిపోయినాను. ముల్లోకములలో నీహరి
శ్చంద్రుఁ డొక్కఁడే నిక్కమైన సత్యవాది యని యీమహేశ్వ
రాదుల సమక్షమున నేనే ముమ్మాటికిని ఘోషించుచున్నాను.
ఈతఁడిఁకమీఁదట లోకములో సత్యహరిశ్చంద్రుఁడని ప్రఖ్యాతి
చెందఁగలఁడు. ఓసత్యహరిశ్చంద్రా! ఇటురమ్ము నే నింద్రసభలోబలి

కినప్రతిస తప్పకుండఁ దొల్లి నేను జలాశనుఁడనై హిమవత్పర్వ
తమునఁ జేసివతపస్సులో నీకు సగము ధారపోయుచుచున్నాను.
గ్రహింపుము. (అని చేతిలో ధారపోయుచున్నాఁడు.)

ఇంద్రు—విశ్వామిత్రా! నీవు పలికిన ప్రతిజ్ఞలో నొకదానినే
చెల్లించినావు.

విశ్వా—ఇదిగో కడమదానినిగూడ నిర్వహించుచున్నాను.
సత్యహరిశ్చంద్రా! నీరాజ్యమును నీకిచ్చుచున్నాను. నాయాజ్ఞచేత
నీవు నీయిచ్చవచ్చినన్నా శ్రీభూమి యేలినతరువాత స్వర్గములో
నీయిందునియర్థాసనమందుండిసుఖ మనుభవింపుము. ఓమ హేంద్రా!
నీ కిది సమ్మతముగా నున్నదా?

ఇంద్రు—ఇటువంటి సత్యసంధునితోఁ గలిసి యర్థాసనమునం
దధివసించు భాగ్యముకలుగుటచే స్వర్గమును నేనును గూడ ధన్యత
నొందుచున్నాము.

విశ్వా—కాలకౌశికుఁడును వీర బాహుఁడును వెనుక నిలచి
తా మిచ్చినధనమెక్కడఁ బోవునో యని తహతహపడుచున్నారు.
వీరివలన నేను గైకొన్నధనమును మరల వీరి కిచ్చివేసి యీ దంప
తులను దాస్యమునుండి యీక్షణము విముక్తులనుజేయుచున్నాను.
ఓనక్షత్రకా! వీరిధనమును వీరి కిచ్చివేయుము.

నక్ష—మహాప్రసాదము. కాలకౌశికా! వీర బాహుడా!
మీరిద్దరును నావెంటరండు. మీధన మిచ్చెదను.

(అని వారిని గొనినిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

శివు—ఓహరిశ్చంద్రా! మీరు వధూవరు లుభయులును
నాయెదుటకు రుండు. మీసత్యవర్తనము నాకాశ్చర్యము పుట్టించు
చున్నది.

హరి—(భార్యతో వచ్చి యెదురనిలిచిచేతులుజోడించి) ఓ దేవా!
నమస్కారము.

సీ. జయజయ యంబర చరవాహినీజూట

జయచంద్రమఃకళాసత్కరీట

జయజయ పాతకజ్వలనామలకృపీట

జయ వినిర్ధ శితకుంజరనిశాట

జయజయ పావకసయనాంచితలలాట

జయ నివసద్రాప్యశైలకూట

జయజయ వ్యాఘ్రరాక్షసనిర్భరాఖేట

జయధృతనీరజాసనకరోట

గీ. జయ భువనపావనామ్నా యసంఘఘోట

జయ నిశాసమయచరత్స్మ శానవాట

జయ సతతభూషణీకృతసర్పఝాట

జయ కనదుచిరానూఘశంబఖేట.

17

శివు—ఓరాజేంద్రా! నీవు మమ్ము స్తుతింపనక్కఱలేదు.
నీభక్తి తాత్పర్యములను మే మెఱుఁగుదుము. మావలన నీకేమి
కావలెనో వరముకోరుము.

హరి—దేవరకటాక్ష సంపాదనము తప్ప నాకు మఱేమియుఁ
గోరిక లేదు. అయినను దేవరయాజ్ఞాపించినప్పు డేదో కోరికయూర
కుండరాదు.

ఉ. దేవ! మదీయమానసము దేవరమీఁదను ధర్మమందును

భావిని నిల్చునట్లుగను, భ్రాతలఁ బోలె జనంబుల న్నదా

భావన చేసి తోడ్పడుచు వర్తిలునట్లును; జీవహింసకుం

బోవక యుండునట్లును ప్రభుప్రవరా! వర మిమ్ము సత్కృపఁ 18

శివు—వత్సా! నీవు కోరినకోరికల నిచ్చినారము.

పార్వతి—ఓసాధ్వీశిరోమణీ! నీకేమయినఁగోరిక కలదా?

చంద్ర—అంబా! నామన సెప్పుడును ధర్మమునందే వర్తిల్లు
నట్లును, ఈశ్వర భక్తిని బతిభక్తిని పాయకుండునట్లును, జేయుము.

పార్వ—నీ కీ వరమును బ్రసాదించినాము.

శివు—ఓహరిశ్చంద్రా! నీకు మతేమయినఁ గోరికకలదా?

హరి:—

చ. అనయము భూమి సస్యవతియై ఫలియించును గాక! మానవుల్
ఘనతర నీతివర్తనలఁ గాంతురు గాక నుఖంబు! దుష్టవ
ర్తనులు సమర్థుడఁడనల దౌష్ట్యముమాని చరింతు) గాక! భూ
జను తెలనున్న మానక రజమ్మె గ్రహింతురుగాక యెప్పుడుకా-19.
(అందఱునిష్కమించుచున్నార.)

సంపూర్ణము.

స్త్రీల కుపయోగించు కథలు
అరుదవ సంపుటము

- 1 సత్యవతీ చరిత్ర
- 2 చంద్రమతీ చరిత్ర
- 3 సత్యసంజీవిని
- 4 చమత్కార రత్నావళి
- 5 సతీహణి విదయము
- 6 సుమిత్ర చరిత్రము
- 7 రఘు నేప రాజీయము
- 8 కురంగేశ్వరవర్తక చరిత్రము
- 9 కళావతి పరిణయము
- 10 గయ్యాళిని సాధుచేయుట
- 11 చిత్రకేతు చరిత్రము
- 12 దాన కేసరీ విలాసము
- 13 వైదర్భీ విలాసము
- 14 భానుమతీ కల్యాణము
- 15 సరసిజనమనోభిరామము
- 16 ధర్మకవచోపాఖ్యానము
- 17 కుమారద్వయవిలాసము
- 18 కద్దినీప్రభాకరము
- 19 మాలతీమధుకరము

స్త్రీలకుపయోగించు పుస్తకములు
అరుదవ సంపుటము

- 1 శ్రీవిక్టోరియామహారాజ్ఞిచరిత్ర
- 2 సతీహితబోధిని
- 3 పత్నీహితసూచని
- 4 స్త్రీ నీతిదీపిక
- 5 సత్యాద్రాపదీ సంవాదము
- 6 మాతృపూజ పితృపూజ

7 నీతికథామంజరి ప్ర॥ భాగము

8 డిటో ద్వి॥ భాగము

9 జేహోరోగ్యధర్మబోధిని

ఉపన్యాసములు

అరుదవ సంపుటము

- 1 జన్మాంతరము
- 2 అతిబాల్యవివాహము
- 3 విగ్రహారాధనము
- 4 ఈశ్వరదత్తపుస్తకములు
- 5 ఈశ్వరోపాసనము
- 6 ప్రార్థన
- 7 మానుషధర్మము
- 8 విద్యాధికల ధర్మములు
- 9 మనుష్య జీవితములయొక్క
పరమార్థము
- 10 వైరాగ్యము
- 11 విద్యాధునీలులయర్హకృత్యంబు
- 12 వర్ణము
- 13 హిందూమతములు
- 14 స్వయంకృషి
- 15 సకాయకష్టకర్మలు
- 16 వేశ్యాకాంతల యుప॥
- 17 ఐకమత్యము
- 18 దానములు
- 19 స్త్రీ పునర్వివాహచరి
- 20 స్త్రీ పునర్వివాహ
- 21 స్త్రీ పునర్వివాహ
ప్రథ

22	స్త్రీ పునర్వివాహ విద్వి వి	సాహిత్యగ్రంథములు
23	స్త్రీపునర్వివాహశాస్త్ర సం॥	తొమ్మిదవ సంపుటము
24	స్త్రీపునర్వివాహభూతవర్త మానస్థితులు	1 సంగ్రహవాక్యకరణము 2 కావ్యసంగ్రహము 3 అలంకారసంగ్రహము 4 నీతిచంద్రిక విగ్రహము 5 నీతిచంద్రిక సంధి 6 తర్కసంగ్రహము 7 సత్యవాదిని 8 ఉత్తమ స్త్రీచరిత్రములు ఆంధ్ర కవుల చరిత్ర. పదియవ సంపుటము
	ఉపన్యాసములు జీవితచరిత్రలు ఎనిమిదవ సంపుటము	
1	దేశీయ మహాసభ దానియుద్దేశము	
2	శంకరాచార్యులు	
3	బసవరాజు గవత్రాజుగారి జీవచరిత్రము	
4	జీసస్ చరిత్రము	
5	స్వదేశసంస్థాన చరిత్రాదులు	పూర్వకాలపు కవులు 1 వ భా॥
6	విగ్రహతంత్రవిమర్శనము	మధ్యకాలపు కవులు 2 వ భా॥
7	ఉపన్యాసహంజరి	ఆధునిక కవులు 3 వ భా॥
8	వివేకవర్ధని మొదటిభాగము	స్త్రీయ చరిత్రలు
9	,, రెండవభాగము	పదకొండవ సంపుటము
10	,, మూడవభాగము	1, 2 భాగములు కలపి

↓. B. పై గ్రంథములన్నియు వాల్యూములుగాను, విడిగాను, కూడ
వారకును.

ములు వలయువారు:—

కార్యదర్శి, హితకారిణి సమాజము,

రాజమహేంద్రవరము,

అని వ్రాసిన బడయగలరు.